

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

**ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΔΑΙΜΟΝΙΟΥ
Η ΔΑΙΜΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Αδαμαντίας Ε. Κατσούλα

Διπλωματούχου Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών
2009

Επιβλέπων Καθηγητής: Ορέστης Καραβάς, Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Φιλολογίας
του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Συνεπιβλέποντες: Ελένη Βολονάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας
του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Μαργαρίτα Σωτηρίου, Λέκτορας του Τμήματος Φιλολογίας του
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Καλαμάτα, Οκτώβριος 2016

Στην πολυαγαπημένη μου αδερφή

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
1. ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΟ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ.....	6
2. Η ΔΑΙΜΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ	13
2.1 Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΟ	13
2.2 ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΤΙΜΑΡΧΟΥ	36
2.3 Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΥ ΘΕΑΝΟΡΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΟ.....	49
3. ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ.....	56
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Σωκράτης, ο μεγάλος διδάσκαλος της ανθρωπότητας, είχε ανακαλύψει ότι η πραγματική ομορφιά βρίσκεται στην ψυχή. Μάλιστα χαρακτηριστική ως προς αυτή την κατεύθυνση είναι και η προσευχή που απευθύνει στο θεό Πάνα στον *Φαίδρο* του Πλάτωνα (279b6-c4): «ὦ φίλε Πάν τε καὶ ἄλλοι ὅσοι τῆδε θεοί, δοίητέ μοι καλῶ γενέσθαι τᾶνδοθεν ἔξωθεν δὲ ὅσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἶναι μοι φίλια. πλούσιον δὲ νομίζοιμι τὸν σοφόν· τὸ δὲ χρυσοῦ πλήθος εἶη μοι ὅσον μήτε φέρειν μήτε ἄγειν δύναιτο ἄλλος ἢ ὁ σῶφρων».

Αυτή την ομορφιά που κυριαρχούσε στη δική του σκέψη δεν ήθελε να την κρατήσει μόνο για τον εαυτό του, αλλά θέλησε να τη μεταλαμπαδεύσει και στους συμπολίτες του. Ο στόχος του ήταν η διαμόρφωση ηθικά ενάρετων ανθρώπων και το μοναδικό μέσο για την επίτευξη του στόχου ήταν η φιλοσοφία. Ο ίδιος μάλιστα στον *Φαίδωνα* του Πλάτωνα (61a2-3) αναφέρει ότι η φιλοσοφία είναι μουσική: «καὶ ἐμοὶ οὕτω τὸ ἐνύπνιον ὅπερ ἔπραττον τοῦτο ἐπικελεύειν, μουσικὴν ποιεῖν, ὡς φιλοσοφίας μὲν οὔσης μεγίστης μουσικῆς, ἐμοῦ δὲ τοῦτο πρᾶττοντος», καθώς και αυτή με τη σειρά της μπορεί να συμβάλλει στην κάθαρση της ψυχῆς¹.

Ο πνευματικός ταγός της αρχαιότητας σ' αυτήν την φιλοσοφική του αποστολή δεν ήταν μόνος, αλλά είχε για συνοδοιπόρο του, το περίφημο *δαιμόνιον*. Η αινιγματική φύση αυτού του ουράνιου πνεύματος είχε προκαλέσει το ενδιαφέρον ήδη από την αρχαιότητα, καθώς αναφορές σ' αυτό και μάλιστα σ' ένα πλήθος από τα έργα τους κάνουν οι μαθητές του μεγάλου φιλοσόφου, ο Πλάτωνας και ο Ξενοφώντας.

Αυτός ο εσωτερικός επιμελητής² στη σκέψη του Σωκράτη δεν μπόρεσε να αφήσει ασυγκίνητο και τον συγγραφέα της ύστερης αρχαιότητας, τον Πλούταρχο. Ο ίδιος, γοητευμένος από τη μορφή του μεγάλου φιλοσόφου, θέλησε να λύσει το μυστήριο αναφορικά με τον πνευματικό του καθοδηγητή, προκειμένου να προσδιορίσει την επίδραση που άσκησε αυτό στη ζωή του, αλλά και στο φιλοσοφικό του έργο.

Γι' αυτό το λόγο, λοιπόν, και μέσα σε μια άκρως ιστορική ατμόσφαιρα, έβαλε τους κεντρικούς πρωταγωνιστές του έργου να αναζητήσουν, ο καθένας με τη σειρά του, έναν ορισμό για το δαιμόνιο του Σωκράτη. Οι ίδιοι επιθυμούσαν έντονα να κατανοήσουν τι ήταν το δαιμόνιον, αλλά και γιατί ο ηθικός ήρωας της αρχαιότητας

¹ Πετράκης, 2014: 215.

² Adam, 2000: 17.

ήταν δεκτικός σε μια τέτοια δαιμονική καθοδήγηση. Τι ήταν αυτό που τον καθιστούσε αρεστό στον κόσμο των ουράνιων πνευμάτων; Έφτασαν όμως οι ομιλητές στο στόχο τους, στο τέλος του προορισμού τους, σε μια Ιθάκη, όπως θα έλεγε ο Κωνσταντίνος Καβάφης; Το ταξίδι τους αυτό στον μαγικό κόσμο του δαιμονίου μας το παρουσιάζει ο Χαιρώνειος στοχαστής μ' έναν αριστοτεχνικό τρόπο, που αποτυπώνει και το μεγάλο θαυμασμό που έτρεφε για τον Σωκράτη.

1. ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΟ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

Ο Πλούταρχος, ο συγγραφέας της ύστερης αρχαιότητας, ζώντας μέσα σε ένα περιβάλλον, όπου ήταν έντονο το ενδιαφέρον για τους συγγραφείς της κλασικής αρχαιότητας αλλά και για τη δύναμη του δαιμονίου του Σωκράτη και έχοντας και ο ίδιος μέσα του το δαιμόνιο της γνώσης δεν μπόρεσε να αντισταθεί στη συγγραφή ενός έργου, το οποίο θα πραγματευόταν το συγκεκριμένο θέμα.

Τι να ήταν όμως αυτός ο μυστηριώδης αγγελιαφόρος στη ζωή του Σωκράτη³; Προκειμένου να απαντήσει στο συγκεκριμένο ερώτημα ο Χαιρώνειος βιογράφος και να εκμαιεύσει τις δικές του διαπιστώσεις, βασίστηκε και στις αναφορές που είχαν γίνει σε αυτό στους συγγραφείς της προγενέστερης λογοτεχνίας.

Στα ομηρικά κείμενα, ο όρος «δαίμων» χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει ασαφώς την έννοια του θεού. Από την *Οδύσσεια* του Ομήρου μπορούμε να παραθέσουμε την ακόλουθη πρόταση που υποστηρίζει την παραπάνω θέση «πρὸς δ' ἔτι καὶ τότε μείζον ἐνὶ φρεσὶν ἔβαλε δαίμων» (ρ 10).

Σύμφωνα με τον Ησίοδο δαίμονες έγιναν το πρώτο γένος των ανθρώπων, το χρυσό γένος. Αυτοί αποτελούσαν τους προστάτες της ανθρώπινης φύσης κάτι σαν φύλακες άγγελoi, οι οποίοι περιφρουρούσαν την ανθρωπότητα και φρόντιζαν να υπάρχει τάξη: «τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς / ἐσθλοὶ, ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων, / οἷ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα / ἡέρα ἐσσάμενοι, πάντη φοιτῶντες ἐπ' αἴαν, / πλουτοδόται· καὶ τοῦτο γέρας βασιλῆιον ἔσχον» (*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, 122-126).

Ενδιαφέρον για την έννοια του δαίμονα έδειξαν και οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι Θαλής και Ηράκλειτος. Μάλιστα ο Ηράκλειτος αναφέρει πως ο δαίμονας δεν ήταν τίποτα άλλο παρά ο χαρακτήρας του ανθρώπου, ο οποίος και ήταν υπεύθυνος για την πορεία της ζωής του, καθώς και για τον καθορισμό της ποιότητάς της: «ἦθος ἀνθρώπων δαίμων» (22 B 119 D.-K).

Μέσα από τα κείμενα του Πλάτωνα είναι σαν να ακούμε την ίδια τη φωνή του *ιατρού της ψυχής των Αθηναίων πολιτών* (*Φαίδων* 89a) σχετικά με το δαιμόνιο του. Συγκεκριμένα στην *Απολογία* του Πλάτωνα, το πιο σωκρατικό έργο σύμφωνα με το

³ Adam, 2000: 17.

Γκάρθι⁴, ο Σωκράτης αναφέρει τα ακόλουθα σχετικά με τον εσωτερικό επιμελητή του⁵(31c7-31d6): «τούτου δὲ αἰτίον ἐστὶν ὃ ὑμεῖς ἐμοῦ πολλάκις ἀκηκόατε πολλαχοῦ λέγοντος, ὅτι μοι θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον γίγνεται [φωνή], ὃ δὴ καὶ ἐν τῇ γραφῇ ἐπικωμωδῶν Μέλητος ἐγράψατο. ἐμοὶ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον, φωνή τις γιγνομένη, ἣ ὅταν γένηται, ἀεὶ ἀποτρέπει με τοῦτο ὃ ἂν μέλλω πράττειν, προτρέπει δὲ οὔποτε. τοῦτ' ἔστιν ὃ μοι ἐναντιοῦται τὰ πολιτικὰ πράττειν, καὶ παγκάλως γέ μοι δοκεῖ ἐναντιοῦσθαι».

Ο μεγάλος φιλόσοφος θεωρούσε ότι το δαιμόνιον ήταν ένας πνευματικός οδηγός⁶ που είχε αποτρεπτικές ιδιότητες και εμφανιζόταν στη ζωή του, προκειμένου να τον εμποδίζει από λανθασμένες κινήσεις. Το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της δίκης δεν του εναντιώθηκε, αποτελούσε ένδειξη ότι ο θάνατος ήταν η καλύτερη λύση γι' αυτόν (*Απολογία* 40c1-c3): «οὐ γὰρ ἔσθ' ὅπως οὐκ ἠναντιώθη ἄν μοι τὸ εἰωθὸς σημεῖον, εἰ μὴ τι ἔμελλον ἐγὼ ἀγαθὸν πράξω. ἐννοήσωμεν δὲ καὶ τῆδε ὡς πολλὴ ἐλπίς ἐστὶν ἀγαθὸν αὐτὸ εἶναι».

Στον *Θεαίτητο* του Πλάτωνα αυτή η ιδιαίτερη περίπτωση μαντικής⁷ τον εμπόδιζε από το να συναναστρέφεται με μερικούς ανθρώπους, ενώ με άλλους του το επέτρεπε (151a): «οὐς, ὅταν πάλιν ἔλθωσι δεόμενοι τῆς ἐμῆς συνουσίας καὶ θαυμαστὰ δρῶντες, ἐνίοις μὲν τὸ γιγνόμενόν μοι δαιμόνιον ἀποκωλύει συνεῖναι, ἐνίοις δὲ ἔῃ, καὶ πάλιν οὗτοι ἐπιδιδόασιν».

Στον *Ευθύδημο*, όταν ο Σωκράτης βρισκόταν στα αποδυτήρια και επιθυμούσε να αναχωρήσει, το δαιμόνιο τον απέτρεψε από αυτή του την κίνηση (272 e): «κατὰ θεὸν γὰρ τινα ἔτυχον καθήμενος ἐνταῦθα, οὐπὲρ σύ με εἶδες, ἐν τῷ ἀποδυτηρίῳ μόνος, καὶ ἤδη ἐν νῶ εἶχον ἀναστῆναι· ἀνισταμένου δέ μου ἐγένετο τὸ εἰωθὸς σημεῖον τὸ δαιμόνιον. πάλιν οὖν ἐκαθεζόμεν, καὶ ὀλίγω».

Μια αντίστοιχη λειτουργία εντοπίζουμε και στον *Φαίδρο* του Πλάτωνα, καθώς όταν ο Σωκράτης επρόκειτο να διαβεί τον ποταμό, αυτή η ιδιαίτερη εσωτερική φωνή δεν τον άφηνε να φύγει, αν ο ίδιος πρώτα δεν εξαγνιζόταν (242c): «ἠνίκ' ἔμελλον, ὠγαθέ, τὸν ποταμὸν διαβαίνειν, τὸ δαιμόνιον τε καὶ τὸ εἰωθὸς σημεῖον μοι γίνεσθαι ἐγένετο —ἀεὶ δέ με ἐπίσχει ὃ ἂν μέλλω πράττειν— καὶ τινα φωνὴν ἔδοξα αὐτόθεν ἀκοῦσαι, ἣ με οὐκ ἔῃ ἀπιέναι πρὶν ἂν ἀφοσιώσωμαι, ὡς δὴ τι ἡμαρτηκότα εἰς τὸ θεῖον».

⁴ Colaiaco, 2004: 42.

⁵ Adam, 2000: 17.

⁶ Μανουσόπουλος, 2009: 305.

⁷ Schröder, 2010: 159.

Σε ένα άλλο έργο του Πλάτωνα τον *Κρατύλο*, ο Σωκράτης συζητώντας με τον Ερμογένη του αναφέρει την άποψη του Ησιόδου σχετικά με το τι ήταν οι δαίμονες και προσπαθεί να δώσει την ετυμολογία της λέξης συνδέοντάς την με τους «δαήμονες» δηλαδή με τους σοφούς. Για τον μεγάλο διδάσκαλο της αρετής οι ενάρετοι άνθρωποι γίνονταν δαίμονες, οι δαήμονες ήταν γι' αυτόν άνθρωποι θεϊκοί και όσο ζούσαν αλλά και αφού είχαν πεθάνει (397e-398c):

Έρμογένης: δῆλον δὴ ὅτι [δαίμονάς τε καὶ ἥρωας καὶ ἀνθρώπους] δαίμονας.

Σωκράτης: καὶ ὡς ἀληθῶς, ὦ Ἐρμόγενης, τί ἂν ποτε νοῖ τὸ ὄνομα οἱ δαίμονες; σκέψαι ἂν τί σοι δόξω εἰπεῖν.

Έρμογένης: λέγε μόνον.

Σωκράτης: οἴσθα οὖν τίνας φησὶν Ἡσιόδος εἶναι τοὺς δαίμονας;

Έρμογένης: οὐκ ἐννοῶ.

Σωκράτης: οὐδὲ ὅτι χρυσοῦν γένος τὸ πρῶτόν φησιν γενέσθαι τῶν ἀνθρώπων;

Έρμογένης: οἶδα τοῦτό γε.

Σωκράτης: λέγει τοίνυν περὶ αὐτοῦ αὐτὰρ ἐπειδὴ τοῦτο γένος κατὰ μοῖρ' ἐκάλυπεν, οἱ μὲν δαίμονες ἀγνοὶ ὑποχθόνιοι καλέονται, ἐσθλοὶ, ἀλεξίκακοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

Έρμογένης: τί οὖν δῆ;

Σωκράτης: ὅτι οἶμαι ἐγὼ λέγειν αὐτὸν τὸ χρυσοῦν γένος οὐκ ἐκ χρυσοῦ πεφυκὸς ἀλλ' ἀγαθὸν τε καὶ καλόν. τεκμήριον δέ μοί ἐστιν ὅτι καὶ ἡμᾶς φησιν σιδηροῦν εἶναι γένος.

Έρμογένης: ἀληθῆ λέγεις.

Σωκράτης: οὐκοῦν καὶ τῶν νῦν οἶει ἂν φάναι αὐτὸν εἶ τις ἀγαθὸς ἐστὶν ἐκείνου τοῦ χρυσοῦ γένους εἶναι;

Έρμογένης: εἰκὸς γε.

Σωκράτης: οἱ δ' ἀγαθοὶ ἄλλο τι ἢ φρόνιμοι;

Έρμογένης: φρόνιμοι.

Σωκράτης: τοῦτο τοίνυν παντὸς μᾶλλον λέγει, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τοὺς δαίμονας· ὅτι φρόνιμοι καὶ δαήμονες ἦσαν, δαίμονας αὐτοὺς ὠνόμασεν· καὶ ἔν γε τῇ ἀρχαίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ φωνῇ αὐτὸ συμβαίνει τὸ ὄνομα. λέγει οὖν καλῶς καὶ οὗτος καὶ ἄλλοι ποιηταὶ πολλοὶ ὅσοι λέγουσιν ὡς, ἐπειδὴν τις ἀγαθὸς ὢν τελευτήσῃ, μεγάλην μοῖραν καὶ τιμὴν ἔχει καὶ γίγνεται δαίμων κατὰ τὴν τῆς φρονήσεως ἐπωνυμίαν. ταύτη οὖν τίθεμαι καὶ ἐγὼ [τὸν δαήμονα] πάντ' ἄνδρα ὃς ἂν ἀγαθὸς ᾖ, δαιμόνιον εἶναι καὶ ζῶντα καὶ τελευτήσαντα, καὶ ὀρθῶς δαίμονα καλεῖσθαι.

Στο *Συμπόσιο* σύμφωνα με την ιέρεια Διοτίμα, η οποία αντανακλά τις απόψεις του Πλάτωνα, οι δαίμονες παίζουν ρόλο αγγελιαφόρων και κομίζουν τα μηνύματα των θεών στους ανθρώπους αλλά και αντίστροφα. Ακόμα σύμφωνα με τα λεγόμενά της και ο Έρωτας ανήκει στους δαίμονες (202d-e): «Ὁρᾷς οὖν, ἔφη, ὅτι καὶ σὺ Ἔρωτα οὐ θεὸν νομίζεις; Τί οὖν ἄν, ἔφη, εἴη ὁ Ἔρω; θνητός; Ἦκιστά γε. Ἀλλὰ τί μὴν; Ὡσπερ τὰ πρότερα, ἔφη, μεταξύ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου. Τί οὖν, ὦ Διοτίμα Δαίμων μέγας, ὦ Σώκρατες· καὶ γὰρ πᾶν τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστὶ θεοῦ τε καὶ θνητοῦ. Τίνα, ἦν δ' ἐγώ, δύναμιν ἔχον; Ἐρμηνεῦον καὶ διαπορθμεῦον θεοῖς τὰ παρ' ἀνθρώπων καὶ ἀνθρώποις τὰ παρὰ θεῶν, τῶν μὲν τὰς δεήσεις καὶ θυσίας, τῶν δὲ τὰς ἐπιτάξεις τε καὶ ἀμοιβὰς τῶν θυσιῶν».

Στον *Φαίδωνα* του Πλάτωνα, ο δαίμων αναλαμβάνει να οδηγήσει τη ψυχή των ανθρώπων στον τόπο της κρίσης και έπειτα στον Άδη, ενώ ένας άλλος δαίμων συνοδεύει τις ψυχές κατά την επιστροφή τους από εκεί, οι δαίμονες δηλαδή έχουν αντικαταστήσει το ψυχοπομπό θεό Ερμή⁸ (107d-e): «λέγεται δὲ οὕτως, ὡς ἄρα τελευτήσαντα ἕκαστον ὁ ἐκάστου δαίμων, ὅσπερ ζῶντα εἰλήχει, οὗτος ἄγειν ἐπιχειρεῖ εἰς δὴ τίνα τόπον, οἷ δεῖ τοὺς συλλεγέντας διαδικασαμένους εἰς Ἄιδου πορεύεσθαι μετὰ ἡγεμόνος ἐκείνου ὃ δὴ προστέτακται τοὺς ἐνθένδε ἐκεῖσε πορευθῆναι».

Στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα ο «Σόλων του ηθικού κόσμου»⁹, όπως τον χαρακτηρίζει τον Σωκράτη ο Γιέγκερ, τονίζει τη μοναδικότητα αυτού του φαινομένου που συμβαίνει στον ίδιο (ΣΤ, 496c): «τὸ δ' ἡμέτερον οὐκ ἄξιον λέγειν, τὸ δαιμόνιον σημεῖον· ἢ γὰρ πού τινι ἄλλῳ ἢ οὐδενὶ τῶν ἔμπροσθεν γέγονεν». Σε άλλο σημείο του ίδιου έργου ο φιλόσοφος αναφέρει ότι την ευθύνη για την επιλογή των δαιμόνων δεν την έχουν οι θεοί αλλά οι ίδιοι οι άνθρωποι (Ι, 617e): «ἀνάγκης θυγατρὸς κόρης Λαχέσεως λόγος. Ψυχαὶ ἐφήμεροι, ἀρχὴ ἄλλης περιόδου θνητοῦ γένους θανατηφόρου οὐχ ὑμᾶς δαίμων λήξεται, ἀλλ' ὑμεῖς δαίμονα αἰρήσεσθε. πρῶτος δ' ὁ λαχὼν πρῶτος αἰρείσθω βίον ὃ συνέσται ἐξ ἀνάγκης. ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἦν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἔξει. αἰτία ἐλομένου· θεὸς ἀναίτιος.»

Ο δαίμονας στον *Τίμαιο* του Πλάτωνος παρουσιάζεται να είναι το κυρίαρχο είδος της ψυχής, η οποία γεννιέται στον ουρανό και αυτό καταδεικνύει τη θεϊκή καταβολή του ανθρώπου. Αν ο άνθρωπος καλλιεργήσει σωστά την ψυχή του μέσα από τη γνώση και τη μάθηση τότε μπορεί να κατακτήσει την αθανασία (90a-c): «διὸ φυλακτέον ὅπως ἂν ἔχωσιν τὰς κινήσεις πρὸς ἄλληλα συμμέτρους, τὸ δὲ δὴ περὶ τοῦ

⁸ Πετράκης, 2014: 302.

⁹ Colaiaco, 2004: 75.

κυριωτάτου παρ' ἡμῖν ψυχῆς εἶδους διανοεῖσθαι δεῖ τῆδε, ὡς ἄρα αὐτὸ δαίμονα θεὸς ἐκάστῳ δέδωκεν [...] φρονεῖν μὲν ἀθάνατα καὶ θεῖα, ἄνπερ ἀληθείας ἐφάπτηται, πᾶσα ἀνάγκη που, καθ' ὅσον δ' αὖ μετασχεῖν ἀνθρωπίνη φύσει ἀθανασίας ἐνδέχεται, τούτου μηδὲν μέρος ἀπολείπειν, ἅτε δὲ ἀεὶ θεραπεύοντα τὸ θεῖον ἔχοντά τε αὐτὸν εὖ κεκοσμημένον τὸν δαίμονα σύνοικον ἑαυτῷ, διαφερόντως εὐδαίμονα εἶναι».

Το δαιμόνιο παρουσιάζεται στον *Αλκιβιάδη* του Πλάτωνα να ἔχει θεϊκό ἄρωμα, καθὼς εμφανίζεται σαν ἓνα ακαθόριστο θεϊκὸ εμπόδιο¹⁰, το οποίο ἐμπόδιζε τον Σωκράτη να συναναστραφεῖ με τον Αλκιβιάδη προτοῦ να ἐνηλικιωθεῖ (103a5-b2): «οὔτου δὲ τὸ αἴτιον γέγονεν οὐκ ἀνθρώπειον, ἀλλὰ τι δαιμόνιον ἐναντίωμα, οὗ σὺ τὴν δύναμιν καὶ ὕστερον πεύση. νῦν δὲ ἐπειδὴ οὐκέτι ἐναντιοῦται, οὕτω προσελήλυθα· εὐελπις δ' εἰμὶ καὶ τὸ λοιπὸν μὴ ἐναντιώσεσθαι αὐτό».

Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι μέσα ἀπὸ τα ἔργα του Πλάτωνα, αὐτὸς ο φρουρὸς τῆς ὑπαρξῆς του μεγάλου φιλοσόφου παρουσιάζεται κυρίως σαν μια φωνὴ με ἀποτρεπτικὴ δράση¹¹, διότι τον ἐμπόδιζε ἀπὸ τὴ συναναστροφή του με ἀνθρώπους που δεν ἔπρεπε καὶ λειτουργοῦσε σαν μια ἀσπίδα σωτηρίας ἀπὸ λανθασμένες κινήσεις. Ἦταν σαν ἓνα αεράκι μέσα στη σκέψη του, το οποίο γαλήνευε τὴν ψυχὴ του καὶ ἔτσι μπορούσε με ἀπόλυτη ἠρεμία να δέχεται τὶς θεϊκὲς ἐντολές¹².

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι μέσα ἀπὸ τα πλατωνικὰ ἔργα, ο Σωκράτης ἐπιθυμοῦσε να βαφτίσει το δαιμόνιον ὡς κάτι θεϊκὸ καὶ να δείξει ὅτι αὐτὸ αποτελοῦσε μια γέφυρα ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στον ἴδιο καὶ τους θεοὺς. Ο ἴδιος μάλλον ἠθέλε μ' αὐτὸν τον τρόπο να τονίσει τὴ θεοσέβειά του καὶ να παρουσιάσει τον εαυτὸ του ὡς ἐντολοδόχο καὶ ἀπεσταλμένο των θεῶν πάνω στη γῆ¹³.

Πληροφορίες γιὰ το δαιμόνιον μπορούμε να ἀντλήσουμε καὶ μέσα ἀπὸ τα ἔργα του Ξενοφῶντα. Στην *Απολογία* του ο πνευματικὸς καθοδηγητὴς του Σωκράτη παρουσιάζεται να ἔχει ἀποτρεπτικὴ δράση, διότι ἐμπόδιζε το μεγάλο φιλόσοφο να προετοιμάσει το ἀπολογητικὸ του κείμενο (§4): «ἀλλὰ ναὶ μὰ Δία, φάναι αὐτόν, καὶ δις ἤδη ἐπιχειρήσαντός μου σκοπεῖν περὶ τῆς ἀπολογίας ἐναντιοῦταί μοι τὸ δαιμόνιον». Κάτι ἀντίστοιχο συμβαίνει καὶ στην *Απολογία* του Πλάτωνα, ὅπου ἐκεῖ το δαιμόνιο δεν ἐναντιώθηκε καθόλου κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δίκης, ἄρα καὶ στὶς δυο

¹⁰ Αποστολίδης, 2015: 872.

¹¹ Αποστολίδης, 2015: 324.

¹² Ζαλοκώστας, 2011: 19.

¹³ Adam, 2000: 19.

απολογίες ο θάνατος παρουσιάζεται ότι ήταν η καλύτερη λύση για τον άνθρωπο¹⁴ που ήθελε να γλιτώσει τους Αθηναίους από την ηθική χρεοκοπία¹⁵.

Όπως και στην *Απολογία* του Πλάτωνα έτσι και στην *Απολογία* του Ξενοφώντα, το δαιμόνιον παρουσιάζεται σαν ένα είδος φωνής, όμως στον Ξενοφώντα είναι πιο ξεκάθαρη η θεϊκή του καταβολή¹⁶ (§12): «καινά γε μὴν δαιμόνια πῶς ἂν ἐγὼ εἰσφέροιμι λέγων ὅτι θεοῦ μοι φωνὴ φαίνεται σημαίνουσα ὅ τι χρὴ ποιεῖν;». Τη φωνή αυτή τη βαφτίζει ο Σωκράτης ως «δαιμόνιον» (§13): «ἀλλ' οἱ μὲν οἰωνοὺς τε καὶ φήμας καὶ συμβόλους τε καὶ μάντις ὀνομάζουσι τοὺς προσημαίνοντας εἶναι, ἐγὼ δὲ τοῦτο δαιμόνιον καλῶ καὶ οἶμαι οὕτως ὀνομάζων καὶ ἀληθέστερα καὶ ὀσιώτερα λέγειν τῶν τοῖς ὄρνεσιν ἀνατιθέντων τὴν τῶν θεῶν δύναμιν».

Στην *Απολογία* του Ξενοφώντα το πνεῦμα αυτό παρουσιάζεται σαν μια προφητική ικανότητα ή χάρισμα που ο Σωκράτης χρησιμοποιούσε όχι μόνο για τον ίδιο αλλά και για τους φίλους του, γιατί κόμιζε σε αυτούς τις συμβουλές των θεών¹⁷ (§13): «ὥς γε μὴν οὐ ψεύδομαι κατὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦτ' ἔχω τεκμήριον· καὶ γὰρ τῶν φίλων πολλοῖς δὴ ἐξαγγελίας τὰ τοῦ θεοῦ συμβουλευόμενα οὐδεπώποτε ψευδάμενος ἐφάνην».

Στα *Απομνημονεύματα* του Ξενοφώντα κάνει την εμφάνισή του το δαιμόνιον με την γνώριμη αποτρεπτική λειτουργία, την οποία συναντήσαμε στα πλατωνικά έργα, καθώς και στην *Απολογία* του ίδιου (IV 8.5): «αὐτὸς δὲ πάλιν εἰπεῖν· οὐχ ὄρᾳς, ὦ Σώκρατες, ὅτι οἱ Ἀθήνησι δικασταὶ πολλοὺς μὲν ἤδη μηδὲν ἀδικοῦντας λόγῳ παραχθέντες ἀπέκτειναν, πολλοὺς δὲ ἀδικοῦντας ἀπέλυσαν; ἀλλὰ νῆ τὸν Δία, φάναι αὐτόν, ὦ Ἑρμόγενης, ἤδη μου ἐπιχειροῦντος φροντίσαι τῆς πρὸς τοὺς δικαστὰς ἀπολογίας ἠναντιώθη τὸ δαιμόνιον».

Πέρα από την αποτρεπτική λειτουργία του δαιμονίου, έτσι όπως τη συναντήσαμε στα πλατωνικά έργα, ο Ξενοφώντας δίνει και στο δαιμόνιο και διαστάσεις προτρεπτικές και αυτό διατυπώνεται ξεκάθαρα¹⁸ στο ακόλουθο χωρίο από τα *Απομνημονεύματα* (IV 8.1): «εἰ δέ τις, ὅτι φάσκοντος αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον ἑαυτῷ προσημαίνειν ἅ τε δέοι καὶ ἅ μὴ δέοι ποιεῖν ὑπὸ τῶν δικαστῶν κατεγνώσθη θάνατος, οἶεται αὐτὸν ἐλέγχεσθαι περὶ τοῦ δαιμονίου ψευδόμενον, ἐννοησάτω πρῶτον μὲν ὅτι οὕτως ἤδη τότε πόρρω τῆς ἡλικίας ἦν, ὥστ', εἰ καὶ μὴ τότε, οὐκ ἂν πολλῶ ὕστερον

¹⁴ Guthrie, 2005: 36.

¹⁵ Ζαλοκώστας, 2011: 36.

¹⁶ Αποστολίδης, 2015: 876.

¹⁷ Adam, 2000: 18.

¹⁸ Αποστολίδης, 2015: 326.

τελευτῆσαι τὸν βίον· εἶτα ὅτι τὸ μὲν ἀχθεινότατόν τε τοῦ βίου [...] ἀνδρωδέστατα ἐνέγκας».

Το γεγονός ότι ο Σωκράτης είχε γνωστοποιήσει την ύπαρξη του δαιμονίου ως προφητικού σημείου, αν και δεν το προσδιόριζε ποτέ¹⁹, φαίνεται στα ακόλουθα αποσπάσματα από τα *Απομνημονεύματα* (I 1.2): «διεθεθύλητο γὰρ ὡς φαίη Σωκράτης τὸ δαιμόνιον ἑαυτῷ σημαίνειν· ὅθεν δὴ καὶ μάλιστα μοι δοκοῦσιν αὐτὸν αἰτιάσασθαι καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν», (I 1.4): «ἀλλ' οἱ μὲν πλεῖστοί φασιν ὑπὸ τε τῶν ὀρνίθων καὶ τῶν ἀπαντῶντων ἀποτρέπεσθαι τε καὶ προτρέπεσθαι· Σωκράτης δ' ὥσπερ ἐγίγνωσκεν, οὕτως ἔλεγε· τὸ δαιμόνιον γὰρ ἔφη σημαίνειν. καὶ πολλοῖς τῶν συνόντων προηγόρευε τὰ μὲν ποιεῖν, τὰ δὲ μὴ ποιεῖν, ὡς τοῦ δαιμονίου προσημαίνοντος· καὶ τοῖς μὲν πειθομένοις αὐτῷ συνέφερε, τοῖς δὲ μὴ πειθομένοις μετέμελε».

Ο Ξενοφώντας λοιπόν φαίνεται πως λάμβανε υπόψη του το γεγονός ότι ο Μέλητος και ο κύκλος του, όταν κατηγορούσαν το Σωκράτη για την απόρριψη των παραδεδομένων θεών της πόλης, είχαν κατά νου τους το δαιμόνιον. Ο ίδιος λοιπόν προσπαθούσε να αποδείξει ότι αυτή η φωνή που κατοικούσε στη ψυχή του Σωκράτη ήταν ο τρόπος με τον οποίο οι θεοί ερχόταν σε επικοινωνία με το μεγάλο φιλόσοφο²⁰.

Το δαιμόνιον λοιπόν αυτό το εσωτερικό μαντείο²¹ στη σκέψη του Σωκράτη, αποτέλεσε ένα αινιγματικό σημείο, ένα γρίφο όπου διάφοροι μελετητές προσπάθησαν να το λύσουν, ώστε να καταλάβουν το ρόλο που μπορεί να έπαιξε αυτό στον άνθρωπο που έκανε τη φιλοσοφία ανθρωποκεντρική²² και υπηρέτησε την ανθρωπότητα διδάσκοντας το δρόμο της αλήθειας και της αρετής.

¹⁹ Αποστολίδης, 2015: 877.

²⁰ Guthrie, 2005: 120.

²¹ Adam, 2000: 17.

²² Adam, 2000: 8.

2. Η ΔΑΙΜΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

2.1 Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΟ

Ο Πλούταρχος, ο επιμελής αναγνώστης της κλασικής γραμματείας, συνεπαρμένος από το μεγαλείο της προσωπικότητας του Σωκράτη, προσπάθησε μέσα από την έρευνά του να προσδιορίσει την ταυτότητα της εσωτερικής φωνής που αντηχούσε στα βάθη της ψυχής του μεγάλου φιλοσόφου, ώστε να λύσει τον γρίφο αναφορικά με την σχέση που είχε αναπτύξει με το προσωπικό του δαιμόνιο ο αρχιεπίσκοπος της γνώσης.

Προκειμένου λοιπόν ο Χαιρώνειος συγγραφέας να φωτίσει το κομμάτι της έρευνας, το οποίο σχετιζόταν με τον πνευματικό καθοδηγητή του Σωκράτη, τοποθέτησε το προς διερεύνηση ζήτημα μέσα στο ιστορικό πλαίσιο μια συζήτησης, που αφορούσε την αφήγηση των γεγονότων σχετικά με την ανακατάληψη της Καδμείας από τους Θηβαίους δημοκρατικούς το 379 π.Χ.²³.

Μέσα σε αυτήν την ιστορική συζήτηση που εγκιβωτίζεται και το κεντρικό θέμα του έργου για τη φύση και τη δύναμη του δαιμονίου του Σωκράτη, τοποθετούνται και άλλα ενδιαφέροντα ζητήματα, όπως το άνοιγμα του τάφου της Αλκμήνης και η αφορία που ακολούθησε μετά στην Αλίαρτο, καθώς και το Δήλιο πρόβλημα το οποίο είχε σχέση με ένα χρησμό που δόθηκε στους Δηλίους, σύμφωνα με τον οποίο έπρεπε να διπλασιάσουν το βωμό που υπήρχε στο νησί τους, ώστε να σταματήσουν οι συμφορές για τους ίδιους αλλά και για τους υπόλοιπους Έλληνες.

Οι συνωμότες λοιπόν που πάσχιζαν να απελευθερωθεί η πόλη τους από το σπαρτιατικό ζυγό, φαίνεται ότι πέρα από τον υψηλό επιπέδου πατριωτισμό που διέθεταν, ήταν βαθιά θρησκευόμενα και φιλοσοφημένα άτομα²⁴ με ποικίλου τύπου ανησυχίες. Ενδεχομένως αυτές οι συζητήσεις τους, οι οποίες δεν είχαν άμεση σχέση με τον ιστορικό κορμό του έργου, να μην αποτελούσαν απλώς κοσμητικά στοιχεία αλλά να συνδέονται με τη δαιμονολογία της πραγματείας του Πλουτάρχου²⁵ και να αποτελούν ένα είδος προθαλάμου, πριν εισαχθεί ο αναγνώστης στην κεντρική συζήτηση σχετικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη.

²³ Roskam, 2010: 102.

²⁴ Stoike, 1975: 236.

²⁵ Riley, 1977: 260-262.

Το δαιμόνιο στην πρώτη του εμφάνιση στο *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* ταυτίζεται με το θεό (578A): «Λακεδαιμονίοις ἀμήνιτον ἔοικεν εἶναι τὸ δαιμόνιον, ὡς προδείκνυσι τὰ σημεῖα περὶ ὧν ἄρτι Λυσανορίδας ἡμῖν ἐκοινοῦτο». Στη συνέχεια γίνεται μια αναφορά σε αυτό ενδεχομένως με την έννοια του πνεύματος (579F): «πρὶν δ' ἐντυχεῖν ἐνηυλίσατο τῷ τάφῳ διανοούμενος ἀνελέσθαι τὰ λείψανα τοῦ σώματος καὶ κομίζειν εἰς Ἴταλίαν, εἰ μὴ τι νύκτωρ ὑπεναντιωθεῖ δαιμόνιον'. ὁ μὲν οὖν πατὴρ ταῦτ' εἰπὼν ἐσιώπησεν».

Η πραγματική εισαγωγή στο κομμάτι της δαιμονολογίας γίνεται με την άποψη που διατυπώνει γύρω από αυτό το θέμα ο μάντης Θεόκριτος, ο οποίος ήδη από την αρχή υπογραμμίζει την αινιγματική φύση του δαιμονίου, καθώς διερωτάται, αν πρόκειται για κάτι ψευδές ή αληθινό (580C): «Ἐἶεν' εἶπεν ὁ Θεόκριτος, 'τὸ δὲ δαιμόνιον, ὃ βέλτιστε, τὸ Σωκράτους ψεῦδος ἢ τί φαμεν;'».

Προχωρώντας όμως τονίζει τη θεϊκή φύση του προσωπικού επιμελητή²⁶ του Σωκράτη και μάλιστα η προσωπική του άποψη ενισχύεται και μέσα από τη χρήση του δοξαστικού ρήματος *ἔδοξε* (580 C). Για το μάντη αυτό το θεϊκό σημείο, το οποίο αποκαλύπτεται στο Σωκράτη, είναι κάτι που τον ξεχωρίζει από τους άλλους ακόμα και από τους Πυθαγορείους²⁷ (580C): «ἐμοὶ γὰρ οὐδὲν οὕτω μέγα τῶν περὶ Πυθαγόρου λεγομένων εἰς μαντικὴν ἔδοξε καὶ θεῖον».

Επειδή ο Θεόκριτος επιθυμούσε να προσδώσει κύρος στα λεγόμενά του, επικαλείται την αυθεντία του Ομήρου και μάλιστα απομόνωσε ένα στίχο από την *Ιλιάδα* (Κ 279): «ἐν πάντεσσι πόνοισι παρισταμένην», γιατί μέσω αυτού ήθελε να δείξει ότι, όπως ο Όμηρος τοποθέτησε την Αθηνά να στέκεται αρωγός δίπλα στον Οδυσσέα σε κάθε του βήμα, έτσι και το δαιμόνιο προσέφερε στο μεγάλο φιλόσοφο μια όραση (*ὄψιν*), η οποία φώτιζε το δρόμο της ζωής του (580C-D): «τοιαύτην ἔοικε Σωκράτει τοῦ βίου προποδηγὸν ἐξ ἀρχῆς τινα συνάψαι τὸ δαιμόνιον ὄψιν, 'ἢ' μόνη 'οἱ πρόσθεν ἰοῦσα τίθει φάος' ἐν πράγμασιν ἀδήλοις καὶ πρὸς ἀνθρωπίνην ἀσυλλογίστοις φρόνησιν».

Μέσα από αυτόν τον παραλληλισμό επεδίωκε να δείξει ότι το δαιμόνιο ήταν ένας σημαντικός οδηγός στη ζωή του ανθρώπου που μεθούσε μέσα από την συναναστροφή του με τους συνανθρώπους του. Ακόμα για να τονίσει το γεγονός ότι ήθελε να λειτουργήσει σαν μια ασπίδα σωτηρίας για το Σωκράτη, προκειμένου να τον προστατεύσει από ενδεχόμενους κινδύνους, τονίζει την επαναληπτικότητα της

²⁶ Adam, 2000: 17.

²⁷ Stoike, 1975: 257.

επικοινωνίας τους²⁸ (580D): «ἐν οἷς αὐτῶ συνεφθέγγετο πολλάκις τὸ δαιμόνιον ἐπιθειάζον ταῖς αὐτοῦ προαιρέσεσι».

Ἐπειτα αναφέρει ὅτι τὴν πλέον ἀξιόπιστη πηγή που μπορεῖ να προσφέρει σημαντικὲς πληροφορίες γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα, ἀποτελεῖ ὁ ἴδιος ὁ κύκλος τοῦ Σωκράτη καὶ συγκεκριμένα ὁ Σιμμίας (580D): «τὰ μὲν οὖν πλείονα καὶ μείζονα Σιμμίῳ χρῆ καὶ τῶν ἄλλων ἐκπυθάνεσθαι Σωκράτους ἐταίρων». Τὴν πρόθεσή του να τονίσει τὴ σπουδαιότητα τῶν πληροφοριῶν που μπορεῖ να ἀντλήσει κάποιος για τὸ δαιμόνιο τοῦ Σωκράτη μέσα ἀπὸ τοὺς γνωστούς του τὴν ἐκδηλώνει καὶ μέσα ἀπὸ τὴ χρήση τῶν παραθετικῶν τοῦ συγκριτικοῦ βαθμοῦ *πλείονα καὶ μείζονα*.

Βέβαια προκειμένου να φωτίσει τὸ κομμάτι τῆς ἐρευνας για τὸ πνεῦμα που κατοικοῦσε στὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου που ἠθέλε να φωτίσει τοὺς συνανθρώπους του με τὴν παιδεία, σαν ἐπιδέξιός ρήτορας φέρνει στο προσκήνιο μιὰ προσωπικὴ του μαρτυρία «ἐμοῦ δὲ παρόντος». Αἰξίζει να σημειωθεῖ ὅτι τέτοιου εἶδους διηγήσεις ἀπὸ αὐτόπτες μάρτυρες παίζουν σημαντικό ρόλο, ὅταν συνδέονται με ἱστορίες που σχετίζονται με θαυμαστά γεγονότα²⁹.

Ἡ ἱστορία που θα προσκομίσει ὁ Θεόκριτος ὡς ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο παρουσιάζει τὴν τυπικὴ ἀρχή, ἡ ὁποία συνηθίζεται σε τέτοιου τύπου ἀφηγήσεις καὶ περιλαμβάνει τὴν ἀναφορὰ στὴν ἡμερομηνία, στὸν τόπο καθὼς καὶ στα άτομα που θα πρωταγωνιστήσουν σ' αὐτή³⁰ (580 D): «ἐμοῦ δὲ παρόντος, ὅτε πρὸς Εὐθύφρονα τὸν μάντιν ἦκομεν, ἔτυχε μὲν, ὃ Σιμμία, μέμνησαι γάρ, ἄνω πρὸς τὸ Σύμβολον Σωκράτης καὶ τὴν οἰκίαν τὴν Ἀνδοκίδου βαδίζων ἅμα τι διερωτῶν καὶ διασειῶν τὸν Εὐθύφρονα μετὰ παιδιᾶς».

Κύριοι πρωταγωνιστές στὴν ἱστορία που θα ἀφηγηθεῖ ὁ Θεόκριτος πέρα ἀπὸ τὸν ἴδιο εἶναι: ὁ Σωκράτης, ὁ μάντης Εὐθύφρονας καὶ ὁ Σιμμίας. Ὁ Θεόκριτος, λοιπόν, ἐνῶ εἶχε πάει να συναντήσῃ τὸν Εὐθύφρονα, ἔτυχε να εἶναι παρὼν σε ἓνα συνηθισμένο στιγμιότυπο ἀπὸ τὸν καθημερινὸ βίῳ τοῦ Σωκράτη καὶ τὸ ὁποῖο εἶχε να κάνει με τὴ διαλεκτικὴ μέθοδο που ἐφάρμοζε ὁ μεγάλος φιλόσοφος, διότι δεν υπήρχε μεγαλύτερος τεχνίτης ἀπ' αὐτὸν στὴ συναναστροφή με τοὺς γύρω του καὶ ἰδίως με τοὺς νέους³¹.

Συγκεκριμένα ἐνῶ ὁ Σωκράτης βιάδιζε παράλληλα με τοὺς ἄλλους συνομιλητές πρὸς τὸ Σύμβολο καὶ τὴν οἰκία τοῦ Ἀνδοκίδου, ἔθετε κάποια ἐρωτήματα

²⁸ Schröder, 2010: 160.

²⁹ Stoike, 1975: 257.

³⁰ Stoike, 1975: 258.

³¹ Adam, 2000: 31.

στον Ευθύφωνα μένοντας έτσι πιστός στη διαλεκτική του μέθοδο. Το επίρρημα *ἄφνω*, το οποίο συναντάμε και στη *Μήδεια* του Ευριπίδη (1205), μας μεταφέρει στο θαυμαστό κόσμο του δαιμονίου του Σωκράτη, καθώς η αυτοσυγκέντρωσή του στην προκειμένη περίπτωση έχει να κάνει με το δαιμόνιό του³² (580F): «ἄφνω δ' ἐπιστὰς καὶ σιωπήσας προσέσχεν αὐτῷ συχνὸν χρόνον, εἶτ' ἀναστρέψας ἐπορεύετο τὴν διὰ τῶν κιβωτοποιῶν καὶ τοὺς προκεχωρηκότας ἤδη τῶν ἐταίρων - - - γεγονέναι τὸ δαιμόνιον». Μέσα σε αυτήν την ατμόσφαιρα αυτοσυγκέντρωσης, το δαιμόνιο επισκέφτηκε το Σωκράτη με το συνηθισμένο τρόπο που κάνει και στα πλατωνικά έργα, όπως στην *Απολογία* (31d).

Ο λόγος που έκανε αυτή την επίσκεψη ήταν επειδή ήθελε να αποτρέψει το Σωκράτη από το να προχωρήσει μπροστά, διότι ενδεχομένως αυτή του η κίνηση να ελλόχευε κινδύνους. Την συμβουλή αυτή ο πνευματικός φωστήρας τη μοιράστηκε και με τους υπόλοιπους συντρόφους που ήταν γύρω του. Οι περισσότεροι από αυτούς την ακλούθησαν (580E): «οἱ μὲν οὖν πολλοὶ συνανέστρεφον, ἐν οἷς κάγω τοῦ Εὐθύφρονος ἐχόμενος», όμως υπήρξαν και κάποιοι αντιρρησίες, οι οποίοι την περιφρόνησαν (580E): «νεανίσκοι δέ τινες τὴν εὐθειᾶν βαδίζοντες ὡς δὴ τὸ Σωκράτους ἐλέγξοντες δαιμόνιον ἐπεσπάσαντο Χάριλλον τὸν αὐλητὴν ἦκοντα καὶ αὐτὸν μετ' ἐμοῦ εἰς Ἀθήνας πρὸς Κέβητα». Οι αντιθετικοί σύνδεσμοι *μέν* και *δέ* είναι τοποθετημένοι ακριβώς για να δείξουν τη διάσταση απόψεων γύρω από το κομμάτι της δαιμονολογίας.

Αυτοί λοιπόν που δεν άκουσαν το Σωκράτη βρέθηκαν αντιμέτωποι με την κακοτυχία, γιατί, ενώ πήραν την απόφαση να προπορευτούν, συνάντησαν μια αγέλη χοίρων και γέμισαν ακαθαρσίες (580F): «πορευομένοις δ' αὐτοῖς διὰ τῶν ἐρμογλύφων παρὰ τὰ δικαστήρια σύες ἀπαντῶσιν ἄθροαι βορβόρου περίπλεαι καὶ κατ' ἀλλήλων ὠθούμεναι διὰ πλῆθος, ἐκτροπῆς δὲ μὴ παρούσης τοὺς μὲν ἀνέτρεψαν ἐμβαλοῦσαι τοὺς δ' ἀνεμόλυναν. ἦκεν οὖν καὶ ὁ Χάριλλος οἴκαδε τά τε σκέλη καὶ τὰ ἱμάτια βορβόρου μεστός».

Η στόχευση του Θεόκριτου μέσα από την αφήγηση αυτής της κωμικής ιστορίας ήταν να τονίσει τη δύναμη της ουράνιας έμπνευσης³³ του Σωκράτη, καθώς και τη θεϊκή της προέλευση (580F): «ὥστ' αἰεὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου μεμνησθαι μετὰ γέλωτος ἡμᾶς σφόδρα θαυμάζοντας, εἰ μηδαμοῦ προλείπει τὸν ἄνδρα μηδ' ἀμελεῖ τὸ θεῖον αὐτοῦ». Το επίρρημα *αἰεὶ* υπογραμμίζει ότι το δαιμόνιο δεν πρέπει να

³² Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 89.

³³ Guthrie, 2005: 224.

λησμονηθεί από τους ανθρώπους και αυτό ανακαλεί στη μνήμη μας τη διάσημη ρήση του Θουκυδίδη (A22): «κτῆμά τε ἔς αἰεῖ», ο οποίος ήθελε να αφήσει το έργο του ευγενή παρακαταθήκη στις μελλοντικές γενιές.

Η άποψη του Θεόκριτου ότι ο Σωκράτης διέθετε ένα είδος δαιμονικής όρασης (*ὄψις*), η οποία του έδειχνε το δρόμο, όταν επρόκειτο να πάρει δύσκολες αποφάσεις, έχει θεωρηθεί από κάποιους μελετητές αρκετά επιφανειακή και ότι χρησιμοποιήθηκε από τον Πλούταρχο σαν ένα είδος εισαγωγής στο προς διερεύνηση θέμα. Κάποιες αναφορές που γίνονται από το μάντη για το θεϊκό οἰωνό του μεγάλου διδασκάλου της αρετής και της αλήθειας παρουσιάζουν γειννίαση με αντίστοιχες που υπάρχουν στον Απουλήιο και στον Μάξιμο Τύριο. Ο Πλούταρχος όμως συγκριτικά με τους προαναφερθέντες συγγραφείς ίσως να προσπάθησε να κάνει μια πιο εμπειριστατωμένη έρευνα γύρω από αυτό το θέμα³⁴.

Ο επόμενος ομιλητής που παίρνει τη σκυτάλη, ώστε να εκφράσει και αυτός με τη σειρά του την άποψή του για το δαιμόνιο του Σωκράτη, είναι ο Γαλαξίδωρος, ένας από τους κυριότερους Θηβαίους πολιτικούς σύμφωνα με τα *Ελληνικά* του Ξενοφώντα (3.5.1). Το γεγονός ότι οι απόψεις των ομιλητών σχετικά με τον εσωτερικό επιμελητή³⁵ του Σωκράτη δεν αποτελούν δογματικές κρίσεις αλλά υποκειμενικές απόψεις ενισχύεται από το γεγονός ότι και ο Γαλαξίδωρος, για να εισαγάγει την γνώμη του για το δαιμόνιο, χρησιμοποιεί το δοξαστικό ρήμα *οἶει*.

Έχει ειπωθεί ότι στη συγκεκριμένη πραγματεία ο Γαλαξίδωρος ήταν αυτός που έκανε την πρώτη σοβαρή ερμηνευτική απόπειρα σχετικά με τον πνευματικό οδηγό του Σωκράτη³⁶. Ο ίδιος ήθελε να περιβάλει το μύστη της φιλοσοφίας μ' έναν προστατευτικό μανδύα, καθώς επιθυμούσε να διατηρήσει την υπεροχή του ως ανθρώπου της λογικής³⁷. Η ερμηνεία που δίνει είναι ορθολογιστική³⁸, διότι το δαιμόνιο γι' αυτόν ίσως αποτελούσε ένα ασήμαντο εξωτερικό θέμα, κάτι που δεν είχε ιδιαίτερη σημασία³⁹, επειδή ακριβώς ήθελε να προστατεύσει το Σωκράτη.

Αυτός λοιπόν ο Θηβαίος πολιτικός που απέρριπτε την ξεχωριστή δύναμη του δαιμονίου, θεωρούσε ότι ο Σωκράτης βασιζόμενος στην κοινή μαντική ικανότητα που υπάρχει σ' όλους και με τη βοήθεια της πείρας μπορούσε να κρίνει την έκβαση των γεγονότων που δεν μπορούσαν να ερμηνευτούν με βάση τη λογική (580F): «καὶ ὁ

³⁴ Roskam, 2010: 102.

³⁵ Adam, 2000:17.

³⁶ Roskam, 2010: 102.

³⁷ Schröder, 2010: 159.

³⁸ Roskam, 2010: 102. Lamberton, 2001: 184.

³⁹ Schröder, 2010: 160.

Γαλαξίδωρος ‘οἶει γάρ,’ ἔφη ‘Θεόκριτε, τὸ Σωκράτους δαιμόνιον ἰδίαν καὶ περιττὴν ἐσχηκέναι δύναμιν, οὐχὶ τῆς κοινῆς μῦθον τι ἀνάγκης τὸν ἄνδρα πείρα βεβαιωσάμενον ἐν τοῖς ἀδήλοις καὶ ἀτεκμάρτοις τῷ λογισμῷ ῥοπήν ἐπάγειν;».

Ἐνα τυχαῖο φτάρνισμα ἢ μια τυχαία κουβέντα ἀρκούσαν, ὥστε νὰ ἐξαχθούν τὰ συμπεράσματα που ἐπρεπε (581A): «ὡς γὰρ ὀλκὴ μία καθ’ αὐτὴν οὐκ ἄγει τὸν ζυγόν, ἰσορροποῦντι δὲ βάρει προστιθεμένη κλίνει τὸ σύμπαν ἐφ’ ἑαυτήν, οὕτω πταρμὸς ἢ κληδὼν ἢ τι τοιοῦτον σύμβολον - - - καὶ κοῦφον ἐμβριθῆ διάνοιαν ἐπισπάσασθαι πρὸς πρᾶξιν· δυεῖν δ’ ἐναντίων λογισμῶν θατέρῳ προσελθὼν ἔλυσε τὴν ἀπορίαν τῆς ἰσότητος ἀναιρεθείσης, ὥστε κίνησιν γίνεσθαι καὶ ὀρμὴν.»

Ἀξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι στο προαναφερθέν χωρίο ο σύνδεσμος ὡς ἴσως εἰσάγει αναφορικές-παραβολικές προτάσεις, κάτι το οποίο ενισχύεται και από το τροπικό επίρρημα οὕτω που ακολουθεῖ. Ο Γαλαξίδωρος ἐνδεχομένως μέσα ἀπὸ αὐτὸ το συντακτικὸ πλαίσιο ἤθελε νὰ παραλληλίσει καταστάσεις καὶ συγκεκριμένα νὰ δείξει ὅτι, ὅπως μια δραχμὴ ἀπὸ μόνη τῆς δὲν ἀρκεῖ, γιὰ νὰ κάνει μια ζυγαριά νὰ γείρει, ἀλλὰ ἀν προστεθεῖ σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ βάρη που ἰσορροποῦν, τότε μπορεῖ νὰ κλίνει τὸ σύνολο τοῦ ζυγού πρὸς τὸ μέρος τῆς, ἔτσι καὶ μια τυχαία κουβέντα ἢ ἓνα φτάρνισμα ἀπὸ μόνον τους μπορεῖ νὰ μὴν ἐπαρκούν, ὥστε νὰ ὀδηγήσουν στὴ δράση μια διάνοια, ἀλλὰ ἀν προστεθοῦν στους ἀντίρροπους λογισμούς, τότε μπορεῖ νὰ προκληθεῖ κίνηση καὶ ὀρμή.

Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν παρομοίωση ο Γαλαξίδωρος ἔδωσε στὴν ἀφήγησή του λογοτεχνικὸ ἀρώμα καὶ αὐτὸ εἶναι φυσικὰ κάτι που ἀντανακλά τὸν τρόπο γραφῆς τοῦ Πλουτάρχου. Ο λόγος τοῦ Θηβαίου πολιτικοῦ ἀπηχεῖ καὶ στωικὲς ἀντιλήψεις καὶ αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ τυχαῖες κουβέντες καὶ τὰ φταρνίσματα ἀνήκουν στὸ πλαίσιο τῆς τεχνικῆς μαντείας⁴⁰, κάτι που συναντάμε καὶ στὸν Κικέρωνα (*De div.* 1.102-4, 2.83-4.) Ο Γαλαξίδωρος λοιπὸν ἴσως δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἔχει τοποθετήσει τὸν εαυτό του σὲ μια γωνία⁴¹ καὶ ὅτι δὲν ἦταν στὶς ἀρχικὲς του προθέσεις ἢ υπεράσπιση τῆς καθημερινῆς μαντικῆς, ἀλλὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδουμε μεγάλη σημασία στὸ δαιμόνιο⁴², προκειμένου νὰ μὴ μειωθεῖ ὁ Σωκράτης.

Ο Πολύμνης, ὁ πατέρας τοῦ σπουδαίου Θηβαίου πολιτικοῦ Ἐπαμεινώνδα, εἶναι τὸ ἐπόμενο πρόσωπο που θὰ προσπαθήσει καὶ αὐτὸ με τὴ σειρά του νὰ βάλει ἓνα λιθαράκι στὸ κομμάτι τῆς ἐρευνας ἀναφορικὰ με τὸ δαιμόνιο τοῦ Σωκράτη.

⁴⁰ Schröder, 2010: 161.

⁴¹ Corlu, 1970: 51.

⁴² Schröder, 2010: 160.

Αρχικά φαίνεται να ασπάζεται τη γνώμη του Γαλαξίδωρου για το δαιμόνιο του Σωκράτη, διότι φέρνει στο προσκήνιο μια ιστορία που είχε ακούσει από κάποιο μαθητή του Σωκράτη τον Τερψίωνα, τον οποίο συναντάμε και στον *Φαίδωνα* του Πλάτωνα (59c).

Σύμφωνα με αυτόν το πνεύμα που καθοδηγούσε το Σωκράτη ήταν ένα φτάρνισμα τόσο για τον ίδιο όσο και για τους υπόλοιπους (581B): «καὶ αὐτός, ὃ Γαλαξίδωρε, Μεγαρικοῦ τινος ἤκουσα, Τερψίωνος δὲ ἐκεῖνος, ὅτι τὸ Σωκράτους δαιμόνιον παρμὸς ἦν, ὃ τε παρ' αὐτοῦ καὶ ὁ παρ' ἄλλων. ἑτέρου μὲν γὰρ παρόντος ἐκ δεξιᾶς εἶτ' ὀπισθεν εἶτ' ἔμπροσθεν ὁρμᾶν αὐτὸν ἐπὶ τὴν πρᾶξιν, εἰ δ' ἐξ ἀριστερᾶς, ἀποτρέπεσθαι· τῶν δ' αὐτοῦ παρμῶν τὸν μὲν ἔτι μέλλοντος βεβαιοῦν τὸν δ' ἤδη πράσσοντος ἐπέχειν καὶ κωλύειν τὴν ὁρμὴν».

Αυτός ο *παρμὸς* σύμφωνα με την παραπάνω διήγηση είχε τόσο αποτρεπτική όσο και προτρεπτική δράση. Μετά όμως από αυτήν την αναφορά ο Πολύμνης και μέσα από τη χρήση του αντιθετικού συνδέσμου *ἀλλ'* εκφράζει ανοιχτά την αντίθεση του απέναντι στην θέση του Γαλαξίδωρου σχετικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη, ο οποίος πίστευε ότι η εικόνα του Σωκράτη ως ορθολογιστή μπορούσε να αλλοιωθεί εξαιτίας του δαιμονίου και γι' αυτό ίσως το λόγο ήθελε να μειώσει το ρόλο που έπαιζε αυτό στη ζωή του.

Όπως και οι προηγούμενοι συνομιλητές του, αποφεύγει το δογματισμό και εκφράζει και αυτός τη γνώμη του μέσα από τη χρήση του δοξαστικού ρήματος *δοκεῖ*. Αρχικά αναφέρει πως, αν ο αδιάκοπος αναζητητής της αλήθειας καθοδηγούνταν μαντικά από φταρνίσματα, ο ίδιος δε θα ισχυριζόταν ότι τον καθοδηγεί το δαιμόνιο (581B): «ἀλλ' ἐκεῖνό μοι δοκεῖ θαυμαστόν, εἰ παρμῶ χρώμενος οὐ τοῦτο τοῖς ἑταίροις ἀλλὰ δαιμόνιον εἶναι τὸ κωλῦον ἢ κελεῦον ἔλεγε».

Ο Πολύμνης θεωρεί ότι το ψεύδος ήταν κάτι άγνωστο για το Σωκράτη, ο οποίος ήταν ένας ολοκληρωμένος φιλόσοφος⁴³ και υπέρμαχος της αλήθειας και της απλότητας, δυο ιδιότητες που τον ξεχώριζαν και τον καθιστούσαν σπουδαίο (581B): «τύφου γὰρ ἂν ἦν τινος, ὃ φίλε, κενοῦ καὶ κόμπου τὸ τοιοῦτον, οὐκ ἀληθείας καὶ ἀπλότητος οἷς τὸν ἄνδρα μέγαν ὡς ἀληθῶς καὶ διαφέροντα τῶν πολλῶν γεγονέναι δοκοῦμεν». Επομένως ο πατέρας του Επαμεινώνδα δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι ο άνθρωπος με την γαλήνια ψυχή⁴⁴ και το αδαμάντινο ήθος θα μπορούσε να καθοδηγείται από εξωτερικές φωνές ή φταρνίσματα (581B): «ὕπὸ φωνῆς ἔξωθεν ἢ

⁴³ Riley, 1977: 269.

⁴⁴ Riley, 1977: 269.

πταρμοῦ τινος ὀπηνίκα τύχοι θορυβούμενον ἐκ τῶν πράξεων ἀνατρέπεσθαι καὶ προΐεσθαι τὸ δεδογμένον».

Στη συνέχεια ο ίδιος προβάλλει το μεγαλείο της προσωπικότητας του Σωκράτη παρουσιάζοντας σημαντικές πτυχές της. Ο Σωκράτης ήταν ένας άνθρωπος αδέκαστος, ο οποίος ήταν ολόψυχα αφοσιωμένος και ταγμένος στο λειτούργημα που ασκούσε. Γι' αυτό το λόγο σ' ολόκληρη τη ζωή του παρέμεινε πάμπτωχος, καθώς δε δεχόταν χρήματα για τις υπηρεσίες που προσέφερε σε αντίθεση με τους σοφιστές, οι οποίοι αμείβονταν για τα μαθήματα που παρέδιδαν⁴⁵.

Ακόμα ήταν προσκολλημένος με τη φιλοσοφία⁴⁶, την οποία υπηρέτησε πιστά μέχρι το τέλος της ζωής του, χωρίς να φοβηθεί το θάνατο (581C): «πενία γὰρ ἐμμεῖναι παρὰ πάντα τὸν βίον ἐκουσίως σὺν ἡδονῇ καὶ χάριτι τῶν διδόντων ἔχειν δυνάμενον καὶ φιλοσοφίας μὴ ἐκστῆναι πρὸς τοσαῦτα κωλύματα καὶ τέλος εἰς σωτηρίαν καὶ φυγὴν αὐτῶ σπουδῆς ἐταίρων καὶ παρασκευῆς εὐμηχάνου γενομένης μήτε καμφοθῆναι λιπαροῦσι μήθ' ὑποχωρῆσαι τῷ θανάτῳ πελάζοντι».

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά αποτελούν δείγματα μιας ιδιαίτερης και ξεχωριστής προσωπικότητας, η οποία δε θα βασιζόταν σε σημάδια καθημερινής μαντικής, που σχετίζονταν με την τύχη⁴⁷, προκειμένου να εκμαιεύσει συμπεράσματα. Για τον Πολύμη κάποια ανώτερη αρχή αποτελούσε τον οδηγό του μεγάλου φιλοσόφου (581D): «χρηῆσθαι δ' ἀτρέπτω τῷ λογισμῷ πρὸς τὸ δεινόν, οὐκ ἔστιν ἀνδρὸς ἐκ κληδόνων ἢ πταρμῶν μεταβαλλομένην ὅτε τύχοι γνώμην ἔχοντος ἀλλ' ὑπὸ μείζονος ἐπιστασίας καὶ ἀρχῆς ἀγομένου πρὸς τὸ καλόν».

Ο ίδιος φαίνεται να θεωρούσε ότι το δαιμόνιο αποτελούσε μια ανώτερη δύναμη που υποδείκνυε στο Σωκράτη τι έπρεπε να κάνει και τον βοηθούσε να προβλέπει σημαντικά γεγονότα, όπως ήταν η καταστροφή των Αθηναίων στη Σικελία (581D): «ἀκούω δὲ καὶ τὴν ἐν Σικελίᾳ τῆς Ἀθηναίων δυνάμεως φθορὰν προειπεῖν αὐτὸν ἐνίοις τῶν φίλων». Το ειδικό απαρέμφοτο *προειπεῖν*⁴⁸ αναφέρεται ακριβώς στην ικανότητα του φιλοσόφου να προφητεύει περιστατικά βαρύνουσας σημασίας.

Ο Σωκράτης λοιπόν ήταν ένας εξαιρετικός φιλόσοφος που πέρα από αυτήν του την ιδιότητα ήταν και ενεργός πολίτης⁴⁹, καθώς τον βλέπουμε να ανησυχεί για την πόλη του και να προλέγει τη Σικελική καταστροφή αλλά και να συμμετέχει ο

⁴⁵ Colaiaco, 2004: 75.

⁴⁶ Stoike, 1975: 260.

⁴⁷ Stoike, 1975: 260.

⁴⁸ Stoike, 1975: 260.

⁴⁹ Riley, 1977: 269.

ίδιος στη μάχη που έγινε στο Δήλιο το 423 π.Χ. Μέσα στο πλαίσιο αυτής της μάχης, στην περιοχή της Πάρνηθας, κάποιοι από τους Αθηναίους ιππείς δεν υπάκουσαν στο δαιμόνιο και ακλούθησαν διαφορετικό δρόμο από αυτόν που τους υπέδειξε ο εσωτερικός επιμελητής⁵⁰ του Σωκράτη, με αποτέλεσμα να οδηγηθούν στο θάνατο.

Η ανυπακοή⁵¹ είχε ολέθριες συνέπειες για τους ίδιους, διότι δεν ακολούθησαν τη συμβουλή του δαιμονίου με αποτέλεσμα να χάσουν τη ζωή τους (581E): «πολλά δὲ φίλους τινὰς καὶ λοχίτας οἷς συνέβη μετ’ αὐτοῦ παρὰ τὴν Πάρνηθα φεύγουσιν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἰπέων ἀποθανεῖν, ὡς τοῦ Σωκράτους δαιμονίου παρακούσαντας ἑτέραν ὁδὸν οὐχ ἦν ἐκεῖνος ἤγε τρεπομένους ἀπὸ τῆς μάχης. ταῦτα δ’ οἶμαι καὶ Σιμμίαν ἀκηκοέναι.» ‘πολλάκις’ ὁ Σιμμίας ἔφη ‘καὶ πολλῶν· διεβοήθη γὰρ οὐκ ἡρέμα τὸ Σωκράτους Ἀθήνησιν ἐκ τούτων δαιμόνιον’».

Ο Πολύμνης προκειμένου να ενισχύσει την αξιοπιστία των λεγομένων του αναφέρει ότι ο κυριότερος μάρτυρας που μπορεί να επιβεβαιώσει τα λεγόμενά του είναι ο Σιμμίας (581E): «ταῦτα δ’ οἶμαι καὶ Σιμμίαν ἀκηκοέναι», ο οποίος ανήκε στον κύκλο του Σωκράτη και θα αποτελέσει ένας από τους κεντρικούς ομιλητές⁵² στη συζήτηση σχετικά με το προσωπικό δαιμόνιο του Σωκράτη. Ο Σιμμίας αποκρίθηκε στον πατέρα του σπουδαίου πολιτικού Επαμεινώνδα ότι όντως πολλές φορές και από πολλούς έχει ακούσει για την ιστορία στην Πάρνηθα.

Μάλιστα χαρακτηριστικό είναι το ετυμολογικό σχήμα της επανάληψης του θέματος *πολλ-* στην απάντηση του Σιμμία (581A): «‘πολλάκις’ ὁ Σιμμίας ἔφη ‘καὶ πολλῶν’», ο οποίος μέσα από αυτή την ακουστική εντύπωση ήθελε να επιβεβαιώσει τον ισχυρισμό του Πολύμνη και μάλιστα να υπογραμμίσει την συχνότητα αλλά και το πλήθος των ανθρώπων, που γνώριζαν αυτή την ιστορία. Συνεχίζοντας λέει ότι εξαιτίας αυτών των προβλέψεων ο μυστικός αγγελιαφόρος⁵³ του Σωκράτη έγινε αντικείμενο συζήτησης στην Αθήνα (581E): «διεβοήθη γὰρ οὐκ ἡρέμα τὸ Σωκράτους Ἀθήνησιν ἐκ τούτων δαιμόνιον».

Ο πατέρας λοιπόν του Θηβαίου πολιτικού Επαμεινώνδα φαινόταν απρόθυμος⁵⁴ να δεχτεί τη θεωρία των φταρτισμάτων, επειδή θεωρούσε ότι κάτι τέτοιο δεν ταίριαζε με το μεγαλείο της προσωπικότητας του Σωκράτη, ο οποίος μέσω του δαιμονίου είχε την ικανότητα να προβλέπει γεγονότα όπως η Σικελική καταστροφή

⁵⁰ Adam, 2000: 17.

⁵¹ Stoike, 1975: 260.

⁵² Riley, 1977: 264.

⁵³ Adam, 2000: 17.

⁵⁴ Lamberton, 2001: 184.

αλλά και να προσπαθεί να υποδείξει στους Αθηναίους ιππείς στην περιοχή της Πάρνηθας το δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσουν, ώστε να διασωθούν⁵⁵.

Ο Σωκράτης αποτελούσε τον τέλειο φιλόσοφο, ο οποίος ήταν ανοιχτός στη δαιμονική καθοδήγηση όλες τις ώρες και έτσι μ' αυτόν τον τρόπο μπορούσε να προβλέπει γεγονότα κλιμακούμενης επικινδυνότητας, από την επίθεση των χοίρων στο περιστατικό με το μάντη Ευθύφρονα μέχρι την πανωλεθρία που υπέστησαν οι Αθηναίοι στη Σικελική εκστρατεία. Ήταν ένας άνθρωπος στον οποίο ενυπήρχε και η φιλοσοφική ιδιότητα, καθώς και αυτή του πολίτη⁵⁶.

Έπειτα το λόγο παίρνει ο Φειδόλαος, ο οποίος είναι σύμφωνος με τις απόψεις του Πολύμη, αντικρούει τους ισχυρισμούς του Γαλαξίδωρου⁵⁷ και παρακινεί τον Σιμμία να προστατέψει το δαιμόνιο του Σωκράτη από τα φταρνίσματα και τις τυχαίες κουβέντες. Γι' αυτόν ο προσωπικός καθοδηγητής ισοδυναμεί με το μεγαλύτερο κατόρθωμα της μαντικής, που διέθετε υπερφυσική δύναμη⁵⁸ (581F): «'Τί οὖν,' ὁ Φειδόλαος εἶπεν ὧ Σιμμία; Γαλαξίδωρον ἐάσωμεν παίζοντα καταβάλλειν τοσοῦτο μαντείας ἔργον εἰς πταρμούς καὶ κληδόνας οἷς καὶ οἱ πολλοὶ καὶ ἰδιῶται περὶ μικρὰ προσχρῶνται καὶ παίζοντες'».

Μάλιστα σύμφωνα με τα λεγόμενά του, τα σημάδια της καθημερινής μαντικής οι άνθρωποι τα χρησιμοποιούσαν για δευτερεύοντα ζητήματα, όταν όμως έπρεπε να αντιμετωπίσουν πιο κρίσιμες καταστάσεις τότε γίνονταν πιο συνεσταλμένοι. Για να μπορέσει να προσδώσει κύρος στα λεγόμενά του παραθέτει και ένα στίχο από τον *Αυτόλυκο* του Ευριπίδη (απόσπ. 282, 22): «οὐδεις σιδήρου ταῦτα μωραίνει πέλας;». Πίσω βέβαια από αυτή την παράθεση κρύβεται ο Πλούταρχος, καθώς οι συγγραφείς της ύστερης αρχαιότητας συνήθιζαν να κάνουν αναφορές στους πνευματικούς ταγούς της κλασικής γραμματείας προκειμένου να ενδυναμώσουν και να επισφραγίσουν μια άποψη⁵⁹.

Μέσα σ' αυτό το παιχνίδι του διαλόγου, το οποίο εξυπηρετεί και δραματικές σκοπιμότητες⁶⁰, και πριν ξεκινήσει ο Σιμμίας να μιλάει, ο Γαλαξίδωρος προβάλλει δυο επιχειρήματα προκειμένου να υποστηρίξει την ποικιλία της μαντικής, την οποία έχει προσκομίσει⁶¹. Αρχικά αναφέρει ότι το φτάρνισμα ή μια τυχαία κουβέντα μπορεί

⁵⁵ Riley, 1977: 269. Russell, 2010: 6.

⁵⁶ Riley, 1977: 269.

⁵⁷ Schröder, 2010: 160.

⁵⁸ Stoike, 1975: 260.

⁵⁹ Καραβάς, 2008: 243.

⁶⁰ Pelling, 2010: 124.

⁶¹ Schröder, 2010: 160.

να αποτελέσουν ενδείξεις σπουδαίων γεγονότων. Για να στηρίξει τη θέση του, εφαρμόζει την τεχνική της παρομοίωσης, την οποία είδαμε να χρησιμοποιεί και πιο πριν. Αξίζει να σημειωθεί ότι η δομή της παρομοίωσης που χρησιμοποιεί ενδεχομένως να παρουσιάζει γεινίαση και με την ομηρική παρομοίωση, η οποία αποτελείται από το αναφορικό και το δεικτικό μέρος και έχει τον κοινό όρο.

Η παρομοίωση αυτή έχει να κάνει σχέση με το χώρο της ιατρικής, όπου κάποια σημάδια, όπως οι σφυγμοί και οι φουσκάλες, μπορεί να αποτελέσουν σημάδια για ασθένεια, αλλά και με το χώρο των ναυτικών, όπου η φωνή κάποιου πουλιού ή το πέρασμα κάποιου σύννεφου αποτελούσαν οiwονούς για ταχύτερη κίνηση (581F-582A): «ὡς γὰρ ἐν ἰατρικῇ σφυγμὸς ἢ φλύκταινα μικρὸν οὐ μικροῦ δὲ σημείον ἐστὶ, καὶ κυβερνήτη πελαγίου φθόγγος ὄρνιθος ἢ διαδρομὴ κνηκίδος ἀραιᾶς πνεῦμα σημαίνει καὶ κίνησιν τραχυτέραν θαλάσσης».

Έτσι, λοιπόν, όπως τα παραπάνω σημάδια μπορεί να αποτελέσουν ενδείξεις για κάποια ασθένεια ή για ανάπτυξη μεγαλύτερης ταχύτητας στο θαλάσσιο χώρο, έτσι και ο *παρμὸς ἢ κληδὼν* μπορεί να σηματοδοτήσουν την πραγματοποίηση πολύ σημαντικών γεγονότων (582A): «οὕτω μαντικῇ ψυχῇ παρμὸς ἢ κληδὼν οὐ μέγα καθ' αὐτὸ μεγάλου δὲ σημείον συμπτώματος».

Σύμφωνα με το δεύτερο επιχείρημά του δεν μπορούμε να αντιληφθούμε τις συνδέσεις που έχουν αυτά τα σημάδια με τα μελλοντικά γεγονότα και γι' αυτό το λόγο δεν πρέπει να απορρίπτουμε τη χρήση τους⁶². Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τις θέσεις του και να κάνει πιο ενδιαφέρουσα και ζωντανή την αφήγησή του καταφεύγει στη γνώριμη τακτική της παρομοίωσης.

Στο πρώτο σκέλος της γίνεται λόγος για τους ανθρώπους που απέχουν από το χώρο των γραμμάτων και δεν μπορούν να αντιληφθούν ότι μέσω αυτών κάποιοι μπορούν να αφηγούνται γεγονότα του παρελθόντος. Γι' αυτά τα άτομα το αποτέλεσμα της συγγραφής από τους πεφωτισμένους ανθρώπους είναι προϊόν βοήθειας από κάποιο δαιμόνιο (582A-B): «ἀλλ' ὥσπερ εἶ τις ἄπειρος γραμμάτων δυνάμεως ὀρῶν ὀλίγα πλήθει καὶ φαῦλα τὴν μορφήν ἀπιστοῖ ἄνδρα γραμματικὸν ἐκ τούτων ἀναλέγεσθαι πολέμους μεγάλους, οἱ τοῖς πάλαι συνέτυχον, καὶ κτίσεις πόλεων πράξεις τε καὶ παθήματα βασιλέων, εἶτα φαίη δαιμόνιον τι μηνύειν καὶ καταλέγειν ἐκείνῳ τῶν ἱστορικῶν τούτων ἕκαστον, ἡδὺς ἄν, ὦ φίλε, γέλως σοι τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀπειρίας ἐπέλθοι».

⁶² Schröder, 2010: 160.

Με παρόμοιο τρόπο θα πρέπει να προσέξουν οι άνθρωποι να μην περιγελούν αδικαιολόγητα διάνοιες του πνεύματος, οι οποίες βασίζονται σε σημάδια για να προβαίνουν σε προβλέψεις και βαπτίζουν τον καθοδηγητή τους ως δαιμόνιο, απορρίπτοντας μ' αυτόν τον τρόπο τη σημασία των μαντικών σημείων. Το κοινό τους σημείο αποτελεί ότι δεν πρέπει να παραβλέπουμε τη δύναμη σημαντικών σημείων, όπως των γραμμάτων στην πρώτη περίπτωση και των μαντικών σημείων στη δεύτερη (582B): «οὕτω σκόπει, μὴ καὶ ἡμεῖς τῶν μαντικῶν ἐκάστου τὴν δύναμιν ἀγνοοῦντες, ἢ συμβάλλει πρὸς τὸ μέλλον, εὐθήτως ἀγανακτῶμεν, εἰ νοῦν ἔχων ἄνθρωπος ἐκ τούτων ἂν ἀποφαίνεταιί τι περὶ τῶν ἀδήλων, καὶ ταῦτα φάσκων αὐτὸς οὐ παρμὸν οὐδὲ φωνὴν ἀλλὰ δαιμόνιον αὐτῶ τῶν πράξεων ὑφηγεῖσθαι».

Η αρχική αρνητικότητα του Γαλαξίδωρου αρχίζει πλέον να υποχωρεί, γιατί μια τρίτη θέση που φέρνει στο προσκήνιο φαίνεται να έρχεται σε αρμονία με τα όσα έλεγε ο ίδιος ο φιλόσοφος για τη μυστική φωνή που αντηχούσε στα βάθη της ψυχής του και την οποία βάπτισε ως δαιμόνιο⁶³. Ο Θηβαίος πολιτικός αποδέχεται ότι το δαιμόνιο είναι αυτό που καθοδηγεί το Σωκράτη και συνειδητοποιεί ότι το φτάρνισμα ή μια τυχαία κουβέντα ήταν απλά τα όργανα του θεϊκού σημείου⁶⁴. Αξίζει να σημειωθεί ότι πριν την προαναφερθείσα θέση χρησιμοποιεί την λέξη *τὸνναντίον* που ίσως να αποτελεί προεξαγγελτική παράθεση.

Για τον ίδιο λοιπόν ο Σωκράτης, ο άνθρωπος που τροφοδοτούσε το εγώ του μέσα από το διάλογο, δε γινόταν να καθοδηγείται από τέτοιου είδους οιωνούς, αλλά από μια ανώτερη αρχή και αυτά τα σημάδια απλά αποτελούσαν εργαλεία της⁶⁵ (582C): «ὃ Πολύμνι, θαυμάζοντα Σωκράτους ἀνδρὸς ἀτυφία καὶ ἀφελεία μάλιστα δὴ φιλοσοφίαν ἐξανθρωπίσαντος, εἰ μὴ παρμὸν μηδὲ κληδὸνα τὸ σημεῖον ἀλλὰ τραγικῶς πάνυ τὸ δαιμόνιον ὠνόμαζεν. ἐγὼ γὰρ ἂν τὸνναντίον ἐθαύμαζον ἀνδρὸς ἄκρου διαλέγεσθαι καὶ κρατεῖν ὀνομάτων, ὥσπερ Σωκράτης, εἰ μὴ τὸ δαιμόνιον ἀλλὰ τὸν παρμὸν αὐτῶ σημαίνειν ἔλεγεν».

Ο Γαλαξίδωρος μέσα στο πλαίσιο αυτό κάνει μια διάκριση ανάμεσα στο έργο και την άσκηση την οποία συναντάμε και στα *Απομνημονεύματα* του Ξενοφόντα (1.1.3-4). Γι' αυτόν τα φτάρνισματα και οι τυχαίες κουβέντες αποτελούν μορφές και όργανα της δαιμονικής καθοδήγησης. Όπως το βέλος και η ζυγαριά από μόνα τους δεν μπορούν να λειτουργήσουν αλλά εξαρτούν άμεσα τη λειτουργία τους από τον

⁶³ Schröder, 2010: 160.

⁶⁴ Roskam, 2010: 102.

⁶⁵ Roskam, 2010: 102.

ανθρώπινο παράγοντα, έτσι τα όργανα της μαντικής βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση από το θεϊκό σημείο (582C): «ὥσπερ εἶ τις ὑπὸ τοῦ βέλους φαίη τετρῶσθαι μὴ τῷ βέλει ὑπὸ τοῦ βαλόντος, μεμετρηῆσθαι δ' αὖ τὸ βάρος ὑπὸ τοῦ ζυγοῦ μὴ τῷ ζυγῷ ὑπὸ τοῦ ιστάντος. οὐ γὰρ τοῦ ὀργάνου τὸ ἔργον, ἀλλ' οὗ καὶ τὸ ὄργανον ᾧ χρῆται πρὸς τὸ ἔργον· ὄργανον δέ τι καὶ τὸ σημεῖον ᾧ χρῆται τὸ σημαῖνον».

Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο Γαλαξίδωρος θεωρεί ότι ο Σωκράτης, όντας τρομερά εκπαιδευμένος και ηθικά προπονημένος φιλόσοφος, είχε διαχωρίσει τη διαφορά μεταξύ του πραγματικού του καθοδηγητή δηλαδή του δαιμονίου και των εργαλείων που χρησιμοποιούσε, που ήταν τα φταρνίσματα και οι τυχαίες κουβέντες⁶⁶. Το ερώτημα που ανακύπτει σχετικά με τη διαφορά μεταξύ Γαλαξίδωρου και Πολύμνη είναι αν το δαιμόνιο του Σωκράτη ήταν ένα είδος επικοινωνίας το οποίο απαιτούσε ερμηνεία ή αν αποτελούσε μια περίπτωση μαντικής⁶⁷.

Ο Γαλαξίδωρος θεωρούσε ότι ήταν κάτι που χρειαζόταν ερμηνευτική ανάλυση και ότι ο Σωκράτης έδειξε επιδεξιότητα στην ερμηνεία του δαιμονίου του. Η τελευταία πρόταση του Γαλαξίδωρου αποτελεί μια παράκληση προς το Σιμμία προκειμένου να δώσει λύση στο προς διερεύνηση ζήτημα (582C): «ἀλλ' ὅπερ εἶπον, εἶ τι Σιμμίας ἔχει λέγειν, ἀκουστέον, ὡς εἰδότες ἀκριβέστερον». Βλέπουμε λοιπόν ότι δε δίνονται έτοιμες απαντήσεις για το δαιμόνιο του μεγάλου διδασκάλου της αρετής, αλλά ο αναγνώστης θα πρέπει και αυτός ο ίδιος με τη σειρά του να μπει σε μια διαδικασία έρευνας σχετικά με τον πνευματικό καθοδηγητή του Σωκράτη⁶⁸.

Ο Πλούταρχος θέλει να μας κρατά σε διαρκή αγωνία αναφορικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη, γι' αυτό η απάντηση του Σιμμία γύρω από αυτό το θέμα δε δίνεται άμεσα, αλλά αφού προηγηθούν άλλα θέματα. Στο διάστημα λοιπόν που μεσολαβεί αποκαλύπτεται η ταυτότητα του ξένου, ο οποίος είχε φτάσει στη Θήβα προκειμένου να αναζητήσει κάποιο σημάδι από το πνεύμα του Πυθαγόρειου Λύση, σχετικά με το αν επιθυμούσε να μεταφερθούν τα οστά του στην Ιταλία ή να παραμείνουν στη Θήβα. Το όνομα λοιπόν του ξένου που είχε αναλάβει αυτή την αποστολή ήταν Θεάνορας, ο οποίος μάλιστα ίσως αποτελεί μια επινόηση του Πλουτάρχου, προκειμένου να μας δείξει τον αντιπροσωπευτικό τύπο Πυθαγόρειου,

⁶⁶ Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 90.

⁶⁷ Riley, 1977: 262.

⁶⁸ Riley, 1977: 262.

γιατί ο πυθαγορισμός ήταν ένα δόγμα το οποίο γνώριζε ιδιαίτερη άνθηση την εποχή του συγγραφέα⁶⁹.

Στη συνέχεια ακολουθεί ο αγώνας λόγων μεταξύ Επαμεινώνδα και Θεάνορα για ζητήματα σχετικά με τον πλούτο και τη φτώχεια καθώς και την ευεργεσία. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο διάλογος μεταξύ των δυο ομιλητών έχει σωκρατικό άρωμα και υφή⁷⁰. Το σημαντικότερο θέμα που ίσως αναδεικνύεται μέσα από αυτή τη συζήτηση είναι αυτό της ηθικής εκπαίδευσης⁷¹. Μέσα από αυτό το διάλογο θα μπορούσαμε να πούμε ότι προβάλλεται το μεγαλείο της προσωπικότητας του Επαμεινώνδα. Ο Σωκράτης ήταν ο άνθρωπος που συνδύαζε τη θεωρία με την πράξη στον υπέρτατο βαθμό και αυτό ήταν κάτι που το προσέγγιζε ο Θηβαίος Επαμεινώνδας⁷².

Κάτι πολύ ενδιαφέρον στο οποίο γίνεται αναφορά είναι το ζήτημα της μετεμψύχωσης, προφήτης της οποίας θεωρείται ο Πυθαγόρας⁷³. Συγκεκριμένα εδώ βλέπουμε ότι επειδή το σώμα του Λύση κηδεύτηκε με όσιο τρόπο, η ψυχή του ξαναγεννήθηκε και ενώθηκε με έναν άλλο δαίμονα (585F-586A): «όσιως γάρ ὑπὸ τῶν φίλων κεκηδεῦσθαι τὸ Λύσιδος σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν ἤδη κεκριμένην ἀφεῖσθαι πρὸς ἄλλην γένεσιν ἄλλω δαίμονι συλλαχοῦσαν». Ο δαίμονας του Λύση φαίνεται ότι ενώθηκε με τον Επαμεινώνδα και αποτελούσε τον οδηγό του (586A): «καὶ μέντοι καὶ συμβαλὼν ἔωθεν Ἐπαμεινώνδα καὶ τὸν τρόπον ἀκούσας ᾧ θάψει Λῦσιν ἐπέγων ὅτι καλῶς ἄχρι τῶν ἀπορρήτων πεπαιδευμένος ὑπ' ἐκείνου τάνδρὸς εἶη καὶ χρῆτο ταυτῶ δαίμονι πρὸς τὸν βίον».

Οι δαίμονες φαίνεται ότι ήταν επιλεκτικοί και επέλεγαν λίγους ανθρώπους, που ήθελαν να καθοδηγήσουν (586A): «μυρίαὶ μὲν γὰρ ἀτραποὶ βίων, ὀλίγαι δ' ἄς δαίμονες ἀνθρώπους ἄγουσιν». Η πεφωτισμένη προσωπικότητα του Σωκράτη με την ανέγγιχτη από τα πάθη ψυχή ήταν η κατάλληλη επιλογή για ένα δαίμονα. Η γοητεία που ασκούσε ο Σωκράτης εξαιτίας της προσωπικότητάς του δε θα μπορούσε να αφήσει ασυγκίνητα τα ουράνια πνεύματα.

Ο Ιπποσθενίδας αποτελεί μια προσωπικότητα, η οποία είναι εκ διαμέτρου αντίθετη από αυτή του Σωκράτη και του Επαμεινώνδα⁷⁴. Είναι ένας άνθρωπος, ο οποίος δε βασίζεται στη λογική του αλλά στη δειλή του φύση και αφήνει να

⁶⁹ Méautis, 1922: 39.

⁷⁰ Russell, 2010: 7.

⁷¹ Riley, 1977: 263-264.

⁷² Riley, 1977: 268.

⁷³ Kahn, 2005: 33.

⁷⁴ Riley, 1977: 263-264.

επηρεάζεται από συγκυριακές καταστάσεις⁷⁵, χωρίς να μπορεί να διαχωρίσει το *είναι* από το *φαίνεσθαι*. Δε διαθέτει τη διεισδυτική ματιά, γιατί ίσως στερείται της κατάλληλης ηθικής εκπαίδευσης.

Επειδή δεν είχε ευθυκρισία, προκειμένου να συναγάγει συμπεράσματα, στηριζόταν σε όνειρα και θυσίες χωρίς να τα ερμηνεύει κατάλληλα. Μάλιστα βασιζόμενος σε αυτά έστειλε το Χλίδωνα, για να προτρέψει τους φυγάδες να γυρίσουν πίσω, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο το μέλλον της συνωμοσίας και το όνειρο της ανακατάληψης των Θηβών.

Σχετικά με τις θυσίες ο μάντης Θεόκριτος αναφέρει ότι τα ζώα που θυσιάστηκαν ήταν των εχθρών, άρα το μέλλον προβλεπόταν άσχημο για τους ίδιους και όχι για τους συνωμότες, όπως θέλησε να πιστεύει ο Ιπποσθενίδας (587C): «δυσιερεῖν δέ γε θύοντας εἰκός· ἢ γὰρ ἀρχὴ καὶ τὸ ἱερεῖον οὐ δημόσιον ἀλλὰ τῶν κρατούντων ἐστίν». Αναφορικά με το όνειρο οι άναρθρες κραυγές που έβγαιναν από την οικία του Χάρωνα ερμηνεύτηκαν από το μάντη ως ασαφείς φήμες, οι οποίες θα προσέφεραν κάλυψη στη συνωμοσία (587C): «ἀσήμους δὲ φωνὰς ἐκφέρεσθαι παρ' ἡμῶν, ὥστε κἄν εἰ τις ἐπιχειρῆ κατηγορεῖν, περιφώνησιν ἀσαφῆ καὶ τυφλὴν ὑπόνοιαν ἢ πρᾶξις λαβοῦσα μόνον ἅμα καὶ φανήσεται καὶ κρατήσει».

Επομένως τα όνειρα και οι χρησμοί ίσως να αποτελούσαν τα σημεία μέσω των οποίων το δαιμόνιο μπορούσε να έρθει σε επικοινωνία με τους ανθρώπους, η διαδικασία της ερμηνείας τους όμως είναι κάτι το οποίο εξαρτάται από τη φύση του ερμηνευτή τους⁷⁶. Βέβαια στην περίπτωση του Σωκράτη, με το ανεκτίμητο ήθος του και τη χαρισματική του ψυχή⁷⁷, εντοπίζεται η σωστή επικοινωνία⁷⁸ με έναν δαίμονα, καθώς λάμβανε άμεσα τα μηνύματα χωρίς να χρειάζεται οίωνους, τους οποίους θα έπρεπε να αποκρυπτογραφεί.

Ο Πλούταρχος ως επιδέξιος συγγραφέας σκηνοθετεί έξυπνα το λόγο του και προσπαθεί να κρατά τον αναγνώστη σε διαρκή αγωνία, μέχρι να ακουστεί η άποψη του κεντρικού ομιλητή του λόγου σχετικά με το δαιμόνιο του μεγάλου διδασκάλου της αρετής. Βέβαια λίγο πριν ν' ακούσουμε τη φωνή του Σιμμία, ο Πλούταρχος με ένα μικρό τέχνασμα μας παραθέτει κάποιες πληροφορίες, που γνώριζε ο ίδιος ο μαθητής του Σωκράτη, σε πλάγιο λόγο (588C): «αὐτὸς δὲ Σωκράτη μὲν ἔφη περὶ τούτων ἐρόμενός ποτε μὴ τυχεῖν ἀποκρίσεως, διὸ μὴδ' αὐθις ἐρέσθαι, πολλάκις δ'

⁷⁵ Riley, 1977: 264.

⁷⁶ Riley, 1977: 264.

⁷⁷ Russell, 2010: 8.

⁷⁸ Riley, 1977: 264 και 273.

αὐτῷ παραγενέσθαι τοὺς μὲν δι' ὄψεως ἐντυχεῖν θεῖω τινὶ λέγοντας ἀλαζόνας ἡγουμένω, τοῖς δ' ἀκοῦσαί τινος φωνῆς φάσκουσι προσέχοντι τὸν νοῦν καὶ διαπυθνομένω μετὰ σπουδῆς».

Από το προαναφερθέν χωρίο πληροφορούμαστε ότι, όταν ο Σιμμίας είχε προσπαθήσει να ρωτήσει το Σωκράτη σχετικά με το δαιμόνιό του, δεν είχε λάβει απάντηση και γι' αυτό το λόγο αποφάσισε να μην τον ξαναρωτήσει σχετικά μ' αυτό το ζήτημα. Ακόμα πληροφορούμαστε ότι ο μεγάλος φιλόσοφος αντιδρούσε αρνητικά σ' αυτούς που έλεγαν ότι συνάντησαν μια θεότητα μέσω οράματος, ενώ ήταν θετικός απέναντι σ' αυτούς που έλεγαν ότι ήταν μάρτυρες ακουστικών φαινομένων. Μάλιστα το επίρρημα *πολλάκις* είναι τοποθετημένο σε καίρια θέση, ακριβώς για να επισφραγίσει την ακρίβεια της στάσης αυτής του Σωκράτη.

Πλέον ήρθε η στιγμή να μιλήσει ο Σιμμίας γύρω από αυτό το θέμα και έχουμε την παράθεση των λόγων του σε ευθύ λόγο (588D): «ὄθεν ἡμῖν παρίστατο σκοπούμενοις ἰδία πρὸς ἀλλήλους ὑπνοεῖν μήποτε τὸ Σωκράτους δαιμόνιον οὐκ ὄψις ἀλλὰ φωνῆς τινος αἴσθησις ἢ λόγου νόησις εἴη συνάπτοντος ἀτόπω τινὶ τρόπῳ πρὸς αὐτόν». Σε αυτό το χωρίο ο Σιμμίας αναφέρει ότι θα πρέπει να θεωρήσουμε το δαιμόνιο ως ακουστικό φαινόμενο⁷⁹, σαν την αίσθηση κάποιας φωνῆς χωρίς όμως την ὑπαρξή της⁸⁰.

Προκειμένου να κατανοήσουμε αυτή του τη θέση, παρομοιάζει αυτή την κατάσταση με αυτό που συμβαίνει στους ανθρώπους κατά τη διάρκεια του ύπνου τους, όπου τυχαίνει να λαμβάνουν κάποιες εντυπώσεις και νοήσεις, χωρίς όμως να τους μιλάει κανείς (588C): «ὥσπερ καὶ καθ' ὕπνον οὐκ ἔστι φωνή, λόγων δέ τινων δόξας καὶ νοήσεις λαμβάνοντες οἷονται φθεγγομένων ἀκούειν».

Κατά τη διάρκεια του ύπνου το ανθρώπινο σώμα είναι ήρεμο και ανεπηρέαστο από πάθη, οπότε είναι πιο δεκτικό στη θεϊκή καθοδήγηση⁸¹ (588D): «ἀλλὰ τοῖς μὲν ὡς ἀληθῶς ὄναρ ἢ τοιαύτη σύνεσις γίγνεται δι' ἡσυχίαν καὶ γαλήνην τοῦ σώματος». Όταν όμως οι περισσότεροι άνθρωποι είναι βυθισμένοι μέσα στο χάος και το λαβύρινθο της καθημερινότητας δεν μπορούν να αντιληφθούν τα θεϊκά μηνύματα (588D): «ὅταν καθεύδωσι, - - - μόλις ἐπήκοον ἔχουσι τὴν ψυχὴν τῶν κρειττόνων καὶ πεπνιγμένοι γε θορύβῳ τῶν παθῶν καὶ περιαγωγῇ τῶν χρεῶν εἰσακοῦσαι καὶ παρασχεῖν τὴν διάνοιαν οὐ δύνανται τοῖς δηλουμένοις».

⁷⁹ Roskman, 2010: 103.

⁸⁰ Schröder, 2010: 161.

⁸¹ Stoike, 1975: 268.

Η αντίθεση τώρα εντοπίζεται ανάμεσα στο Σωκράτη, ο οποίος είναι σε θέση να λαμβάνει τέτοιου είδους μηνύματα και ενώ είναι ξύπνιος, και στο μεγαλύτερο μέρος του πλήθους, όπου αυτό είναι εφικτό μόνο κατά τη διάρκεια του ύπνου⁸². Ο αντιθετικός σύνδεσμος δέ είναι τοποθετημένος σε σημαντική θέση, καθώς θέλει ακριβώς να τονίσει την διαφοροποίηση του Σωκράτη από το ευρύ πλήθος (588D-E): «Σωκράτει δ' ὁ νοῦς καθαρὸς ὄν καὶ ἀπαθής, τῷ σώματι μὴ μικρὰ τῶν ἀναγκαίων χάριν καταμιγνὺς αὐτόν, εὐαφής ἦν καὶ λεπτὸς ὑπὸ τοῦ προσπεσόντος ὀξέως μεταβαλεῖν».

Ο Σωκράτης λοιπόν ήταν ένας ξεχωριστός άνθρωπος, ο οποίος είχε περιορίσει την εμπλοκή του με το σώμα, διότι τον ενδιέφεραν οι πνευματικές ενασχολήσεις και κυρίως η καλλιέργεια της ψυχής, επειδή πίστευε ότι αυτή ήταν ο αληθινός μας εαυτός και το σώμα απλά αποτελούσε ένα σύνολο οργάνων ή εργαλείων, τα οποία χρησιμοποιούσε η ψυχή για να ζήσει⁸³. Έτσι λοιπόν ο ίδιος επειδή ήταν φιλόσοφος και όχι φιλοσώματος, έκρινε ότι έπρεπε να ικανοποιεί μόνο τις βασικές του ανάγκες, χωρίς να προβαίνει σε υπερβολές. Μάλιστα κυκλοφορούσε πάντα ξυπόλυτος και φορώντας τον ίδιο μανδύα⁸⁴. Ο Σωκράτης λοιπόν μπορεί και να αποτελούσε την μοναδική περίπτωση στην οποία η δαιμονική καθοδήγηση γινόταν αντιληπτή με το σωστό τρόπο⁸⁵, γιατί ήταν εκπαιδευμένος με τον ηθικά ενδεδειγμένο και ορθό τρόπο.

Βήμα βήμα λοιπόν ο Πλούταρχος βάζει τον κεντρικό του ομιλητή να ξεδιπλώνει ακόμα περισσότερες σκέψεις αναφορικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη. Είναι τόσο επιδέξιος συγγραφέας ο Χαιρώνειος βιογράφος, ώστε θα μπορούσαμε να πούμε ότι ίσως παρουσιάζει παράλληλα την πορεία και την εξέλιξη της φιλοσοφικής συζήτησης με εκείνης της ιστορικής. Τα γεγονότα εκείνης τα βραδιάς μπορεί να επηρεάζουν τον τρόπο που κυλά η φιλοσοφική συζήτηση. Ενδεχομένως οι ιστορικές εξελίξεις να επιδρούν στον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες σκέφτονται για βαθύτερα ζητήματα⁸⁶.

Το επόμενο κομμάτι που βάζει ο Σιμμίας, προκειμένου να συμπληρώσει σιγά-σιγά το πάζλ σχετικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη, είναι ότι τα μηνύματα που δεχόταν ο Σωκράτης δε θα πρέπει να τα εκλάβουμε ως φωνές αλλά ως τις σκέψεις δαιμόνων, οι οποίες έρχονταν σε επαφή με τη νόηση του Σωκράτη εξαιτίας του

⁸² Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 93.

⁸³ Guthrie, 2005: 206-207.

⁸⁴ Guthrie, 2005: 101.

⁸⁵ Riley, 1977: 273.

⁸⁶ Pelling, 2010: 115.

περιεχομένου τους (588E): «τὸ δὲ προσπίπτον οὐ φθόγγον ἀλλὰ λόγον ἄν τις εἰκάσειε δαίμονος ἄνευ φωνῆς ἐφαπτόμενον αὐτῷ τῷ δηλουμένῳ τοῦ νοοῦντος».

Αφότου ἔχει υπογραμμίσει ὅτι τὸ δαιμόνιο ἀποτελεῖ ἀκουστικό φαινόμενο, τώρα φαίνεται νὰ ἐπεξεργάζεται μια ἄλλη καὶ πιο λεπτομερειακὴ ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικὴ ἀποψη γύρω ἀπὸ τὸ θέμα⁸⁷. Βλέπουμε ὅτι πιθανόν κατὰ κάποιον τρόπο νὰ υποτιμᾷ τώρα τὴν ἀκουστικὴ ἐπικοινωνία καὶ νὰ δίνει ἐμφαση στὴν πνευματικὴ⁸⁸. Ἡ νέα του ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση βασίζεται σε παραδοσιακὲς ιδέες⁸⁹ σύμφωνα με τὶς ὁποῖες ἡ φωνὴ παρομοιάζεται μ' ἓνα χτύπημα στὴ ψυχὴ, ἓναν ὀρισμὸ τῆς ὁποίας βρισκόμε καὶ στὸν *Τίμαιο* τοῦ Πλάτωνα (67a). Ἡ ψυχὴ ὕστερα ἀπὸ τὸ χτύπημα δέχεται με βίαιον τρόπο καὶ μέσω τῶν αὐτιῶν τὸ λόγο (588E): «πληγῆ γὰρ ἢ φωνὴ προσέεικε τῆς ψυχῆς δι' ὧτων βία τὸν λόγον εἰσδεχομένης, ὅταν ἀλλήλοις ἐντυγχάνωμεν».

Ὁ Σωκράτης ὁμοῦς ἀποτελεῖ μια ἰδιαίτερη περίπτωση, ὅπου ἡ ἐπικοινωνία με ἓνα δαίμονα δὲν ἀπαιτεῖ βίαια χτυπήματα, καθὼς ὁ νοῦς τοῦ φιλοσόφου εἶναι ἀμεσα προσβάσιμος καὶ δεκτικὸς στα δαιμονικὰ μηνύματα χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ χρῆση βίας, λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς τοῦ φύσης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς ψυχῆς του. Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι στὸ *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* ἀλλὰ καὶ σ' ἓνα ἄλλο ἔργο τοῦ Πλουτάρχου, στὸ *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς Σελήνης*, τὸ δόγμα τῆς ψυχῆς βασίζεται σε μια αὐστηρὴ διαφοροποίησι ἀνάμεσα σ' αὐτὴν καὶ τὸ νοῦ⁹⁰.

Ὁ νοῦς μιας ἀνώτερης ἀρχῆς καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση ἓνός δαίμονα εἶναι αὐτὸς που κατευθύνει μια κατάλληλη ψυχὴ, ὅπως εἶναι αὐτὴ τοῦ Σωκράτη, ἐρχόμενος σε ἐπαφὴ με τὸ νοητὸ του (588E): «ὁ δὲ τοῦ κρείττονος νοῦς ἄγει τὴν εὐφυᾶ ψυχὴν ἐπιθυγάνων τῷ νοηθέντι πληγῆς μὴ δεομένην». Τὸ γεγονός ὅτι οἱ σκέψεις τῶν δαιμόνων ἐρχόνταν σε ἐπαφὴ με τὸ νοῦ ξεχωριστῶν ἀνθρώπων, ὅπως καὶ τοῦ Σωκράτη, εἶναι κάτι τὸ ὁποῖο ἀπηχεῖ καὶ πλατωνικὲς ἀντιλήψεις (*Συμπόσιον* 203a).

Ὁ Σιμμίας στὴ συνέχεια προβαίνει καὶ σε ἓνα ἄλλο παραλληλισμὸ, ὁ ὁποῖος ἔχει νὰ κάνει τόσο με τὸν ἀψυχο ὅσο καὶ με τὸν ἐμψυχο κόσμον⁹¹. Σύμφωνα με αὐτὸν, ἀν τὰ μεγάλα πλοῖα μποροῦν νὰ καθοδηγηθοῦν ἀπὸ μικρὰ πηδάλια καὶ οἱ κεραμικοὶ

⁸⁷ Roskam, 2010: 103.

⁸⁸ Schröder, 2010: 162.

⁸⁹ Roskam, 2010: 103.

⁹⁰ Deuse, 2010: 182.

⁹¹ Schröder, 2010: 162.

τροχοί μπορεί να τεθούν σε ομαλή περιστροφή απλά και μόνο με το άγγιγμα της άκρης του χεριού (588F): «οὐ δεῖ δὲ θαυμάζειν ὀρῶντας τοῦτο μὲν ὑπὸ μικροῖς οἰαζὶ μεγάλων περιαγωγὰς ὀλκάδων τοῦτο δὲ τροχῶν κεραμεικῶν δίνησιν ἄκρας παραψαύσει χειρὸς ὀμαλῶς περιφερομένων· ἄψυχα μὲν γὰρ ἀλλ’ ὅμως τροχαλὰ ταῖς κατασκευαῖς ὑπὸ λειότητος ἐνδίδωσι πρὸς τὸ κινεῖν ῥοπῆς γενομένης», τότε και η ψυχή μπορεί να τεθεί σε κίνηση με το άγγιγμα μιας δαιμονικής σκέψης.

Οι δαίμονες λοιπόν έχουν τη δυνατότητα να θέτουν σε κίνηση και την ψυχή (588F-589A): «ψυχὴ δ’ ἀνθρώπου μυρίαὶς ὀρμαῖς οἶον ὑσπληξὶν ἐντεταμένη μακρῶ πάντων ὀργάνων εὐστροφώτατόν ἐστιν, ἄν τις κατὰ λόγον ἄπτηται, ῥοπὴν λαβοῦσα πρὸς τὸ νοηθὲν κινεῖσθαι. ἐνταῦθα γὰρ εἰς τὸ νοοῦν αἱ τῶν παθῶν καὶ ὀρμῶν κατατείνουσιν ἀρχαί, τούτου δὲ σεισθέντος ἐλκόμεναι σπῶσι καὶ συντείνουσι τὸν ἄνθρωπον».

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο προαναφερθέν χωρίο η ψυχή με τις ορμές της, που παρομοιάζονται με σκοινιά, μας φέρνει στο νου την παρομοίωση με τις μαριονέτες και τα νευρόσπαστα που υπάρχει στον Πλάτωνα (*Νόμοι* 644d-e). Ενδιαφέρον προκαλεί η λέξη *ὀρμαῖς*, καθώς ενδεχομένως να μπορεί να συσχετιστεί με τις αισθήσεις. Η λέξη αίσθηση προέρχεται από το ρήμα *αἰσσω*, που σημαίνει ορμώ, και τη λέξη θέση. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, οι κινήσεις μέσω του σώματος οδηγούνται στη ψυχή και προκαλούν τις αισθήσεις (*Ὀροι* 414c).

Βέβαια η ψυχή πέρα από την κίνηση που μπορεί να δεχτεί από τη σκέψη ενός δαίμονα διαθέτει και η ίδια τη δική της κίνηση (589B): «ἅμα δὲ τῷ τὴν ψυχὴν ἐν νῶ τι βαλέσθαι καὶ πρὸς αὐτὸ κινῆσαι τὴν ὀρμὴν ὅλος ἀναστὰς καὶ συνταθεὶς πᾶσι τοῖς μέρεσιν οἶον ἐπτερωμένος φέρεται πρὸς τὴν πρᾶξιν». Με τη σειρά της μάλιστα μπορεί να προκαλέσει την κίνηση του σώματος (589B): «οὐδ’ ὁ τῆς κινήσεως καὶ συνεντάσεως καὶ παραστάσεως τρόπος χαλεπὸς ἢ παντελῶς ἄπορος συνοφθῆναι, καθ’ ὃν ἡ ψυχὴ νοήσασα ἐφέλκεται ταῖς ὀρμαῖς τὸν ὄγκον». Παρατηρούμε λοιπόν ότι στον Πλούταρχο η ψυχή, το σώμα και ο νους αποτελούν έννοιες διακριτές μεταξύ τους και ότι κάτι αντίστοιχο συναντάμε και στον *Τίμαιο* του Πλάτωνα (70a-71c).

Ο Σιμμίας ὅπως και οι υπόλοιποι συνομιλητές του αποφεύγει να είναι απόλυτος και δογματικός, γι’ αυτό καταφεύγει και αυτός στη χρήση δοξαστικών ρημάτων ὅπως είναι το *οἶμαι*. Τον βλέπουμε λοιπόν να αναφέρει πως πιστεύει ότι ένας νους μπορεί να καθοδηγηθεί από έναν ανώτερο και μια ψυχή από μια ανώτερη. Αγγίζοντας την ψυχή, αυτή η σκέψη του ανώτερου ὄντος επικρατεῖ στη δική της σκέψη (589B-C): «οὕτως οὐκ ἂν οἶμαι δυσπεῖστος ἔχοιμεν ὑπὸ νοῦ κρείσσονος νοῦν

καὶ ψυχὴν ψυχῆς θειοτέρας ἄγεσθαι θύραθεν ἐφαπτομένης ἣν πέφυκεν ἐπαφὴν λόγος ἴσχειν πρὸς λόγον ὥσπερ φῶς ἀνταύγειαν».

Ενδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ παρομοίωση σύμφωνα με τὴν ὁποία, ὅπως μια σκέψη επικρατεῖ σε μια ἄλλη, ἔτσι καὶ τὸ φῶς επικρατεῖ στὴν ανταύγειά του (589C): «ὥσπερ φῶς ἀνταύγειαν». Μέσα ἀπὸ αὐτὴ εἰσάγεται καὶ τὸ κομμάτι τῶν πεφωτισμένων ἀνθρώπων καθὼς καὶ τοῦ φωτός⁹², πού πολλές φορές ταυτίζεται με τὴν ἀλήθεια. Χαρακτηριστικά μπορούμε νὰ ἀναφέρουμε ὅτι στὴ χριστιανικὴ θρησκεία, ὁ Χριστὸς ταυτίζεται με τὸ φῶς (*Κατὰ Ἰωάννην* Η:12-13): «ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς».

Οἱ σκέψεις τῶν δαιμόνων λάμπουν πάνω στὶς ψυχές τῶν δαιμόνιων ἀνθρώπων, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ λεκτικὴ ἐπικοινωνία (589C): «αἱ δὲ τῶν δαιμόνων φέγγος ἔχουσαι τοῖς δυναμένοις ἰδεῖν ἐλλάμπουσιν, οὐ δεόμεναι ῥημάτων οὐδ' ὀνομάτων, οἷς χρώμενοι πρὸς ἀλλήλους οἱ ἄνθρωποι συμβόλοις εἶδωλα τῶν νοουμένων καὶ εἰκόνας ὀρῶσιν, αὐτὰ δ' οὐ γινώσκουσι πλὴν οἷς ἔπεστιν ἴδιόν τι καὶ δαιμόνιον ὥσπερ εἴρηται φέγγος».

Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴ μεταφορὰ, σύμφωνα με τὴν ὁποία οἱ σκέψεις τῶν δαιμόνων φωτοβολοῦν στὶς ψυχές δαιμόνιων ἀνθρώπων, παρατηροῦμε ὅτι οἱ δαίμονες ἐπιλέγουν ἠθικά προπονημένους καὶ ἐκπαιδευμένους ἀνθρώπους καὶ ὅτι ἡ σωστὴ μετάδοση τῶν σκέψεων εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία μέσω τῆς φωνῆς⁹³. Ἀξιοπρόσεχτο εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ δαίμονες ταυτίζονται με τὸ φῶς κάτι τὸ ὁποῖο φαίνεται μέσα καὶ ἀπὸ τὴν ἀναφορικὴ-παραβολικὴ πρόταση (589C): «ὥσπερ εἴρηται φέγγος». Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ δαίμονες παρομοιάζονται με τὸ φῶς ἴσως νὰ εἶναι κάτι πού τονίζει καὶ υπογραμμίζει τὴ θεϊκὴ τους καταβολή.

Στὴ συνέχεια ὁ Σιμμίας ἀναφέρει τὸ περιστατικὸ με τὸν ἀέρα, σύμφωνα με τὸ ὁποῖο, ὅπως ὁ ἀέρας μεταβλημένος σε φωνὴ κομίζει στὶς ψυχές τῶν ἀνθρώπων τὶς σκέψεις τῶν ἄλλων, ἔτσι καὶ ὁ ἀέρας μεταβάλλεται με τὶς σκέψεις τῶν δαιμόνων καὶ ἀποκαλύπτει στὶς ἐξαιρετικὲς φύσεις τὰ μηνύματά τους (589C): «ὁ γὰρ ἀήρ φθόγγους ἐνάρθροις τυπωθεὶς καὶ γενόμενος δι' ὄλου λόγος καὶ φωνὴ πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκρωμένου περαίνει τὴν νόησιν. ὥστε θαυμάζειν οὐκ ἄξιον, εἰ καὶ κατὰ τοῦτο τὸ νοηθὲν ὑπὸ τῶν δαιμόνων ὁ ἀήρ τρεπόμενος δι' εὐπάθειαν ἐνσημαίνεται τοῖς θεοῖς καὶ περιττοῖς ἀνδράσι τὸν τοῦ νοήσαντος λόγον».

⁹² Stoike, 1975: 271.

⁹³ Schröder, 2010: 163.

Μάλιστα για να κάνει πιστευτή την παραπάνω του θέση καταφεύγει στην τεχνική της παρομοίωσης. Παρατηρούμε ότι ο Πλούταρχος, γιατί αυτός ουσιαστικά κρύβεται πίσω από τους πρωταγωνιστές του έργου του, καταφεύγει αρκετές φορές στην παραπάνω τεχνική. Του αρέσει να ντύνει και να στολίζει το λόγο του με ωραία ενδύματα για να επισφραγίζει τις απόψεις του με τον καλύτερο και τον ομορφότερο τρόπο. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι μόνο στην παράγραφο 589, χρησιμοποιεί τουλάχιστον πέντε φορές το αναφορικό-παραβολικό επίρρημα *ὥσπερ*. Η συχνότητά του λοιπόν υπηρετεί ακριβώς την πρόθεσή του για παραλληλισμό αλλά και για καλλιέπεια του λόγου.

Η παρομοίωση που φέρνει τώρα στο προσκήνιο, αφορά τους χτύπους εκείνων που σκάβουν κάτω από τη γη και γίνονταν αντιληπτοί από τις χάλκινες ασπίδες εξαιτίας της αντήχησης. Με ανάλογο τρόπο και οι σκέψεις των δαιμόνων αντηχούν μέσα στις ψυχές των ανθρώπων που έχουν αδαμάντινο ήθος (589D): «ὥσπερ γὰρ αἱ πληγαὶ τῶν ὑπορυττόντων ἀσπίσι χαλκαῖς ἀλίσκονται διὰ τὴν ἀντήχησιν, ὅταν ἐκ βάθους ἀναφερόμεναι προσπέσωσι, τὰ δ' ἄλλ' ἀδήλως διεκθέουσαι λανθάνουσιν, οὕτως οἱ τῶν δαιμόνων λόγοι διὰ πάντων φερόμενοι μόνοις ἐνηχοῦσι τοῖς ἀθόρυβον τὸ ἦθος καὶ νήνεμον ἔχουσι τὴν ψυχὴν, οὓς δὴ καὶ ἱεροὺς καὶ δαιμονίους ἀνθρώπους καλοῦμεν». Αξίζει να σημειωθεί ότι για την παραπάνω παρομοίωση, ο Πλούταρχος πιθανόν να είχε στο νου και το περιστατικό από την πολιορκία της Βάρκης, την οποία περιγράφει και ο Ηρόδοτος (4.200).

Στη συνέχεια ο Σιμμίας κάνει λόγο για τα όνειρα, στα οποία είδαμε να αναφέρεται και στην αρχή του λόγου του⁹⁴, προκειμένου να δηλώσει την άγνοια και την πλάνη των ανθρώπων, οι οποίοι πιστεύουν ότι το δαιμόνιο καθοδηγεί τους ανθρώπους την ώρα που κοιμούνται, ενώ αντίθετα θεωρεί ότι κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό κατά τη διάρκεια που οι άνθρωποι είναι ξύπνιοι (589D): «οἱ δὲ πολλοὶ καταδαρθοῦσιν οἷοντα τὸ δαιμόνιον ἀνθρώποις ἐπιθειάζειν, εἰ δ' ἐγρηγορότας καὶ καθεστῶτας ἐν τῷ φρονεῖν ὁμοίως κινοῦσι, θαυμαστὸν ἡγοῦνται καὶ ἄπιστον». Ο Σωκράτης όμως δεχόταν τα μηνύματα των δαιμόνων οποιαδήποτε ώρα, επειδή η εσωτερική του γαλήνη και η αυτοκυριαρχία⁹⁵ τον έκαναν δεκτικό σε τέτοιου τύπου καλέσματα.

Έπειτα παραλληλίζει αυτή τη λανθασμένη άποψη των ανθρώπων, σχετικά με το χρονικό διάστημα της επίσκεψης του δαιμονίου, με αυτό που συμβαίνει στο χώρο

⁹⁴ Schröder, 2010: 162.

⁹⁵ Schröder, 2010: 162.

της μουσικής και συγκεκριμένα με την αντίληψη σύμφωνα με την οποία οι μουσικοί χρησιμοποιούν τη λύρα μόνο όταν οι χορδές της είναι χαλαρωμένες και όχι όταν έχει κουρδιστεί (589D): «ὥσπερ ἂν εἴ τις οἴοιτο τὸν μουσικὸν ἀνειμένη τῇ λύρα χρώμενον, ὅταν συστῇ τοῖς τόνοις ἢ καθαρμοσθῇ, μὴ ἄπτεσθαι μηδὲ χρῆσθαι». Ο κοινός ὅρος ανάμεσα στις δυο τους είναι η σύγχυση των ανθρώπων που δεν μπορούν να δουν ξεκάθαρα.

Ἐστερα ο Σιμμίας φέρνει στο φως ένα ενδιαφέρον στοιχείο που έχει να κάνει μ' ένα χρησμό⁹⁶ που είχε λάβει ο Σωκράτης, όταν ο ίδιος βρισκόταν ακόμα στην παιδική ηλικία (589E): «τὸ γὰρ αἴτιον οὐ συννοῶσι, τὴν ἐν αὐτοῖς ἀναρμοστίαν καὶ ταραχὴν, ἧς ἀπήλλακτο Σωκράτης ὁ ἐταῖρος ἡμῶν, ὥσπερ ὁ δοθεὶς ἔτι παιδὸς ὄντος αὐτοῦ τῷ πατρὶ χρησμὸς ἀπεθέσπισεν».

Ο χρησμός αυτός προέτρεπε τον πατέρα του μεγάλου φιλοσόφου να αφήσει το Σωκράτη ελεύθερο να πράττει αυτά που ήθελε, γιατί θα είχε ως οδηγό στη ζωή του μια αρχή και δύναμη, η οποία ήταν ανώτερη από όλους τους παιδαγωγούς (589E): «ἐὰν γὰρ αὐτὸν ἐκέλευσεν ὅ τι ἂν ἐπὶ νοῦν ἴη πράττειν, καὶ μὴ βιάζεσθαι μηδὲ παράγειν ἄλλ' ἐφίεναι τὴν ὀρμὴν τοῦ παιδός, εὐχόμενον ὑπὲρ αὐτοῦ Διὶ Ἀγοραίῳ καὶ Μούσαις, τὰ δ' ἄλλα μὴ πολυπραγμονεῖν περὶ Σωκράτους, ὡς κρείττονα δῆπουθεν ἔχοντος ἐν αὐτῷ μυρίων διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν ἡγεμόνα πρὸς τὸν βίον». Μέσα από αυτό το χρησμό το βασίλειο των δαιμόνων⁹⁷ ἤδη ανακοίνωνε ότι ο μεγάλος φιλόσοφος θα είχε στη ζωή του ένα προστάτη, χωρίς να τον ονοματίζει, ο οποίος θα φώτιζε το δρόμο της ζωής του και θα τον προστάτευε από κινδύνους.

Ο Σιμμίας με τη σειρά του ὅπως και οι προηγούμενοι ομιλητές προσπάθησε να δώσει έναν ορισμό σχετικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη, γιατί ο κόσμος των δαιμόνων ἴσως ξεκλείδωνε το μυστήριο σχετικά με τον προσωπικό καθοδηγητή του φιλοσόφου⁹⁸. Βέβαια ο Σιμμίας ἴσως να μην ἔψαχνε μια περιεκτική εξήγηση για τη λειτουργία των δαιμόνων, αλλά αυτό που ήθελε να δείξει είναι ότι το δαιμόνιο αποτελούσε ένα φαινόμενο σωστής καθοδήγησης και όχι τεχνικής μαντείας⁹⁹.

Αυτό που ἴσως να ήθελε κυρίως να υπογραμμίσει είναι ότι κόσμος των δαιμόνων ἀνοίγει τις πύλες του σε ανθρώπους που διέθεταν καθαρὴ ψυχὴ και ἦταν ολόψυχα αφοσιωμένοι στο δρόμο της ἀρετῆς, ὅπως φυσικά ἦταν και ο Σωκράτης. Ἐξαιτίας λοιπὸν τοῦ ἐνάρετου βίου αποτελούσε και συνεχίζει να αποτελεί

⁹⁶ Russell, 2010: 8.

⁹⁷ Riley, 1977: 264.

⁹⁸ Brenk, 1998: 59.

⁹⁹ Schröder, 2010: 163.

παράδειγμα, γι' αυτό και διάφοροι μελετητές προσπάθησαν να λύσουν το γρίφο αναφορικά με τον προσωπικό του καθοδηγητή, για να κατανοήσουν το ρόλο αλλά και την επίδραση που άσκησε αυτό το πνεύμα στη ζωή του.

2.2 ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΤΙΜΑΡΧΟΥ

Αφότου ο Σιμμίας ολοκλήρωσε το λογικό κομμάτι της επιχειρηματολογίας του μεταβαίνει στο μύθο, μια γνώριμη τακτική στην οποία κατέφευγε και ο Πλάτωνας και τη συναντάμε σε διάφορα έργα του, όπως στην *Πολιτεία* που μας παραθέτει το μύθο του Ηρός σχετικά με τη μεταθανάτια κρίση των ψυχών (614c-621d). Όταν πλέον ο δρόμος της λογικής οδηγούσε σε αδιέξοδο ή δε φώτιζε αρκετά το κομμάτι της έρευνας, τότε ο μύθος αποτελούσε το απαραίτητο όχημα που μπορούσε να οδηγήσει στην οδό της αλήθειας.

Ο νους και η ψυχή του Σωκράτη καθοδηγούνταν από έναν ανώτερο νου και ψυχή αντίστοιχα, έτσι λοιπόν ο μαέστρος της φιλοσοφίας δε χρειαζόταν να ερμηνεύει τα δυσνόητα σημάδια, διότι λάμβανε τη δαιμονική καθοδήγηση με τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο¹⁰⁰. Ο Σιμμίας μέσα από αυτό το μύθο προσπαθεί να εξηγήσει τι ήταν αυτό που έκανε το Σωκράτη ανοιχτό σε μια τέτοια καθοδήγηση και λάμβανε αυτά τα μηνύματα, χωρίς να χρειάζεται να τα αποκρυπτογραφεί. Η συγκεκριμένη του επιλογή πέρα από το γεγονός ότι συνεχίζει την πλατωνική παράδοση¹⁰¹, αποτελεί και ένα πολύτιμο εργαλείο που χρησιμοποίησε ο οικείος του Σωκράτη, προκειμένου να προσεγγίσει την αλήθεια και να μας προσφέρει μια ολοκληρωμένη έρευνα¹⁰².

Βέβαια αρχικά ο Σιμμίας εκφράζει κάποιες επιφυλάξεις, σχετικά με το αν θα πρέπει να καταφύγει στο συγκεκριμένο τύπο αφήγησης. Αυτός που τον βγάζει από το αδιέξοδο, είναι ο μάντης Θεόκριτος, ο οποίος προκρίνει ότι η καλύτερη λύση είναι να αφηγηθεί το μύθο του Τιμάρχου (589F): «ἄ δὲ Τιμάρχου τοῦ Χαιρωνέως ἠκούσαμεν ὑπὲρ τούτων διεξιόντος, οὐκ οἶδα μὴ μύθοις ὁμοιότερ' ἢ λόγοις ὄντα σιωπᾶν ἄμεινον.» 'μηδαμῶς' εἶπεν ὁ Θεόκριτος, 'ἀλλὰ διέλθ' αὐτά'». Μάλιστα για τον ίδιο ο μύθος μπορεί να προσεγγίσει την αλήθεια (589F): «καὶ γὰρ εἰ μὴ λίαν ἀκριβῶς, ἀλλ' ἔστιν ὅπη ψαύει τῆς ἀληθείας καὶ τὸ μυθῶδες».

Ἐπειτα ο μάντης θέλει να μάθει πράγματα σχετικά με την ταυτότητα του Τιμάρχου (590A): «πρότερον δὲ τίς ἦν οὗτος ὁ Τιμάρχος φράσον». Ο Σιμμίας φαίνεται πρόθυμος να απαντήσει στο ερώτημά του και του αναφέρει ότι ο Τιμάρχος ήταν ένα πρόσωπο που σχετιζόταν στενά με το Σωκράτη και τον κύκλο του¹⁰³ και μάλιστα ήταν φίλος του γιου του Σωκράτη, του Λαμπροκλή (590A): «εἰκότως γ',»

¹⁰⁰ Riley, 1977: 264.

¹⁰¹ Deuse, 2010: 171.

¹⁰² Roskam, 2010: 104.

¹⁰³ Deuse, 2010: 172.

εἶπεν ὁ Σιμμίας ὃ Θεόκριτε· νέος γὰρ ὢν κομιδῇ κατέστρεψε τὸν βίον καὶ Σωκράτους δεηθεὶς ταφῆναι παρὰ Λαμπροκλέα τὸν Σωκράτους υἱόν, ὀλίγαις πρότερον ἡμέραις αὐτοῦ τεθνηκότα, φίλον καὶ ἡλικιώτην γενόμενον». Αἰξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με το παραπάνω χωρίο ο Λαμπροκλής πέθανε πριν από τον πατέρα του, κάτι τέτοιο όμως ενδεχομένως να μην ισχύει, γιατί η παράδοση ήθελε ὅλοι οι γιοι του Σωκράτη να ζουν μετά το θάνατό του, μια πληροφορία μάλιστα την οποία συναντάμε και στο *Φαίδωνα* του Πλάτωνα (116a).

Ο Τίμαρχος μπορεί να οφείλει το όνομά του σε κάποιο πρόσωπο, που αναφέρεται στο *Θεάγνη* του Πλάτωνα (129a) και το οποίο δεν υπάκουσε στο δαιμόνιο του Σωκράτη, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στο θάνατο. Ο ίδιος λοιπόν μπορεί να αποτελούσε ένα ιστορικό πρόσωπο που να ανήκε στους γνωστούς του Σωκράτη ή να ήταν μια πλαστή μορφή¹⁰⁴, η οποία δημιουργήθηκε για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του μύθου. Αυτός ο μυθικός νεαρός που επιθυμούσε έντονα να μάθει πράγματα για το δαιμόνιο του Σωκράτη θα μπορούσε να παραλληλιστεί με τον Χαιρεφώντα στην *Απολογία* του Πλάτωνα (21a), ο οποίος πήγε στο μαντείο των Δελφών, για να ρωτήσει σχετικά με τη σοφία του αδιάκοπου αναζητητή της αλήθειας¹⁰⁵.

Διψασμένος από την επιθυμία του ο Τίμαρχος να κατανοήσει τι ήταν αυτή η αινιγματική φωνή που αντηχούσε στην ψυχή του Σωκράτη, αλλά και το ρόλο που έπαιζε στη ζωή του, αποφάσισε να κατέβει στο μαντείο του Τροφωνίου, το οποίο βρισκόταν στη Λειβαδιά. Το μαντείο αυτό είχε κεντρίσει την προσοχή του Πλουτάρχου, καθώς κάνει υπαινιγμούς σ' αυτό και σε διάφορα άλλα έργα του, όπως στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῶ κύκλω τῆς Σελήνης* (944E), όπου αναφέρεται στους Τροφώνιους δαίμονες. Ακόμα είχε αφιερώσει μια ολόκληρη πραγματεία στο συγκεκριμένο μαντείο με τίτλο *Περὶ τῆς εἰς Τροφωνίου Καταβάσεως*.

Το μαντείο του Τροφωνίου δε θα μπορούσε να αφήσει ασυγκίνητο τον Πausανία, ο οποίος μας περιγράφει το τελετουργικό που έπρεπε να ακολουθήσει κανείς, προκειμένου να μπει μέσα (9.39.4-14). Αυτό που προκαλεί ενδιαφέρον είναι ότι τη λέξη δαίμονας γράφεται με κεφαλαίο μπροστά, χαρακτηρίζεται ως αγαθός και υπήρχε ιερό αφιερωμένο σ' αυτόν (9.39.5): «τὸ δὲ οἶκημα Δαίμονός τε ἀγαθοῦ καὶ Τύχης ἱερόν ἐστιν ἀγαθῆς». Τα παραπάνω στοιχεία ενδεχομένως να υπογραμμίζουν τη θεϊκή του καταβολή.

¹⁰⁴ Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 94.

¹⁰⁵ Lamberton, 2001: 185.

Ο Σιμμίας μέσα από το λεκτικό ρήμα *ἔφη* μας εισάγει στο μαγικό κόσμο του πλαγίου λόγου και της αφήγησης της θαυμαστής ιστορίας του Τιμάρχου, η οποία σχετίζεται με τα όσα ανέφερε ότι βίωσε ο ίδιος στο Σιμμία. Αρχικά το πρώτο πράγμα που πληροφορούμαστε ότι αντίκρισε ήταν βαθύ σκοτάδι (590C): «Ἐφη δὲ καταβὰς εἰς τὸ μαντεῖον περιτυχεῖν σκότῳ πολλῷ τὸ πρῶτον». Μετά, αφού προσευχήθηκε, ξάπλωσε και δεν μπορούσε να αντιληφθεί αν ήταν ξύπνιος ή εάν βρισκόταν σε μια κατάσταση ονειρική (590C): «εἴτ' ἐπευξάμενος κεῖσθαι πολὺν χρόνον οὐ μάλα συμφρονῶν ἐναργῶς εἴτ' ἐγρήγορεν εἴτ' ὄνειροπολεῖ».

Στη συνέχεια δέχτηκε ένα χτύπημα στο κεφάλι και ένιωσε ότι η ψυχή του εγκατέλειπε το σώμα του (590C): «πλὴν δόξαι γε τῆς κεφαλῆς ἅμα ψόφῳ προσπεσόντι πληγείσης τὰς ῥαφὰς διαστάσας μεθίεναι τὴν ψυχὴν». Εδώ φαίνεται σαφώς ότι σώμα και ψυχή αποτελούσαν κάτι διαφορετικό, κάτι το οποίο έρχεται σε αντίθεση με το φιλοσοφικό ρεύμα του Επικουρισμού, σύμφωνα με το οποίο ψυχή και σώμα βρίσκονταν σε άμεση αλληλεξάρτηση μεταξύ τους¹⁰⁶.

Ενώ η ψυχή του αναχωρούσε, αισθανόταν πιο ελεύθερη και πιο μεγάλη (590C): «ὥς δ' ἀναχωροῦσα κατεμίγνυτο πρὸς ἀέρα διαυγῆ καὶ καθαρὸν ἀσμένη, πρῶτον μὲν ἀναπνεῦσαι τότε δοκεῖν διὰ χρόνου συχνοῦ τεινομένην τέως καὶ πλείονα γίγνεσθαι τῆς πρότερον». Μάλιστα ο Πλούταρχος όντας επιδέξιος τεχνίτης του λόγου, παρομοιάζει αυτή την απελευθέρωση και τη μεγέθυνση της ψυχής με ιστίο που ξεδιπλώνεται (590C): «ὥσπερ ιστίον ἐκπεταννόμενον».

Μετά νόμισε ότι άκουσε ένα σφύριγμα που του άφηνε μια γλυκιά και αρμονική φωνή, η οποία ενδεχομένως να ήταν η μουσική που παράγεται από την κίνηση των ουράνιων σφαιρών¹⁰⁷ (590C): «ἔπειτα κατακούειν ἄμαυρῶς ροίζου τινὸς ὑπὲρ κεφαλῆς περιελαυνομένου φωνὴν ἠδεῖαν ἰέντος». Παρατηρούμε τη βαρύνουσα σημασία που δίνεται στη φωνή, καθώς είχαμε δει το Σιμμία να αναφέρει στην αρχή του λόγου ότι θα πρέπει να αντιληφθούμε το δαιμόνιο σαν την αίσθηση κάποιας φωνής, χωρίς όμως την ύπαρξή της (588D). Επίσης ο Σωκράτης στην *Απολογία* (31d3-6) του Πλάτωνα θεωρεί ότι το δαιμόνιον ήταν κάποια προειδοποιητική φωνή, που τον απέτρεπε από κινήσεις που μπορεί να εγκυμονούσαν κινδύνους.

Η χρονική μετοχή *ἀναβλέψας* μας μεταφέρει στον κεντρικό κορμό της αφήγησης του Τιμάρχου, όπου ο ίδιος πλέον γίνεται μάρτυρας ενός οράματος συμπαντικής υφής και φύσης. Με αυτόν τον τρόπο ο Πλούταρχος καθιστά τους

¹⁰⁶ Long, 2012: 93.

¹⁰⁷ Russell, 2010: 10.

αναγνώστες του παίχτες σ' αυτό το δράμα συμπαντικής προέλευσης¹⁰⁸. Αυτό που αντικρίζει είναι το ουράνιο στερέωμα, το οποίο κοσμείται από νησιά που λάμπουν και συμβολίζουν τα άστρα¹⁰⁹, τα οποία ήταν πολλά και ανισομεγέθη μεταξύ τους (590C): «ἀναβλέψας δὲ τὴν μὲν γῆν οὐδαμοῦ καθορᾶν, νήσους δὲ λαμπομένας μαλακῶ πυρὶ κατ' ἀλλήλων ἐξαιμβούσας ἄλλην ἄλλοτε χρόαν ὥσπερ βαφὴν ἅμα τῷ φωτὶ ποικιλλομένῳ κατὰ τὰς μεταβολάς. φαίνεσθαι δὲ πλήθει μὲν ἀναρίθμους μεγέθει δ' ὑπερφυεῖς, οὐκ ἴσας δὲ πάσας ἀλλ' ὁμοίως κυκλοτερεῖς».

Την εικόνα ενός ανθρώπου να κοιτάζει το σύμπαν, μπορεί ο Πλούταρχος να την υιοθέτησε από την *Πολιτεία* (614c) του Πλάτωνα, καθώς και εκεί ο Ηρ ο Παμφύλιος κάνει κάτι αντίστοιχο με τον Τίμαρχο. Ο Χαιρώνειος στοχαστής λοιπόν μπορεί να ήταν οπαδός του εκλεκτισμού, που περιείχε στοιχεία από διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα, όμως διαφαίνεται ότι ίσως έδινε ένα προβάδισμα στην πλατωνική σκέψη¹¹⁰.

Έτσι στο μύθο του Τιμάρχου συναντάμε διάφορους συμβολισμούς, όπως για παράδειγμα τη θαλάσσια λίμνη που απλωνόταν ανάμεσα στα άστρα (590D): «διὰ μέσου δ' αὐτῶν θάλασσαν ἢ λίμνην ὑποκεχύσθαι τοῖς χρώμασι διαλάμπουσαν διὰ τῆς γλαυκότητος ἐπιμιγνυμένοις», η οποία πιθανόν να συμβόλιζε την ουράνια σφαίρα και όχι απλά το Γαλαξία¹¹¹. Τέτοιου τύπου συμβολισμούς βρίσκουμε και στα πλατωνικά έργα, όπως στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα και συγκεκριμένα στην αλληγορία του Σπηλαίου (514a-515a).

Ξαφνικά αυτή η εικόνα του ουράνιου στερεώματος που προκαλούσε χαρά και ψυχική αγαλλίαση στον Τίμαρχο (590F): «ταῦτα μὲν οὖν ὄρᾶν τερπόμενος τῇ θεᾷ», άλλαξε, όταν έριξε τη ματιά του προς τα κάτω, γιατί είδε ένα φοβερό και τρομερό χάσμα που μόνο αισθήματα φόβου μπορούσε να του προκαλέσει (590F): «κάτω δ' ἀπιδόντι φαίνεσθαι χάσμα μέγα στρογγύλον οἷον ἐκτετμημένης σφαίρας, φοβερὸν δὲ δεινῶς καὶ βαθύ, πολλοῦ σκότους πλήρες οὐχ ἡσυχάζοντος ἀλλ' ἐκταραττομένου καὶ ἀνακλύζοντος πολλάκις». Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι μεταβαίνομε από το φως στο σκοτάδι, κάτι το οποίο μας φέρνει στο νου ένα από τα δέκα ζεύγη της θεωρίας των αντιθέτων των Πυθαγορείων που είναι: *φῶς-σκότος*¹¹².

¹⁰⁸ Deuse, 2010: 169.

¹⁰⁹ Russell, 2010: 10.

¹¹⁰ Τσιμπουκίδης, 1987: 55.

¹¹¹ Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 95.

¹¹² Kahn, 2005: 104.

Κοιτώντας προς τα κάτω ο Τίμαρχος ενδεχομένως να αισθανόταν έντονη ζαλάδα που να έφτανε στο σημείο να του προκαλέσει ίλιγγο¹¹³. Τα αισθήματα φόβου και τρόμου επιτείνονταν και από κάποιες φωνές ανθρώπων και ζώων, που προέρχονταν από το χάσμα (590F-591A): «ὄθεν ἀκούεσθαι μυρίας μὲν ὠρυγὰς καὶ στεναγμοὺς ζῴων μυρίων δὲ κλαυθμῶν βρεφῶν καὶ μεμιγμένους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὀδυρμούς, ψόφους δὲ παντοδαπούς καὶ θορύβους ἐκ βάθους πόρρωθεν ἀμυδροὺς ἀναπεμπομένους οἷς οὐ μετρίως αὐτὸς ἐκπεπλήχθαι».

Το χάσμα αυτό ίσως να συμβόλιζε τον Άδη¹¹⁴ ή τη γη, καθώς σ' ένα άλλο έργο του Πλουτάρχου στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῶ κύκλῳ τῆς Σελήνης* (940F), ο ίδιος αναφέρει ότι οι κάτοικοι της σελήνης θα πίστευαν ότι η ομηρική περιγραφή του Άδη ίσως να σχετιζόταν με τη γη. Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι το χάσμα αυτό παρομοιάζεται με σφαίρα (590F): «κάτω δ' ἀπιδόντι φαίνεσθαι χάσμα μέγα στρογγύλον οἷον ἐκτετμημένης σφαίρας». Υπάρχει η άποψη ότι η σφαίρα αυτή μπορεί να αποτελούσε το κατώτερο ημισφαίριο του σύμπαντος¹¹⁵.

Μετά από κάποιο χρονικό διάστημα ο Τίμαρχος άκουσε μια φωνή, η οποία φάνηκε πρόθυμη να τον βοηθήσει προκειμένου να ερμηνεύσει τον κόσμο που απλωνόταν μπροστά του και ίσως να προερχόταν από κάποιο δαίμονα της σελήνης¹¹⁶. Το ερώτημα που του έθεσε αρχικά ήταν τι επιθυμούσε να μάθει (591A): «ὦ Τίμαρχε, τί ποθεῖς πυθέσθαι;». Ο Τίμαρχος του απάντησε ότι επιθυμούσε να μάθει τα πάντα (591A): «φράσαι δ' αὐτὸν ὅτι 'πάντα, τί γὰρ οὐ θαυμάσιον;».

Ο Τίμαρχος πιθανόν να δίνει την εντύπωση ότι ίσως είχε ξεχάσει την ερώτηση, για την οποία είχε έρθει να συμβουλευτεί το μαντείο και η οποία σχετιζόταν με το δαιμόνιο του Σωκράτη, όμως αυτή θα δοθεί αργότερα αυθόρμητα¹¹⁷. Παρατηρούμε λοιπόν ότι μέσα σ' αυτή τη θάλασσα μυθικής αφήγησης, εντάσσονται και νησίδες ευθέως λόγου, οι οποίες προσδίδουν ζωντάνια λόγο και έτσι διατηρείται αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

Ο άορατος οδηγός παρουσιάζεται πρόθυμος να προσφέρει στον Τίμαρχο πληροφορίες που σχετιζόνταν με την περιοχή στην οποία ανήκε ο ίδιος¹¹⁸ και όχι γι' αυτήν που βρισκόταν ψηλότερα, διότι αυτή ανήκε στη δικαιοδοσία άλλων θεών (591A): «'άλλ' ἡμῖν' φάναι 'τῶν ἄνω μέτεστι μικρόν· ἄλλων γὰρ θεῶν ἐκεῖνα· τὴν δὲ

¹¹³ Lamberton, 2001: 29.

¹¹⁴ Russell, 2010: 10.

¹¹⁵ Cumont, 1942: 56.

¹¹⁶ Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 95.

¹¹⁷ Lamberton, 2001: 186.

¹¹⁸ Deuse, 2010: 177.

Φερσεφόνης μοῖραν, ἦν ἡμεῖς διέπομεν, τῶν τεττάρων μίαν οὔσαν ὡς ἡ Στύξ ὀρίζει, βουλομένῳ σοι σκοπεῖν πάρεστιν'». Ο τόπος δράσης αυτής της αόρατης διαφωτιστικής φωνής, είναι η Σελήνη¹¹⁹, κάτι το οποίο συναντάμε στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῶ κύκλῳ τῆς Σελήνης* (942D), όπου παρουσιάζεται η Περσεφόνη να κυβερνά.

Ο Τίμαρχος ὄντας φιλοπερίεργος συνεχίζει να υποβάλλει ερωτήματα στη φωνή προκειμένου να εκμαιεύσει συμπεράσματα γι' αυτόν τον ιδιαίτερο κόσμο που αντικρίζει. Διερωτάται λοιπόν ποια είναι η Στύγα (591A): «ἐρομένου δ' αὐτοῦ τίς ἡ Στύξ ἐστίν» και η καθοδηγητική φωνή του απάντησε (591A): «'ὁδὸς εἰς Ἴαιδου' φάναι 'καὶ πρόεισιν ἐξ ἐναντίας, αὐτῇ σχίζουσα τῇ κορυφῇ τὸ φῶς· ἀνατείνουσα δ', ὡς ὀρᾶς, ἐκ τοῦ Ἴαιδου κάτωθεν ἢ ψαύει περιφερομένη καὶ τοῦ φωτός, ἀφορίζει τὴν ἐσχάτην μερίδα τῶν ὄλων'».

Η Στύγα πιθανόν να είναι ένα είδος μικρού συνόρου μεταξύ του Ἄδη, που συμβολίζει τη γη και του βασιλείου της Περσεφόνης, που είναι το φεγγάρι¹²⁰. Ο αόρατος οδηγός δεν μπόρεσε να προσφέρει πολλές πληροφορίες για τον Πάνω Κόσμο, όμως έδωσε μια πειστική εξήγηση για τη Στύγα, ίσως επειδή βρισκόταν σε πιο άμεση γειτνίαση με το δικό του κόσμο. Αυτός μάλιστα ίσως και να ήταν ο λόγος που τον ώθησε να παρουσιάσει ένα περίεργο μεταφυσικό σύστημα¹²¹, το οποίο παρουσιάζει κάποιες ομοιότητες μ' ένα αντίστοιχο στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῶ κύκλῳ τῆς Σελήνης* (943A-944F).

Σύμφωνα με αυτό το κοσμολογικό δόγμα τέσσερις είναι οι αρχές των πάντων: η ζωή, η κίνηση, η γέννηση και η φθορά (591B): «τέσσαρες δ' εἰσὶν ἀρχαὶ πάντων, ζωῆς μὲν ἢ πρώτη κινήσεως δ' ἢ δευτέρα γενέσεως δ' ἢ τρίτη φθορᾶς δ' ἢ τελευταία». Αξίζει να σημειωθεί ότι η αρχή της ζωής ίσως επιλέχθηκε ως πρώτη εξαιτίας του *Τίμαιου* (31a-b) του Πλάτωνα, όπου τονίζεται η μοναδικότητα των ζωντανών όντων και δίνεται έμφαση στο μοντέλο της Δημιουργίας¹²².

Την πρώτη με τη δεύτερη αρχή τις συνδέει η Μονάδα στο Αόρατο, τη δεύτερη με την τρίτη ο Νους στον Ἴλιο και την τρίτη με την τέταρτη η Φύση στη Σελήνη (591B): «συνδεῖ δὲ τῇ μὲν δευτέρᾳ τὴν πρώτην Μονὰς κατὰ τὸ ἀόρατον, τὴν δὲ δευτέραν τῇ τρίτῃ Νοῦς καθ' ἥλιον, τὴν δὲ τρίτην πρὸς τετάρτην Φύσις κατὰ

¹¹⁹ Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 95.

¹²⁰ Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 95.

¹²¹ Russell, 2010: 10.

¹²² Deuse, 2010: 194.

σελήνην». Η τριάδα Μονάδα-Νους-Φύση μας φέρνει στο νου τον Νεοπλατωνισμό, αλλά μπορεί να βασίζεται και στο *Σοφιστή* του Πλάτωνα (248a-e)¹²³.

Σε κάθε μια από αυτές τις τρεις συνδέσεις υπάρχει ως κλειδούχος μια μοίρα. Στην πρώτη σύνδεση η Άτροπος, στη δεύτερη η Κλωθώ και στην τρίτη η Λάχεση (591B): «τῶν δὲ συνδέσμων ἐκάστου Μοῖρα κλειδοῦχος Ἀνάγκης θυγάτηρ κάθηται, τοῦ μὲν πρώτου Ἄτροπος τοῦ δὲ δευτέρου Κλωθῶ, τοῦ δὲ πρὸς σελήνην Λάχεσις, περὶ ἣν ἡ καμπὴ τῆς γενέσεως». Την συμβολική χρήση των τριών μοιρών ο Χαιρώνειος βιογράφος πιθανόν να την άντλησε από το μύθο του Ηρός στην *Πολιτεία* (617c) του Πλάτωνα και να τη χρησιμοποίησε και στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς Σελήνης* (945C)¹²⁴.

Εύλογα θα μπορούσε να προκύψει η απορία, γιατί αυτός ο αόρατος οδηγός ξεκίνησε την καθοδήγησή του αναφερόμενος στις τέσσερις βασικές αρχές του σύμπαντος, από τη στιγμή που δεν παίζουν κάποιο ρόλο σ' αυτό που θα ακολουθήσει¹²⁵. Ενδεχομένως μ' αυτό τον τρόπο να δόθηκε η δυνατότητα στον Τίμαρχο να εισαχθεί σ' ένα περιορισμένο κομμάτι του κόσμου και έτσι μπόρεσε και είδε τον τρόπο, με τον οποίο παρουσιάζονται οι δυνάμεις και τα επίπεδα του σύμπαντος¹²⁶. Μετά από αυτήν την παρουσίαση, ο ίδιος μπορεί να αισθάνθηκε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, γιατί πιθανόν να διαπίστωσε ότι η άνοδος του δαίμονα δε σταματά μόνο στη σφαίρα της σελήνης.

Στη συνέχεια η φωνή αναφέρει ότι η Σελήνη σπάνια συλλαμβάνεται από τη Στύγα, που αποτελεί τη σκιά της γης και αυτό συμβαίνει περιοδικά, όταν στην περιστροφή της η Στύγα αρπάζει το φεγγάρι και προκαλεί έκλειψη¹²⁷ (591C): «σελήνη δὲ δαιμόνων ἐπιχθονίων οὔσα φεύγει τὴν Στύγα μικρὸν ὑπερφέρουσα, λαμβάνεται δ' ἅπαξ ἐν μέτροις δευτέροις ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἑπτὰ». Όταν η Στύγα ορμά πάνω στη Σελήνη οι ψυχές τρομοκρατούνται, κάποιες από αυτές μάλιστα τις αρπάζει ο Άδης και κάποιες άλλες τις ξαναπαίρνει πίσω η Σελήνη (591C): «καὶ τῆς Στυγὸς ἐπιφερομένης αἱ ψυχαὶ βοῶσι δειμαίνουσαι· πολλὰς γὰρ ὁ Ἄιδης ἀφαρπάζει περιολισθανούσας, ἄλλας δ' ἀνακομίζεται κάτωθεν ἡ σελήνη προσνηγομένης».

Η Σελήνη όμως είναι επιλεκτική, επειδή τις ψυχές που έχουν αμαρτήσει δεν τις αφήνει να την πλησιάσουν (591C): «πλὴν ὅσαι μιαιραὶ καὶ ἀκάθαρτοι· ταύτας δ'

¹²³ Russell, 2010: 10.

¹²⁴ Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 95.

¹²⁵ Russell, 2010: 10.

¹²⁶ Deuse, 2010: 197.

¹²⁷ Russell, 2010: 10.

ἀστράπτουσα καὶ μυκωμένη φοβερὸν οὐκ ἔῃ πελάζειν». Μάλιστα την ἀπόρριψή της αὐτή την ἐκδηλώνει με ἔντονες ἐκρήξεις, οἱ ὁποῖες υπογραμμίζονται ἀπὸ τις τροπικὲς μετοχές *ἀστράπτουσα-μυκωμένη*. Ενδιαφέρον ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ μοναδικὸς δορυφόρος της γῆς κατὰ κάποιον τρόπο προσωποποιεῖται, καθὼς παρουσιάζεται κατακυριευμένος ἀπὸ θυμὸς γιὰ τις ψυχές που ἔχουν διαπράξει σφάλματα.

Ὑστερα ἀπὸ την παρουσίαση τοῦ κοσμολογικοῦ δόγματος, ὁ Τίμαρχος συνεχίζει νὰ μὴν κατανοεῖ τι βλέπει μπροστὰ του (591D): «ἄλλ’ οὐδὲν ὄρῳ τὸν Τίμαρχον εἰπεῖν ἢ πολλοὺς ἀστέρας περὶ τὸ χάσμα παλλομένους, ἐτέρους δὲ καταδυομένους εἰς αὐτό, τοὺς δ’ ἄττοντας αὖ κάτωθεν». Ἡ φωνὴ του ἐξηγεῖ ὅτι τὰ ἀστρά, τὰ ὁποῖα βυθίζονται καὶ ἀναπηδοῦν στο χάσμα, εἶναι οἱ δαίμονες (591D): «αὐτοὺς ἄρα φάναι τοὺς δαίμονας ὄρῳ ἀγνοεῖς». Γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἀόρατος ὁδηγὸς νὰ διαφωτίσει ἀκόμα περισσότερο τὸν Τίμαρχο, ἀποφασίζει νὰ του ἐξηγήσει τὴν κατασκευὴ καὶ τὴ φύση τῆς ψυχῆς¹²⁸.

Σύμφωνα με τὸν καθοδηγητὴ τοῦ Τιμάρχου, ἡ ἀύλη οντότητα τῆς ψυχῆς διακρίνεται ἀπὸ αὐτὴ τοῦ νοῦ (591D): «ἔχει γὰρ ὧδε· ψυχὴ πᾶσα νοῦ μετέσχευ, ἄλογος δὲ καὶ ἄνους οὐκ ἔστιν». Ὁ Πλούταρχος βασιζόμενος στὸν *Τίμαιο* (70a-71c) τοῦ Πλάτωνα, θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη υπόσταση διαιρεῖται σὲ τρία μέρη: τὸ νοῦ, τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Μάλιστα στὸ *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* φαίνεται νὰ ὑπάρχει ἕνας αὐστηρὸς διαχωρισμὸς μετὰξὺ νοῦ καὶ ψυχῆς¹²⁹. Τὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ νοῦ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα (591E): «αἰ δὲ πῆ μὲν ἀνεκράθησαν, πῆ δ’ ἔλιπον ἔξω τὸ καθαρῶτατον». Ὑπὸ αὐτὴ τὴν ἐννοία ἡ ψυχὴ μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ σαν ἕνα κομμάτι που εἶναι βυθισμένο μέσα στο σῶμα (591E): «τὸ μὲν οὖν ὑποβρύχιον ἐν τῷ σῶματι φερόμενον ψυχὴ λέγεται».

Ὑπάρχουν κάποιον που θεωροῦν ὅτι ὁ νοῦς βρίσκεται μέσα στους ἀνθρώπους (591E): «τὸ δὲ φθορᾶς λειφθέν οἱ πολλοὶ νοῦν καλοῦντες ἐντὸς εἶναι νομίζουσιν αὐτῶν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἐσόπτροις τὰ φαινόμενα κατ’ ἀνταύγειαν». Αξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι στο παραπάνω χωρίο ὁ Πλούταρχος, γιὰ νὰ υπογραμμίσῃ ὅτι αὐτὴ ἡ ἀντίληψη εἶναι λανθασμένη, τὴν παραλληλίζει με τὴ ψευδαἰσθήση που ἔχουν οἱ ἀνθρώποι ὅτι τὰ εἰδῶλα τῆς ἀντανάκλασης εἶναι ἐγκλωβισμένα μέσα στους καθρέφτες. Ὁ νοῦς λοιπὸν βρίσκεται ἐκτὸς σώματος καὶ θὰ πρέπει νὰ τιτλοφορηθεῖ ὡς δαίμονας (591E): «οἱ δ’ ὀρθῶς ὑπονοοῦντες, ὡς ἐκτὸς ὄντα δαίμονα προσαγορεύουσι». Τὸ τροπικὸ ἐπίρρημα *ὀρθῶς* υπογραμμίζει τὴν ἀξιοπιστία τῆς ταύτισης τοῦ δαίμονα με τὸ νοῦ.

¹²⁸ Deuse, 2010: 178.

¹²⁹ Deuse, 2010: 174.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, η φωνή αναφέρει ότι τα άστρα που σβήνουν είναι οι ψυχές που είναι βυθισμένες εξ ολοκλήρου στο σώμα (591F): «‘τούς μὲν οὖν ἀποσβέννυσθαι δοκοῦντας ἀστέρας, ὃ Τίμαρχε, φάναι ‘τὰς εἰς σῶμα καταδυομένας ὅλας ψυχὰς ὄρᾶν νόμιζε’». Αυτά που σβήνουν πάλι είναι οι ψυχές που έχουν απελευθερωθεί από το σώμα και ακολουθούν ξανά ανοδική πορεία (591F): «τούς δ’ οἷον ἀναλάμποντας πάλιν καὶ ἀναφαινομένους κάτωθεν, ἀγλύν τινα καὶ ζόφον ὥσπερ πηλὸν ἀποσειομένους, τὰς ἐκ τῶν σωμάτων ἐπαναπλεύσας μετὰ τὸν θάνατον». Τα άστρα που κινούνται ψηλά είναι οι δαίμονες, οι οποίοι ταυτίζονται με το νου (591F): «οἱ δ’ ἄνω διαφερόμενοι δαίμονές εἰσι τῶν νοῦν ἔχειν λεγομένων ἀνθρώπων».

Μετά την ανάλυση του δόγματος της ψυχής και την ταύτιση του νου με το δαίμονα, ο Τίμαρχος αρχίζει να παρατηρεί με μεγαλύτερη προσοχή τις κινήσεις των αστεριών (592A): «ταῦτ’ ἀκούσας αὐτὸς ἀκριβέστερον προσέχειν καὶ θεᾶσθαι τῶν ἀστέρων ἀποσαλεύοντας τοὺς μὲν ἦττον τοὺς δὲ μᾶλλον, ὥσπερ τοὺς τὰ δίκτυα διασημαίνοντας ἐν τῇ θαλάσῃ φελλοὺς ὄρῶμεν ἐπιφερομένους». Ο Πλούταρχος είναι ένας επιδέξιος κατασκευαστής μύθων¹³⁰, που πέρα από το γεγονός ότι απηχούν τις φιλοσοφικές και θρησκευτικές του αντιλήψεις¹³¹, αντανakλούν τις αστρονομικές του γνώσεις και είναι διανθισμένοι με υπέροχες εικόνες. Ο Χαιρώνειος συγγραφέας καθιστά τον αναγνώστη του συμμετόχο σ’ αυτό το συμπαντικό δράμα και παρατηρητή της κίνησης των άστρων, όπως ο Τίμαρχος.

Οι κινήσεις των άστρων είναι αυτές που δείχνουν κατά πόσο οι ψυχές ήταν υπάκουες, καθώς οι ευπειθείς, λόγω της ανατροφής και της εκπαίδευσης που είχαν λάβει, ακολουθούσαν μια ανοδική πορεία (592A): «λέγειν δὲ τὴν φωνὴν τοὺς μὲν εὐθεῖαν καὶ τεταγμένην κίνησιν ἔχοντας εὐηνίοις ψυχαῖς χρῆσθαι διὰ τροφήν καὶ παιδείουσιν ἀστείαν, οὐκ ἄγαν σκληρὸν καὶ ἄγριον παρεχομέναις τὸ ἄλογον». Αντίθετα οι ψυχές που ήταν παραδομένες στα πάθη κινούνταν με ταραγμένο και άνισο τρόπο¹³² (592A): «ένιους δὲ τοῖς κλωθομένοις ἀτράκτοις ὁμοίως ἔλिका τεταραγμένην καὶ ἀνώμαλον ἔλκοντας, οὐ δυναμένους καταστῆσαι τὴν κίνησιν ἐπ’ εὐθείας».

Οι ενσαρκωμένες ψυχές¹³³, λοιπόν, οδηγούνται από ένα δαίμονα, όταν όμως αυτές φανούν απρόθυμες να υπακούσουν, τότε οι δαίμονες αναλαμβάνουν να επιβάλουν την ηθική τάξη και να τις επαναφέρουν στην κανονική τροχιά (592B-C): «τὸν μὲν γὰρ σύνδεσμον οἷα χαλινὸν τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς ἐμβεβλημένον, ὅταν

¹³⁰ Deuse, 2010: 197.

¹³¹ Russell, 2010: 9.

¹³² Riley, 1977: 265.

¹³³ Riley, 1977: 265.

άντισπάση, τὴν λεγομένην μεταμέλειαν ἐπάγειν ταῖς ἀμαρτίαις καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἡδοναῖς, ὅσαι παράνομοι καὶ ἀκρατεῖς».

Στο παραπάνω χωρίο οι δαίμονες παρουσιάζονται να τραβούν τα ηνία της ψυχῆς, προκειμένου να την ελέγξουν. Την χρήση αλυσίδων και ηνίων¹³⁴ για το σωφρονισμό της ψυχῆς τη συναντάμε και σ' άλλα έργα του Πλουτάρχου, ὅπως στο *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων* (566D). Ενδεχομένως ἐδῶ ο δαίμονας να μας φέρνει στο νου τον ηνίοχο στο *Φαῖδρο* (244a-257b) του Πλάτωνα, ο οποίος συμβολίζει το *λογιστικόν* μέρος της ψυχῆς και συγκρατεῖ με τα ηνία του τα δυο άλλα μέρη της ψυχῆς, που εἶναι το *ἐπιθυμητικόν* και το *θυμοειδές*.

Ἡ ψυχὴ λοιπόν που θα σωφρονιστεῖ ἀπὸ το νου-δαίμονα, ο οποίος ἔχει ηγετικό ρόλο, θα μπορέσει να εξημερωθεῖ ὅπως ἓνα ἀγριο ζῶο και πλέον θα γίνει δεκτική στη δαιμονική καθοδήγηση με σύμβολα και σημεῖα και ὄχι με χτυπήματα (592C): «αἰσχύνην, ἀλγηδόνα και πληγὴν οὔσαν ἔνδοθεν τῆς ψυχῆς ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος καὶ ἄρχοντος ἐπιστομιζομένης, μέχρι ἂν οὔτω κολαζομένη πειθήνιος γένηται και συνήθης ὥσπερ θρέμμα πρᾶον ἄνευ πληγῆς και ἀλγηδόνας ὑπὸ συμβόλων ὀξέως και σημείων αἰσθανομένη τοῦ δαίμονος».

Ἐδῶ τίγεται το ζήτημα της εκπαίδευσης και κυρίως της ηθικής που μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ενάρετων ἀνθρώπων με αδαμάντινο ἦθος. Ἐπομένως τα χτυπήματα των δαιμόνων θα μπορούσαν να παραλληλιστοῦν με την εξάσκηση και την ηθική προπόνηση που προτείνει ο Ἐπαμεινώνδας στο λόγο του, καθώς υπηρετοῦν τον ἴδιο σκοπό, που εἶναι η συγκράτηση ἀπὸ τα πάθη και τις ἐπιθυμίες¹³⁵. Θα μπορούσαμε να πούμε ὅτι ο μύθος κάνει εὐληπτο ὅτι οι ἀμαρτίες ἀφήνουν τα σημάδια τους στη ψυχὴ των ἀνθρώπων και καθορίζουν τη μελλοντική τους τιμωρία¹³⁶, ὁμως με την κατάλληλη εκπαίδευση μπορεί να ἐπανέλθουν στην κανονική τους τροχιά.

Βέβαια κάποιιοι ἀνθρώποι εἶναι χαρισματικοὶ και λαμβάνουν τη δαιμονική καθοδήγηση ἀπὸ την ἀρχὴ ὅπως ο Σωκράτης, του οποίου η ψυχὴ ἦταν καθαρὴ ἀπὸ τη γέννησή του¹³⁷. Για τον Πλούταρχο ο Σωκράτης ἀποτελοῦσε τον ἰδανικό τύπο ἀνθρώπου, ο οποίος ἀξίζει να ἀποτελεῖ ἀντικείμενο θαυμασμοῦ ἀλλὰ και παράδειγμα προς μίμηση¹³⁸. Ὅμως ἐδῶ δε γίνεται ἀναφορὰ στο Σωκράτη, ἀλλὰ ο ἀόρατος οδηγός

¹³⁴ Riley, 1977: 267.

¹³⁵ Riley, 1977: 267.

¹³⁶ Deuse, 2010: 187.

¹³⁷ Riley, 1977: 267.

¹³⁸ Stoike, 1975: 241.

φέρνει στο προσκήνιο το παράδειγμα και ενός άλλου ανθρώπου με ενάρετο ήθος. Αυτός ήταν ο Ερμότιμος ο Κλαζομένιος, τον οποίο ο Χαιρώνειος βιογράφος λανθασμένα τον αποκαλεί Ερμόδωρο¹³⁹ (592C): «αὐται μὲν οὖν ὀψέ ποτε καὶ βραδέως ἄγονται καὶ καθίστανται πρὸς τὸ δέον. ἐκ δὲ τῶν εὐηνίων ἐκείνων καὶ κατηκῶν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ γενέσεως τοῦ οἰκείου δαίμονος καὶ τὸ μαντικόν ἐστι καὶ θεοκλυτούμενον γένος· ὧν τὴν Ἐρμοδώρου τοῦ Κλαζομενίου ψυχὴν».

Ἡ ψυχὴ του Ερμότιμου υποτίθεται ὅτι ἀφηνε το σῶμα του για να ἀποκτήσει γνώσεις για πράγματα που συνέβαιναν σε μεγάλες ἀποστάσεις¹⁴⁰ (592C-D): «ἀκήκοας δῆπουθεν, ὡς ἀπολείπουσα παντάπασι τὸ σῶμα νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἐπλανᾶτο πολὺν τόπον, εἴτ' αὖθις ἐπανήει πολλοῖς τῶν μακρὰν λεγομένων καὶ πραττομένων ἐντυχοῦσα καὶ παραγενομένη». Ὅμως κάτι τέτοιο δεν ἰσχύει, καθὼς ἡ ψυχὴ του ἦταν υπάκουη στο δαίμονά της, με ἀποτέλεσμα αὐτός να την πληροφορεῖ για διάφορα θέματα που συνέβαιναν μακριά (592D): «οὐ γὰρ ἐξέβαινεν ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, ὑπέικουσα δ' αἰεὶ καὶ χαλῶσα τῶν δαίμονι τὸν σύνδεσμον ἐδίδου περιδρομῆν καὶ περιφοιτήσιν, ὥστε πολλὰ συνορῶντα καὶ κατακούοντα τῶν ἐκτὸς εἰσαγγέλλειν».

Το σῶμα του Ερμότιμου ἀφανίστηκε κατὰ τὴ διάρκεια του ὕπνου του και οἱ ἰθύνοντες γι' αὐτὴ τὴν πράξη τιμωρήθηκαν στον Τάρταρο (592D): «οἱ δ' ἀφανίσαντες τὸ σῶμα κοιμωμένου μέχρι νῦν δίκην ἐν τῷ ταρτάρῳ τίνουσι». Εἰδικὴ μνεῖα στον Τάρταρο γίνεται στο *Φαίδωνα* του Πλάτωνα και συγκεκριμένα στη διήγηση του Σωκράτη για τον Κάτω Κόσμο (107c1-115a9). Στον Τάρταρο οδηγούνται οἱ ἐνοχες¹⁴¹ και ἀπὸ τα πάθη κατακυριευμένες ψυχές που διέπραξαν ἀνόσιες και ἀδίκες πράξεις.

Μετά τὴν ἀναφορὰ στον Ερμότιμο τον Κλαζομένιο, ο ἀόρατος οδηγὸς ἐξαφανίστηκε και ο Τίμαρχος ἀποφάσισε να γυρίσει πίσω, προκειμένου να δει ποῖος ἦταν ο ἀόρατος καθοδηγητὴς του (592E): «ὁ Τίμαρχος ἔφη θεάσασθαι περιστρέφοντα, τίς ὁ φθεγγόμενος εἶη». Ο ἴδιος ὅμως αἰσθάνθηκε ἕναν ἐντονο πόνο στο κεφάλι (592E): «σφόδρα δὲ τὴν κεφαλὴν αὖθις ἀλγίσσας, καθάπερ βία συμπίεσθεισαν, οὐδὲν ἔτι γινώσκειν οὐδ' αἰσθάνεσθαι τῶν καθ' ἑαυτόν», κάτι το ὁποῖο του εἶχε συμβεῖ και στην ἀρχὴ του οράματός του (590B). Μάλιστα το χρονικὸ ἐπίρρημα *αὖθις* εἶναι καίρια τοποθετημένο, καθὼς τονίζει τὴν ἐπαναληπτικότητα του γεγονότος.

¹³⁹ Schröder, 2010: 165.

¹⁴⁰ Schröder, 2010: 165.

¹⁴¹ Πετράκης, 2014: 307.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα τελευταία λόγια του οδηγού του Τίμαρχου ήταν τα ακόλουθα (592E): «ταῦτα δ' εἶση' φάναι 'σαφέστερον, ὧ νεανία, τρίτῳ μηνί· νῦν δ' ἄπιθι'». Η φωνή αυτή αποδείχθηκε προφητική, καθώς οι τρεις μήνες που ανέφερε αποδείχθηκε ότι σήμαιναν ότι, αφού παρέλθει αυτό το χρονικό διάστημα, ο Τίμαρχος θα πεθάνει, όπως και έγινε (592F): «ἐπεὶ δ' ἔλθων Ἀθήναζε τρίτῳ μηνὶ κατὰ τὴν γενομένην φωνὴν ἐτελεύτησεν».

Ο Σιμμίας ανέφερε ότι, όταν ενημέρωσαν το Σωκράτη για το περιστατικό που βίωσε ο Τίμαρχος στο μαντείο του Τροφωνίου, αντέδρασε, επειδή θεώρησε ότι καλό θα ήταν να τον είχαν ενημερώσει πριν πεθάνει ο Τίμαρχος, γιατί μ' αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε ο ίδιος να είχε συνομιλήσει μαζί του και να εκμαιεύσει συμπεράσματα (592F): «ἡμεῖς δὲ Σωκράτει θαυμάζοντες ἀπηγγέλλομεν, ἐμέμψατο Σωκράτης ἡμᾶς, ὅτι μὴ ζῶντος ἔτι τοῦ Τίμαρχου διήλθομεν· αὐτοῦ γὰρ ἂν ἠδέως ἐκείνου πυθέσθαι καὶ προσανακρῖναι σαφέστερον».

Ο Σωκράτης ήταν λάτρης του διαλόγου, καθώς οι συζητήσεις αποτελούσαν πηγή ενέργειας για τον ίδιο. Η διαλεκτική και η μαιευτική¹⁴², οι δυο βασικές του μέθοδοι, αποτελούσαν τα εργαλεία στη συναναστροφή του με τους άλλους, διότι μέσα από αυτές μπορούσε να οδηγηθεί κάποιος στην αρετή, επειδή για τον μαέστρο της φιλοσοφίας η αρετή ισοδυναμούσε με τη γνώση¹⁴³.

Ο λόγος του Σιμμία λοιπόν ήταν διχοτομημένος σε δυο μέρη: το ένα, το οποίο αποτελούσε το λογικό κομμάτι της επιχειρηματολογίας του και το άλλο, που ήταν ο μύθος. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα δυο αυτά μέρη συμπορεύονται, γιατί και στα δυο δίνεται έμφαση στο γεγονός ότι οι ψυχές των ενάρετων ανθρώπων αποτελούσαν την προαπαιτούμενη έμπνευση για ένα δαίμονα. Όμως υπάρχουν και διαφορές μεταξύ τους, καθώς στο λογικό τμήμα ο Σιμμίας αναφέρει ότι ο δαίμονας που εμπνέει το Σωκράτη βρισκόταν έξω από τη ψυχή και το άτομό του, ενώ στο μύθο ο Τίμαρχος τον έβλεπε σαν ένα συστατικό μιας ανεξάρτητης ψυχής¹⁴⁴.

Ο Σιμμίας μέσα από την επιχειρηματολογία του που, όπως προαναφέρθηκε, ήταν διμερής, προσπάθησε να φωτίσει το κομμάτι της έρευνας σχετικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη. Ενδεχομένως αυτό στο οποίο ήθελε να δώσει έμφαση να ήταν ότι οι ηθικά συγκροτημένοι άνθρωποι είναι αυτοί που επιλέγονταν από τους δαίμονες για καθοδήγηση. Το προαπαιτούμενο κριτήριο για τη διαμόρφωση ανθρώπων που θα

¹⁴² Αποστολίδης, 2015: 240.

¹⁴³ Guthrie, 2005: 179.

¹⁴⁴ Schröder, 2010: 165.

ήταν απαλλαγμένοι από τα πάθη και τις επιθυμίες ήταν η εκπαίδευση και κυρίως η ηθική. Ο Σωκράτης λοιπόν θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελούσε μια από τις πιο εξαιρετικές ανθρώπινες φύσεις, κάτι το οποίο σαφώς δεν άφησε ασυγκίνητο κάποιο δαίμονα, καθώς το προσωπικό του δαιμόνιο, ο εσωτερικός θεός¹⁴⁵ της σκέψης του, τον συντρόφεψε σ' ολόκληρη τη ζωή του.

¹⁴⁵ Αποστολίδης, 2015: 231.

2.3 Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΥ ΘΕΑΝΟΡΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΟ

Ο Σιμμίας ο οικείος του ηθικού διαφωτιστή της ανθρωπότητας μας προσέφερε ένα λόγο που ήταν χωρισμένος σε δυο τμήματα, κάτι το οποίο ανέφερε στο μάντη Θεόκριτο και ο Καφισίας, ο αδερφός του Θηβαίου πολιτικού Επαμεινώνδα (592F): «ἀπέχεις, ὦ Θεόκριτε, μετὰ τοῦ λόγου τὸν μῦθον». Μάλιστα παρουσιάστηκε πρόθυμος να δώσει τη σκυτάλη στον πυθαγόρειο Θεάνορα, προκειμένου και αυτός με τη σειρά του να συνεισφέρει στο κομμάτι της έρευνας σχετικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη (592F): «ἀλλ’ ὄρα μὴ καὶ τὸν ξένον ἡμῖν παρακλητέον ἐπὶ τὴν ζήτησιν· οἰκεία γὰρ πάνυ καὶ προσήκουσα θείοις ἀνδράσι».

Ο Θεάνορας όμως προσπάθησε να βάλει σ’ αυτό το παιχνίδι του διαλόγου τον Επαμεινώνδα, τον άνθρωπο με το ατσάλινο ηθικό φρόνημα. Ο Θηβαίος πολιτικός, από την πλευρά του, φάνηκε απρόθυμος να συμμετάσχει σ’ αυτό το κάλεσμα, ακολουθώντας την τακτική της σιγής. Η σιωπή αποτελούσε μια από τις βασικές αρχές της κοσμοθεωρίας των Πυθαγορείων, καθώς τα μέλη της κοινότητάς τους δεσμεύονταν με όρκο σιωπής, για να μην αποκαλύψουν τα όσα άκουσαν κατά τη διάρκεια των συναντήσεών τους¹⁴⁶. Μάλιστα οι δόκιμοι πυθαγόρειοι, προκειμένου να γίνουν δεκτοί ως τακτικά μέλη αυτής της ξεχωριστής κοινότητας, έπρεπε να εθιστούν σε πέντε χρόνια σιωπής (*έχεμυθία*), καθώς άκουγαν το μάθημα χωρίς να παίρνουν το λόγο και κρυμμένοι πίσω από ένα παραπέτασμα¹⁴⁷.

Επομένως αντί για τον Επαμεινώνδα το λόγο πήρε ο Πολύμνης, ο πατέρας του σπουδαίου πολιτικού. Σύμφωνα με τον ίδιο ο γιος του αποτελούσε έναν άνθρωπο ολιγομίλητο και τρομερά φιλομαθή (592F): «καὶ ὁ πατήρ μειδιάσας ‘τοιούτον’ ἔφη ‘τὸ ἦθος, ὦ ξένε, τὸ τούτου, σιωπηλὸν καὶ πρὸς τοὺς λόγους εὐλαβές, ἅπληστον δὲ τοῦ μανθάνειν καὶ ἀκροᾶσθαι’».

Για να προσδώσει εγκυρότητα στα λεγόμενά του επικαλείται τη μαρτυρία του Σπίνθαρου του Ταραντίνου, του οποίου μάλιστα η γνώμη για τον Επαμεινώνδα συμφωνεί με τη δική του (592F-593A): «διὸ καὶ Σπίνθαρος ὁ Ταραντῖνος οὐκ ὀλίγον αὐτῷ συνδιατρίψας ἐνταῦθα χρόνον ἀεὶ δήπου λέγει μηδενί πη τῶν καθ’ ἑαυτὸν ἀνθρώπων ἐντετυχηκέναι μήτε πλείονα γινώσκοντι μήτ’ ἐλάσσονα φθειρομένῳ». Ο Σπίνθαρος ο Ταραντίνος ήταν πατέρας του Αριστόξενου και μάλλον γνωστός του

¹⁴⁶ Kahn, 2005: 27.

¹⁴⁷ Mattéi, 1995: 36.

Σωκράτη¹⁴⁸. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αντίθεση που υπάρχει στα λεγόμενά του ανάμεσα στο *μήτε πλείονα γινώσκοντι* και στο *μήτ' ἐλάσσονα φθεγγομένω*, τονίζει το μεγαλείο της προσωπικότητας του Επαμεινώνδα.

Αφού το λόγο δε θα λάβει ο Επαμεινώνδας, ο Πολύμνης καλεί το Θεάνορα να εκφέρει τη γνώμη του σχετικά με τα όσα έχουν ειπωθεί μέχρι τώρα (593A): «σὺ οὖν ἄφρονεῖς αὐτὸς διέλθε περὶ τῶν εἰρημένων». Τα λεγόμενα του Πολύμνη υπογραμμίζουν το γεγονός ότι ο Θεάνορας θα αποτελέσει τον τελευταίο ρήτορα που θα διατυπώσει άποψη σχετικά με τον προσωπικό καθοδηγητή του Σωκράτη, συνοψίζοντας¹⁴⁹ τις βασικές θέσεις των προηγούμενων ομιλητών, αλλά και βάζοντας τη δική του προσωπική σφραγίδα στο προς διαπραγμάτευση θέμα.

Από τα πρώτα του λόγια ο Θεάνορας φαίνεται ότι θα προσδώσει στο λόγο του θεολογικό χρώμα (593A): «Ἐγὼ τοίνυν ἔφη τὸν μὲν Τιμάρχου λόγον ὥσπερ ἱερὸν καὶ ἄσυλον ἀνακειῖσθαι φημι τῷ θεῷ χρῆναι». Στο παραπάνω χωρίο βλέπουμε ότι κάνει χρήση λέξεων που σχετίζονται με τη θρησκευτική ορολογία και αποπνέουν έναν άνεμο ιερότητας: *ἱερὸν*, *τῷ θεῷ*. Ακόμα πρέπει να κάνει αναφορά και στην υποχρέωση που είχαν αυτοί που κατέβαιναν στο μαντείο του Τροφωνίου να καταγράφουν αυτά που βίωσαν σε μια πινακίδα, η οποία τοποθετούνταν ως αφιέρωμα στο ιερό. Τη συγκεκριμένη μαρτυρία μάς την παραθέτει και ο Πausανίας στα *Βοιωτικά* (9.39.14).

Ο πυθαγόρειος ομιλητής παρουσιάζεται στην αρχή να συμφωνεί πλήρως με τα λεγόμενα του Σιμμία¹⁵⁰ και να θεωρεί παράδοξο το γεγονός ότι μπορεί να υπάρχουν άνθρωποι που, ενώ πιστεύουν ότι υπάρχουν ιερά ζώα, δεν πιστεύουν στην ύπαρξη ιερών ανθρώπων (593A): «θαυμάζω δ' εἰ τοῖς ὑπὸ Σιμμίου λεγομένοις αὐτοῦ δυσπιστήσουσί τινες, κύκνους μὲν γὰρ ἱεροὺς καὶ δράκοντας καὶ κύννας καὶ ἵππους ὀνομάζοντες, ἀνθρώπους δὲ θεῖους εἶναι καὶ θεοφιλεῖς ἀπιστοῦντες, καὶ ταῦτα τὸν θεὸν οὐ φίλοντιν ἀλλὰ φιλάνθρωπον ἡγούμενοι».

Το παραπάνω απόσπασμα μπορεί να μας φέρνει στο νου τα λεγόμενα του Σωκράτη στην *Απολογία* (27a9-28a9) του Πλάτωνα, όπου για να κάνει εμφανέστερες τις αντιφάσεις στις οποίες είχε προβεί ο Μέλητος¹⁵¹ αναφέρει τα ακόλουθα: «ἔστιν ὅστις ἀνθρώπων, ὃ Μέλητε, ἀνθρώπεια μὲν νομίζει πράγματ' εἶναι, ἀνθρώπους δὲ οὐ νομίζει; ἀποκρινέσθω, ὃ ἄνδρες, καὶ μὴ ἄλλα καὶ ἄλλα θορυβεῖτω· ἔσθ' ὅστις ἵππους

¹⁴⁸ Russell, Parker, Nesselrath, 2010: 96.

¹⁴⁹ Riley, 1977: 206. Roskam, 2010: 105.

¹⁵⁰ Schröder, 2010: 165.

¹⁵¹ Μανουσόπουλος, 2009: 92.

μὲν οὐ νομίζει, ἵππικὰ δὲ πράγματα; ἢ ἀϋλητὰς μὲν οὐ νομίζει εἶναι, ἀϋλητικὰ δὲ πράγματα; οὐκ ἔστιν, ὃ ἄριστε ἀνδρῶν· εἰ μὴ σὺ βούλει ἀποκρίνεσθαι, ἐγὼ σοὶ λέγω καὶ τοῖς ἄλλοις τουτοῖσι. ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τούτῳ γε ἀπόκριναί· ἔσθ' ὅστις δαιμόνια μὲν νομίζει πράγματ' εἶναι, δαίμονας δὲ οὐ νομίζει;».

Ο θεολογικός τόνος του λόγου του Θεάνορα επισφραγίζεται από το γεγονός ότι χρησιμοποιεί αρκετές λέξεις με θρησκευτική απόχρωση στις οποίες μάλιστα συναντάμε και την επανάληψη του θέματος *θε-*. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι σ' ὅλο το λόγο του συναντάμε περίπου ἑξι φορές το ουσιαστικό *θεός*, τρεις το επίθετο *θεῖος* και μια φορά το επίθετο *θεοφιλῆς*. Μάλιστα και ο ίδιος, σύμφωνα με τον Καφισία, συγκαταλέγεται ανάμεσα στους θεϊκούς ανθρώπους (593F): «οἰκεία γὰρ πάνυ καὶ προσήκουσα θείοις ἀνδράσι». Ὅλα τα παραπάνω καταδεικνύουν τη θεοσέβεια του Θεάνορα, αλλά επισφραγίζουν και το ρόλο του ως θρησκευτικού ρήτορα¹⁵².

Προχωρώντας το λόγο του ο πυθαγόρειος ρήτορας αναφέρει ότι οι θεοί είναι επιλεκτικοί και δίνουν πρόσβαση στο θεϊκό μερίδιο μόνο σε ηθικά συγκροτημένους ανθρώπους με καθαρή ψυχή. Παρομοιάζει μάλιστα την πρακτική αυτή των θεών με την τάση των ανθρώπων από όλα τα ἄλογα που διαθέτουν να ξεχωρίζουν το καλύτερο (593B): «καθάπερ οὖν ἀνὴρ φίλιππος οὐ πάντων ὁμοίως ἐπιμελεῖται τῶν ὑπὸ τὸ γένος, ἀλλ' ἀεὶ τιν' ἄριστον ἐξαιρῶν καὶ ἀποκρίνων καθ' αὐτὸν ἀσκεῖ καὶ τρέφει καὶ ἀγαπᾷ διαφερόντως, οὕτω καὶ ἡμῶν οἱ ὑπὲρ ἡμᾶς τοὺς βελτίστους οἷον ἐξ ἀγέλης χαράξαντες ἰδίας τινὸς καὶ περιττῆς παιδαγωγίας ἀξιοῦσι».

Στο παραπάνω απόσπασμα ενδιαφέρουσα είναι και η χρήση του παραθετικού του υπερθετικού βαθμού *βελτίστους*, προκειμένου να δοθεί ἔμφαση στις χαρακτηριστικές ανθρώπινες υπέρξεις, που είναι απαλλαγμένες από τα πάθη. Στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα (519b-d) γίνεται λόγος για *βελτίστας φύσεις*. Βλέπουμε ότι και στο πλατωνικό ἔργο η χρήση του υπερθετικού βαθμού ἔχει σαν στόχευση να τονίσει τις εξαιρετικές και προικισμένες φυσιογνωμίες, που οφείλουν να κατέβουν στο σπήλαιο για να μεταλαμπαδεύσουν το φως της γνώσης τους στους ανθρώπους που είναι δέσμιοι των αισθήσεών τους.

Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν ότι οι απόψεις του Θεάνορα και του Σιμμία γειτνιάζουν, καθώς και οι δυο δίνουν ἔμφαση στο γεγονός ότι οι ηθικά ἐνάρετοι ἄνθρωποι ἔχουν το προνόμιο να καθοδηγούνται από τους θεούς. Μια διαφορά τους

¹⁵² Lamberton, 2001: 187.

όμως εντοπίζεται στο ότι ο λόγος του Θεάνορα φαίνεται να συνδέεται περισσότερο με τη θρησκεία και τα ηθικά διδάγματα, ενώ του Σιμμία με τη φυσική και την ψυχολογία¹⁵³.

Οι θεοί επικοινωνούν με τις ανθρώπινες υπάρξεις που διαθέτουν ανεκτίμητο ήθος και ευγενική ψυχή μέσω ειδικών συμβόλων (593B): «λόγω διὰ συμβόλων», ενώ με τους περισσότερους ανθρώπους που δεν μπορούν να λάβουν αυτή τη θεϊκή εύνοια εξαιτίας της συμπεριφοράς τους, μέσα από σημάδια της καθημερινής μαντικής¹⁵⁴ (593D): «τοῖς δὲ πολλοῖς σημεῖα δίδωσιν, ἐξ ὧν ἡ λεγομένη μαντικὴ συνέστηκε».

Για να προσδώσει κύρος στα λεγόμενά του ο Θεάνορας επικαλείται την αυθεντία του Ομήρου που διέκρινε τους μάντεις σε οίωνοσκόπους, οι οποίοι έκαναν προβλέψεις βασιζόμενοι σε καθημερινά σημάδια και σ' αυτούς που λάμβαναν άμεσα τη θεϊκή καθοδήγηση εξαιτίας της αδαμάντινής τους προσωπικότητας (593C): «φαίνεται δὲ γινώσκων καὶ Ὅμηρος ἦν λέγομεν διαφορὰν ἡμεῖς· τῶν γὰρ μάντεων οἰωνοπόλους τινὰς καλεῖ καὶ ἱερεῖς, ἑτέρους δὲ τῶν θεῶν αὐτῶν διαλεγομένων συνιέντας καὶ συμφρονοῦντας ἀποσημαίνειν οἶεται τὸ μέλλον». Αξίζει να σημειωθεί ότι και οι στωικοί διέκριναν τη μαντεία σε τεχνητή και φυσική, η πρώτη μάλιστα στηριζόταν σε οίωνους για να προβλέπει το μέλλον και η δεύτερη στην ουράνια έμπνευση¹⁵⁵.

Για μεγαλύτερη ακρίβεια ο Θεάνορας φέρνει στο προσκήνιο τους ακόλουθους στίχους από την *Ιλιάδα* (H 44-45): «τῶν δ' Ἔλενος, Πριάμοιο φίλος παῖς, ξύνθετο θυμῷ / βουλήν, ἢ ῥα θεοῖσιν ἐφήνδανε μητιόωσι», (H 53): «ὥς γὰρ ἐγὼν ὄπ' ἄκουσα θεῶν αἰεὶ γενετᾶων». Η στόχευσή του ήταν να παρουσιάσει τον Έλενο, το γιο του Πριάμου, σαν ένα παράδειγμα ανθρώπου με καθάρια ψυχή, που ήταν σε θέση να ακούει τις συνομιλίες των θεών, χωρίς να χρειάζονται διαμεσολαβητικοί παράγοντες. Η παράθεση των ομηρικών στίχων αντανακλά τον ιδιαίτερο τρόπο γραφής του Πλουτάρχου, αλλά και τη συνήθη πρακτική των γραμματικών και των ρητόρων της εποχής του να κάνουν αναφορές σε συγγραφείς της αρχαίας κλασικής γραμματείας, δίνοντας όμως σαφές προβάδισμα στον Όμηρο¹⁵⁶.

Στη συνέχεια ο πυθαγόρειος ομιλητής δίνει τον δικό του ορισμό για τους δαίμονες (593D): «αἱ δ' ἀπηλλαγμένα γενέσεως ψυχᾶι καὶ σχολάζουσαι τὸ λοιπὸν ἀπὸ σώματος, οἷον ἐλεύθεραι ἀμπαν ἀφειμένα, δαίμονές εἰσιν ἀνθρώπων ἐπιμελεῖς

¹⁵³ Schröder, 2010: 166.

¹⁵⁴ Riley, 1977: 266.

¹⁵⁵ Schröder, 2010: 161.

¹⁵⁶ Καραβάς, 2008: 255.

καθ' Ἡσίοδον». Σύμφωνα λοιπόν με τον ίδιο, δαίμονες είναι οι ψυχές που έχουν απαλλαχθεί από τον κύκλο των γεννήσεων¹⁵⁷. Αυτό μας φέρνει στο νου την πυθαγόρεια αντίληψη σχετικά με την αθανασία, η οποία μπορεί να κατανοηθεί τόσο με όρους μετενσάρκωσης των ψυχών όσο και με τη δυνατότητα κάθαρσης και διαφυγής από τη σωματική μορφή και από τον κύκλο των επαναγεννήσεων¹⁵⁸.

Σύμφωνα με το Θεάνορα, ο ρόλος των δαιμόνων προσδιορίστηκε από τον Ησίοδο, ο οποίος θεωρούσε ότι αποτελούσαν τους επιβλέποντες και τους προστάτες της ανθρώπινης φύσης (593D): «δαίμονές εἰσιν ἀνθρώπων ἐπιμελεῖς καθ' Ἡσίοδον». Ο Ησίοδος έδειξε έντονο ενδιαφέρον για το ρόλο που επιτελούσαν τα ουράνια πνεύματα και μάλιστα κάνει αναφορές σ' αυτά στο έργο του *Ἔργα καὶ ἡμέραι* (122-126). Βλέπουμε ότι οι παραπομπές σε συγγραφείς της προγενέστερης λογοτεχνίας που γίνονται στο λόγο του Θεάνορα έχουν επικό άρωμα.

Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι παρομοιάζει τους δαίμονες με αθλητικούς προπονητές, οι οποίοι έφτασαν στο σημείο να επιτελούν αυτόν τον ρόλο ύστερα από κοπιώδεις προσπάθειες πολλών ετών και μέσα από αυτόν συνεχίζουν να καλλιεργούν την αγάπη τους για τον αθλητισμό, με το να προπονούν ικανούς και άξιους αθλητές (593D-E): «ὥς γὰρ ἀθλητὰς καταλύσαντας ἄσκησιν ὑπὸ γήρωσ οὐ τελέωσ ἀπολείπει τὸ φιλότιμον καὶ φιλοσώματον, ἀλλ' ἑτέρους ἄσκοῦντας ὀρῶντες ἡδονται καὶ παρακαλοῦσι καὶ συμπαραθέουσιν».

Έτσι και οι ενάρτετες ψυχές που έγιναν δαίμονες δεν αδιαφόρησαν αλλά ανέλαβαν ρόλο ηθικού προπονητή ασκώντας τις ψυχές στην αρετή (593E): «οὕτως οἱ πεπαυμένοι τῶν περὶ τὸν βίον ἀγόνων δι' ἀρετὴν ψυχῆς γενόμενοι δαίμονες οὐ παντελῶς ἀτιμάζουσι τὰ ἐνταῦθα πράγματα καὶ λόγους καὶ σπουδὰς, ἀλλὰ τοῖς ἐπὶ ταῦτο γυμναζομένοις τέλος εὐμενεῖς ὄντες καὶ συμφιλοτιμούμενοι πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐγκελεύονται καὶ συνεξορμῶσιν, ὅταν ἐγγὺς ἤδη τῆς ἐλπίδος ἀμιλλωμένους καὶ ψαύοντας ὀρῶσιν». Η ύπαρξη ενός ατομικού δαίμονα που αναλαμβάνει να οδηγήσει τις ψυχές στο δρόμο της αρετής έχει πιθανόν πυθαγόρεια προέλευση¹⁵⁹.

Στη συνέχεια ο Θεάνορας, για να δείξει ότι οι δαίμονες είναι επιλεκτικοί, τους παραλληλίζει με τους ανθρώπους που σπεύδουν να βοηθήσουν αυτούς που κινδυνεύουν και βρίσκονται κοντά στη στερία όχι όμως μακριά από αυτή (593F): «ἀλλ' οἷον ἐπὶ τῶν νηχομένων ἐν θαλάττῃ τοὺς μὲν πελαγίους ἔτι καὶ πρόσω τῆς γῆς

¹⁵⁷ Dillon, 2010: 144.

¹⁵⁸ Kahn, 2005: 21.

¹⁵⁹ Dillon, 2010: 144.

φερομένους οί ἐπὶ γῆς ἐστῶτες σιωπῆ θεῶνται μόνον, τοὺς δ' ἐγγὺς ἤδη παραθέοντες καὶ παρεμβαίνοντες ἅμα καὶ χειρὶ καὶ φωνῇ βοηθοῦντες ἀνασώζουσιν».

Με ἀνάλογο τρόπο και οι δαίμονες γίνονται με τη σειρά τους κολυμβητές του διαστήματος¹⁶⁰ για να σώσουν ψυχές που είναι ένα βήμα πριν την υλοποίηση του στόχου τους (594A): «ἤτις δ' ἂν ἤδη διὰ μυρίων γενέσεων ἠγωνισμένη μακροὺς ἀγῶνας εὖ καὶ προθύμως ψυχὴ τῆς περιόδου συμπεραινομένης κινδυνεύουσα καὶ φιλοτιμουμένη περὶ τὴν ἔκβασιν ἰδρῶτι πολλῶ τοῖς ἄνω προσφέρηται, ταύτη τὸν οἰκεῖον οὐ νεμεσᾷ δαίμονα βοηθεῖν ὁ ὁ θεὸς ἀλλ' ἀφήσῃ τῷ προθυμουμένῳ».

Τις ψυχές όμως που φαίνονται απρόθυμες να απαλλαγούν από την φυλακή του σώματος, οι δαίμονες δεν προτίθενται να τις βοηθήσουν (593A): «ἡμᾶς βαπτιζομένους ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ σώματα πολλὰ καθάπερ ὀχήματα μεταλαμβάνοντας αὐτοὺς ἐξαμιλλᾶσθαι καὶ μακροθυμεῖν δι' οἰκείας πειρωμένους ἀρετῆς σῶζεσθαι καὶ τυγχάνειν λιμένος».

Ο λόγος λοιπόν του θρησκευτικού ρήτορα του έργου μπορούμε να πούμε ότι χωρίζεται σε δυο μέρη: στο πρώτο (593A-593D), όπου μας εξήγησε τον τρόπο που λειτουργεί η μαντική, αναφέροντας ότι οι θεοὶ οδηγούν τους ξεχωριστοὺς ανθρώπους μέσα από ειδικὰ σημάδια, ενώ οι υπόλοιποι για να κάνουν προβλέψεις στηρίζονται σε σημάδια καθημερινῆς μαντικῆς, ὅπως εἶναι οι οἰωνοί. Σ' αυτό το πρώτο τμήμα συνόψισε τις απόψεις του Γαλαξίδωρου, του Θεόκριτου και του Πολύμνη. Το δεύτερο κομμάτι (593D-594A) του λόγου του αποτέλεσε ἓνα σχολιασμό στις απόψεις του Σιμμία¹⁶¹.

Ο Θεάνορας, πέρα από το γεγονός ότι ανακεφαλαίωσε τις απόψεις των προηγούμενων ομιλητῶν, εἰσήγαγε και κάποια καινούρια στοιχεία, ὅπως την ὑπαρξὴ ενός προσωπικοῦ δαίμονα ως επιτηρητῆ της ανθρώπινης ψυχῆς¹⁶², θεωρία μάλιστα που τη συναντάμε και στον *Φαῖδωνα* του Πλάτωνα (107d6). Αυτὸς ο συνδυασμὸς στοιχείων μεταφράζει την προσφορὰ του πυθαγόρειου ομιλητῆ, σαν ἓνα αξιόλογο συμπέρασμα που ἦρθε να σφραγίσει το τέλος της συζήτησης σχετικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη.

Παρατηρούμε λοιπόν ὅτι οι κύριοι πρωταγωνιστῆς της συζήτησης σχετικά με το δαιμόνιο μέσα από τις ερμηνείες που ἔδωσαν προσπάθησαν να φωτίσουν το δρόμο της γνώσης μας σχετικά με το ουράνιο πνεῦμα που κατοικοῦσε στη σκέψη του

¹⁶⁰ Riley, 1977: 272.

¹⁶¹ Riley, 1977: 266.

¹⁶² Roskam, 2010: 105.

Σωκράτη. Ο καθένας από αυτούς προσπάθησε να βρει το κατάλληλο ερμηνευτικό κλειδί που θα ξεκλείδωνε την πόρτα που κρατούσε καλά κρυμμένο μέσα της τον μυστικό ορισμό για το δαιμόνιο.

3. ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

Ο Σωκράτης, ο μάρτυρας¹⁶³ της αρχαιότητας, που θυσιάστηκε για να παραδειγματίσει με τη στάση του την ανθρωπότητα, δείχνοντας μ' αυτόν τον τρόπο την πίστη του στο ύψιστο ιδανικό της πόλης, δεν μπόρεσε να αφήσει ασυγκίνητη και τη συγγραφική πένα του Πλουτάρχου. Ο Χαιρώνειος βιογράφος γοητευμένος από τις ακτίνες ηθικότητας που εξέπεμπε η μορφή του μεγάλου φιλοσόφου, σκιαγράφησε την προσωπικότητά του με ένα τρόπο που δείχνει τον μεγάλο σεβασμό που έτρεφε γι' αυτόν, αλλά και την προσπάθειά του να τον παρουσιάσει ως ένα πρότυπο απaráμιλλης ηθικότητας.

Μέσα από την περιγραφή του Πολύμνη, πίσω από τον οποίο κρύβεται και ο Πλούταρχος, σκιαγραφείται ο ηθικός ήρωας της αρχαιότητας, με ένα τρόπο που δείχνει το μεγαλείο της προσωπικότητάς του. Γι' αυτόν λοιπόν ο σπουδαίος φιλόσοφος, συνδύαζε τις αρετές της αλήθειας και της απλότητας, οι οποίες τον καθιστούσαν *μέγαν* (581B): «τύφου γὰρ ἂν ἦν τινος, ὃ φίλε, κενοῦ καὶ κόμπου τὸ τοιοῦτον, οὐκ ἀληθείας καὶ ἀπλότητος οἷς τὸν ἄνδρα μέγαν ὡς ἀληθῶς καὶ διαφέροντα τῶν πολλῶν γεγονέναι δοκοῦμεν».

Ο ίδιος μάλιστα ο Σωκράτης στην *Απολογία* του Πλάτωνα από την αρχή του λόγου του παρουσιάζει τον εαυτό του ως μνημένο στην αλήθεια (17b-18d): «οὔτοι μὲν οὖν, ὥσπερ ἐγὼ λέγω, ἢ τι ἢ οὐδὲν ἀληθὲς εἰρήκασιν, ὑμεῖς δέ μου ἀκούσεσθε πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν». Η αλήθεια έπαιζε πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή του και για αυτό το λόγο υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της.

Ακόμα ο Πολύμνης παρουσιάζει τον αρχιεπίσκοπο της φιλοσοφίας σαν έναν άνθρωπο αδέκαστο, που δεν αμειβόταν για τις υπηρεσίες που προσέφερε (581C): «πενία γὰρ ἐμμεῖναι παρὰ πάντα τὸν βίον ἐκουσίως σὺν ἡδονῇ καὶ χάριτι τῶν διδόντων ἔχειν». Αυτό του το χαρακτηριστικό το συναντάμε και στην *Απολογία* του Ξενοφώντα, όπου μας παρουσιάζει τον μέντορα της αλήθειας να αναφέρει ότι προτιμούσε την αποχή από τις υλικές απολαύσεις (§16): «τίνα μὲν γὰρ ἐπίστασθε ἦττον ἐμοῦ δουλεύοντα ταῖς τοῦ σώματος ἐπιθυμίαις; τίνα δὲ ἀνθρώπων ἐλευθεριώτερον, ὅς παρ' οὐδενὸς οὔτε δῶρα οὔτε μισθὸν δέχομαι;». Ο Σωκράτης

¹⁶³ Gottlieb, 2001: 9.

λοιπόν είχε επιλέξει στη ζωή του να είναι πάμφτωχος¹⁶⁴, γιατί πίστευε ότι αυτό που τον έκανε πλούσιο, ήταν η καλλιέργεια της ψυχής του και όχι τα υλικά αγαθά.

Μέσα από τα λεγόμενα του πατέρα του Επαμεινώνδα, ο διδάσκαλος της αρετής παρουσιάζεται σαν ένας άνθρωπος που τροφοδοτούσε το εγώ του μέσα από τη φιλοσοφία, την οποία δεν έπαψε ποτέ να υπηρετεί (581C): «δυνάμενον καὶ φιλοσοφίας μὴ ἐκστῆναι πρὸς τοσαῦτα κωλύματα». Ακόμα δε φοβήθηκε το θάνατο, ούτε δελεάστηκε από την προσπάθεια ορισμένων φίλων του να τον βοηθήσουν να δραπετεύσει (581C): «καὶ τέλος εἰς σωτηρίαν καὶ φυγὴν αὐτῷ σπουδῆς ἑταίρων καὶ παρασκευῆς εὐμηχάνου γενομένης μήτε καμφθῆναι λιπαροῦσι μήθ' ὑποχωρῆσαι τῷ θανάτῳ πελάζοντι». Αυτή του τη στάση, η οποία υπαγορεύτηκε από την προσήλωση και την τυφλή υπακοή του στους νόμους, τη συναντάμε και στον *Κρίτωνα* του Πλάτωνα (52e-54d).

Ο Πολύμνης αναφέρει ότι ο άγιος της αρχαιότητας¹⁶⁵, είχε την ικανότητα να προβλέπει μεγάλα γεγονότα, όπως την πανωλεθρία που υπέστησαν οι Αθηναίοι στη Σικελία το 413 π.Χ. (581D): «ἀκούω δὲ καὶ τὴν ἐν Σικελίᾳ τῆς Ἀθηναίων δυνάμεως φθορὰν προειπεῖν αὐτὸν ἐνίοις τῶν φίλων». Η μαγεία και η γοητεία που αποπνέει η μορφή του Σωκράτη έγκειται στο γεγονός ότι ήταν ένας άνθρωπος που και φιλοσοφούσε ακατάπαυστα, αλλά ήταν και ενεργός πολίτης¹⁶⁶, καθώς τον βλέπουμε να συμμετέχει στη μάχη στο Δήλιο (423 π.Χ.), δείχνοντας μ' αυτόν τον τρόπο την φιλοπατρία του (581D): «καὶ πρότερον ἔτι τούτων Πυριλάμπης ὁ Ἀντιφῶντος ἀλοῦς ἐν τῇ διώξει περὶ Δήλιον ὑφ' ἡμῶν δορατίῳ τετρωμένος».

Ο Γαλαξίδωρος, ο Θηβαίος πολιτικός, ο οποίος και αυτός με τη σειρά του εκτιμούσε το Σωκράτη, αναφέρεται σε μια από τις πιο σημαντικές προσφορές του στην ανθρωπότητα, που ήταν το γεγονός ότι έκανε τη φιλοσοφία ανθρωποκεντρική¹⁶⁷ (582C): «μέτειμι γὰρ ἤδη πρὸς σέ, ὦ Πολύμνι, θαυμάζοντα Σωκράτους ἀνδρὸς ἀτυφία καὶ ἀφελεία μάλιστα δὴ φιλοσοφίαν ἐξανθρωπίσαντος».

Ακόμα εξυμνεί μια από τις σημαντικότερες μεθόδους που χρησιμοποιούσε ο μεγάλος φιλόσοφος και ήταν αυτή της διαλεκτικής (582C): «ἐγὼ γὰρ ἂν τοῦναντίον ἐθαύμαζον ἀνδρὸς ἄκρου διαλέγεσθαι καὶ κρατεῖν ὀνομάτων». Μέσα από τη διαλεκτική, ο μεγάλος διδάσκαλος της αρετής εξέταζε και έλεγχε τους Αθηναίους για πολλά χρόνια και μπορεί και αυτή με τη σειρά της να ήταν ένας από τους λόγους που

¹⁶⁴ Colaiaco, 2004: 74.

¹⁶⁵ Gottlieb, 2001: 9.

¹⁶⁶ Riley, 1977: 269.

¹⁶⁷ Adam, 2000: 8.

προκάλεσε το μίσος των εχθρών του¹⁶⁸. Μάλιστα και ο μάντης Θεόκριτος κάνει αναφορά στη λατρεία του Σωκράτη να υποβάλλει ερωτήσεις στους συνομιλητές του (580D): «ἄνω πρὸς τὸ Σύμβολον Σωκράτης καὶ τὴν οἰκίαν τὴν Ἀνδοκίδου βαδίζων ἅμα τι διερωτῶν καὶ διασειῶν τὸν Εὐθύφρονα μετὰ παιδιᾶς».

Το γεγονός ότι ο απόστολος των νέων¹⁶⁹ τροφοδοτούσε την ύπαρξή του μέσα από το παιχνίδι της διαλεκτικής¹⁷⁰, το συναντάμε και σ' ένα άλλο σημείο του λόγου, όπου ο Σωκράτης φαίνεται να αντέδρασε, επειδή δεν ενημερώθηκε άμεσα, ώστε να μπορέσει να ανακρίνει ο ίδιος τον Τίμαρχο, σχετικά με όσα είδε και άκουσε στο μαντείο του Τροφωνίου (592F): «ὁ μὲν οὖν Τιμάρχου μῦθος οὗτος· ἐπεὶ δ' ἐλθὼν Ἀθήναζε τρίτῳ μηνὶ κατὰ τὴν γενομένην φωνὴν ἐτελεύτησεν, ἡμεῖς δὲ Σωκράτει θαυμάζοντες ἀπηγγέλλομεν, ἐμέμψατο Σωκράτης ἡμᾶς, ὅτι μὴ ζῶντος ἔτι τοῦ Τιμάρχου διήλομεν· αὐτοῦ γὰρ ἂν ἠδέως ἐκείνου πυθέσθαι καὶ προσανακρίναι σαφέστερον».

Ο Σιμμίας, ο οικείος του Σωκράτη, φαίνεται και αυτός να αναφέρει ότι ο διδάσκαλος της αρετής ήταν ένας άνθρωπος που δεν τον ενδιέφεραν οι σωματικές απολαύσεις και ότι γι' αυτό το λόγο ήταν δεκτικός στα μηνύματα από το ουράνιο βασίλειο (588D-E): «Σωκράτει δ' ὁ νοῦς καθαρὸς ὢν καὶ ἀπαθής, τῷ σώματι μὴ μικρὰ τῶν ἀναγκαίων χάριν καταμιγνύς αὐτόν, εὐαφής ἦν καὶ λεπτὸς ὑπὸ τοῦ προσπεσόντος ὀξέως μεταβαλεῖν». Χαρακτηριστικά για τον εισηγητή της ηθικής φιλοσοφίας μπορούμε να αναφέρουμε ότι δεν τον ενδιέφερε καθόλου η εξωτερική του εικόνα, καθώς κυκλοφορούσε ξυπόλητος και φορώντας τον ίδιο χιτώνα¹⁷¹. Για το Σωκράτη η καλλιέργεια της ψυχής ήταν υψίστης σημασίας, καθώς αυτή αποτελούσε τον πραγματικό μας εαυτό¹⁷².

Ο κεντρικός ομιλητής του έργου φαίνεται να πίστευε ότι ο σπουδαίος φιλόσοφος ανήκε σε μια ξεχωριστή ομάδα ανθρώπων, λόγω του ενάρετου ήθους του. Μάλιστα αυτό τον καθιστούσε αρεστό στα ουράνια πνεύματα, καθώς η σκέψη κάποιου δαίμονος ερχόταν σε επαφή με το νοητό του κομμάτι (588E): «τὸ δὲ προσπίπτον οὐ φθόγγον ἀλλὰ λόγον ἂν τις εἰκάσειε δαίμονος ἄνευ φωνῆς ἐφαπτόμενον αὐτῷ τῷ δηλουμένῳ τοῦ νοοῦντος».

¹⁶⁸ Αποστολίδης, 2015: 240.

¹⁶⁹ Adam, 2000: 30.

¹⁷⁰ Gottlieb, 2001: 18.

¹⁷¹ Guthrie, 2005: 101.

¹⁷² Guthrie, 2005: 206.

Ακόμα ο Σωκράτης, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Σιμμία, φαίνεται να συγκαταλέγεται ανάμεσα στους θεϊκούς και έξοχους ανθρώπους (589C): «ὥστε θαυμάζειν οὐκ ἄξιον, εἰ καὶ κατὰ τοῦτο τὸ νοηθὲν ὑπὸ τῶν δαιμόνων ὁ ἀὴρ τρεπόμενος δι' εὐπάθειαν ἐνσημαίνεται τοῖς θείοις καὶ περιττοῖς ἀνδράσι τὸν τοῦ νοήσαντος λόγον», αλλά και σε αυτούς που διέθεταν γαλήνια ψυχή (589D): «οὕτως οἱ τῶν δαιμόνων λόγοι διὰ πάντων φερόμενοι μόνοις ἐνηχοῦσι τοῖς ἀθόρυβον τὸ ἦθος καὶ νήνεμον ἔχουσι τὴν ψυχὴν».

Ἦταν ἓνας ἠθικός διανοούμενος¹⁷³ με ολοκληρωμένη προσωπικότητα, μέσα στη ψυχή του οποίου υπήρχε τάξη και ισορροπία και όχι δυσαρμονία και ταραχή, κάτι το οποίο πιστοποιείται και από έναν χρησμό που είχε λάβει και ο πατέρας του Σωκράτη, όταν ο ίδιος ήταν ακόμη παιδί (589E): «τὸ γὰρ αἴτιον οὐ συνορῶσι, τὴν ἐν αὐτοῖς ἀναρμοστίαν καὶ ταραχὴν, ἧς ἀπήλλακτο Σωκράτης ὁ ἐταῖρος ἡμῶν, ὥσπερ ὁ δοθεὶς ἔτι παιδὸς ὄντος αὐτοῦ τῷ πατρὶ χρησμὸς ἀπεθέσπισεν».

Αξίζει να σημειωθεί ότι χρησμός από το μαντείο των Δελφών για το Σωκράτη είχε δοθεί και στο φίλο του τον Χαιρεφώντα, κάτι το οποίο μας παρουσιάζει τόσο ο Πλάτωνας στην *Απολογία* του (21a7-8): «καὶ ἴστε δὴ οἷος ἦν Χαιρεφῶν, ὡς σφοδρὸς ἐφ' ὅτι ὀρμήσειεν. καὶ δὴ ποτε καὶ εἰς Δελφοὺς ἐλθὼν ἐτόλμησε τοῦτο μαντεύσασθαι —καί, ὅπερ λέγω, μὴ θορυβεῖτε, ὦ ἄνδρες— ἤρετο γὰρ δὴ εἴ τις ἐμοῦ εἶη σοφώτερος. ἀνεῖλεν οὖν ἡ Πυθία μηδένα σοφώτερον εἶναι», όσο και ο Ξενοφώντας στη δική του *Απολογία* (§14): «Χαιρεφῶντος γὰρ ποτε ἐπερωτῶντος ἐν Δελφοῖς περὶ ἐμοῦ πολλῶν παρόντων ἀνεῖλεν ὁ Ἀπόλλων μηδένα εἶναι ἀνθρώπων ἐμοῦ μήτε ἐλευθεριώτερον μήτε δικαιοτέρων μήτε σωφρονέστερον».

Ο πυθαγόρειος Θεάνορας προβάλλει και αυτός με διακριτικό τρόπο το μεγαλείο της προσωπικότητας του Σωκράτη, χωρίς να κάνει αναφορά στο όνομά του. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι οι θεοί είναι επιλεκτικοί και διαλέγουν ξεχωριστές ανθρώπινες υπάρξεις για να τους αποκαλύπτουν τις σκέψεις τους (593B): «οὕτω καὶ ἡμῶν οἱ ὑπὲρ ἡμᾶς τοὺς βελτίστους οἷον ἐξ ἀγέλης χαράξαντες ἰδίας τινὸς καὶ περιττῆς παιδαγωγίας ἀξιοῦσι, οὐχ ὑφ' ἡνίας οὐδὲ ρυτήρων ἀλλὰ λόγῳ διὰ συμβόλων εὐθύνοντες», (593D): «θεοὶ μὲν γὰρ οὖν ὀλίγων ἀνθρώπων κοσμοῦσι βίον, οὓς ἂν ἄκρως μακαρίους τε καὶ θείους ὡς ἀληθῶς ἀπεργάσασθαι βουληθῶσιν».

Σύμφωνα λοιπόν με τα λεγόμενα του Θεάνορα και του Σιμμία, ο Σωκράτης ήταν ένας θεϊκός άνδρας, ο οποίος παρουσιάζεται σαν εντολοδόχος των θεών πάνω

¹⁷³ Waterfield, 2013: 17.

στη γη. Το δαιμόνιο, αυτό το εσωτερικό μαντείο¹⁷⁴ στη σκέψη του, ήταν πιθανόν απόδειξη της άμεσης επαφής που είχε ο ίδιος με τους θεούς. Το γεγονός μάλιστα ότι εκτελούσε θεϊκή αποστολή, μας το αναφέρει και ο ίδιος στην *Απολογία* του Πλάτωνα (30a5-7): «ταῦτα γὰρ κελεύει ὁ θεός, εἴ ἴστε, καὶ ἐγὼ οἶομαι οὐδέν πω ὑμῖν μεῖζον ἀγαθὸν γενέσθαι ἐν τῇ πόλει ἢ τὴν ἐμὴν τῷ θεῷ ὑπηρεσίαν».

Ο όρος «δαιμόνιο» αποτυπώνεται επίσης στο επίσημο κατηγορητήριο του Σωκράτη, έτσι όπως αυτό διατυπώθηκε το 399 π.Χ. Αυτό μάλιστα μας το παραθέτει ο Διογένης ο Λαέρτιος (2,40) και είναι το ακόλουθο: «τάδε ἐγράψατο καὶ ἀνωμόσατο Μέλητος Μελήτου Πιτθεὺς Σωκράτει Σωφρονίσκου Ἀλωπεκῆθεν· ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων. Τίμημα θάνατος».

Παρατηρούμε ότι ο Μέλητος στη *γραφὴν ἀσεβείας* εναντίον του Σωκράτη κάνει λόγο για *καινὰ δαιμόνια*, εκμεταλλευόμενος την υπερφυσική φωνή που ηχούσε στην ψυχή του Σωκράτη, η οποία δεν ενείχε τίποτα το εγκληματικό ή το ασεβές¹⁷⁵, απεναντίας αποτελούσε τη σύνδεσή του με τα ανώτερα όντα. Μάλιστα και ο ίδιος ο Σωκράτης στην *Απολογία* του Πλάτωνα αναφέρει ότι ο Μέλητος χρησιμοποίησε αυτήν την προειδοποιητική φωνή, προκειμένου να τον διακωμωδήσει (31c7-d2): «τούτου δὲ αἰτίον ἐστὶν ὃ ὑμεῖς ἐμοῦ πολλάκις ἀκηκόατε πολλαχοῦ λέγοντος, ὅτι μοι θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον γίγνεται, ὃ δὴ καὶ ἐν τῇ γραφῇ ἐπικωμωδῶν Μέλητος ἐγράψατο».

Φαίνεται ότι οι διώκτες του Σωκράτη ίσως θέλησαν να χρησιμοποιήσουν τον εσωτερικό επιμελητή του Σωκράτη, προκειμένου να τον χαρακτηρίσουν ως άθεο. Στο επίσημο όμως κατηγορητήριο πουθενά δε γίνεται λόγος για αθεΐα. Αυτό ήταν κάτι που το αντιλήφθηκε ο μεγάλος φιλόσοφος και γι' αυτό το λόγο στην *Απολογία* (26a9-28a1) του Πλάτωνα, προσπάθησε να φέρει σε αμηχανία το Μέλητο.

Το δαιμόνιο δεν συνιστούσε στοιχείο αθεΐας, αλλά αντίθετα αποτελούσε απόδειξη της μεγάλης θεοσεβείας του Σωκράτη. Ο ίδιος ο φιλόσοφος μάλιστα στην *Απολογία* του Πλάτωνα χαρακτηρίζει το σημείο αυτό ως θεϊκό (31c8): «θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον γίγνεται». Επίσης και ο Ξενοφώντας στην *Απολογία* του τονίζει τη θεϊκή προέλευση αυτής της προειδοποιητικής φωνής, που ηχούσε μέσα στην ψυχή του Σωκράτη (§12): «καινά γε μὴν δαιμόνια πῶς ἂν ἐγὼ εἰσφέροιμι λέγων ὅτι θεοῦ μοι φωνὴ φαίνεται σημαίνουσα ὃ τι χρὴ ποιεῖν;».

¹⁷⁴ Adam, 2000: 17.

¹⁷⁵ Waterfield, 2013: 94.

Ο Χαιρώνειος βιογράφος και αυτός με τη σειρά του θέλησε να προβάλλει τη θεϊκή καταβολή του δαιμονίου. Μάλιστα και στο χιουμοριστικό περιστατικό με το μάντη Ευθύφρονα, όπου κάποιοι παράκουσαν το δαιμόνιο του Σωκράτη και έπεσαν σε μια αγέλη χοίρων, φαίνεται ότι το *δαιμόνιον* ήταν ο τρόπος μέσα από τον οποίο οι θεοί επικοινωνούσαν με το Σωκράτη (580F): «ὥστ' ἀεὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου μεμνήσθαι μετὰ γέλωτος ἡμᾶς σφόδρα θαυμάζοντας, εἰ μηδαμοῦ προλείπει τὸν ἄνδρα μηδ' ἀμελεῖ τὸ θεῖον αὐτοῦ».

Ακόμα μέσα στο έργο το δαιμόνιο παρουσιάζεται ως μια ανώτερη αρχή (581D): «ἀλλ' ὑπὸ μείζονος ἐπιστασίας καὶ ἀρχῆς ἀγομένου πρὸς τὸ καλόν», αλλά και ως ένας ανώτερος οδηγός (589F): «ὡς κρείττονα δῆπουθεν ἔχοντος ἐν αὐτῷ μυρίων διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν ἡγεμόνα πρὸς τὸν βίον». Οι συγκριτικοί βαθμοί *μείζονος* και *κρείττονα* συνεργάζονται μεταξύ τους, για να τονίσουν τη σπουδαιότητα του ουράνιου πνεύματος και πιθανόν τη θεϊκή του προέλευση.

Το γεγονός λοιπόν ότι το δαιμόνιο του Σωκράτη μπορεί να αποτελούσε θεϊκό οιννό σημαίνει ότι ο ίδιος μπορεί να συμπεριληφθεί στους θεϊκούς και δαιμόνιους ανθρώπους, που είχαν το προνόμιο να λαμβάνουν τη δαιμονική καθοδήγηση, λόγω της ηθικά συγκροτημένης προσωπικότητάς του. Το δαιμόνιο προέρχεται από το ρήμα *δαίω* που σημαίνει μοιράζω, επομένως ο προσωπικός επιμελητής του Σωκράτη μοίραζε στον ίδιο την ουράνια έμπνευση και αυτός με τη σειρά του την αρετή στην ανθρωπότητα, γιατί η αρετή για τον σπουδαίο φιλόσοφο ήταν γνώση¹⁷⁶.

Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι ο Πλούταρχος στο *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου*, προκειμένου να σκιαγραφήσει τις χαρισματικές φυσιογνωμίες με το ανεκτίμητο ήθος, χρησιμοποιεί μια σειρά επιθέτων, κάποια εκ των οποίων μάλιστα μπορεί να λειτουργούν ως επιθετικοί προσδιορισμοί (589D): *θείοις καὶ περιττοῖς* ως επιθετικοί προσδιορισμοί στο *ἀνδράσι*, (589D): *ἱεροῦς καὶ δαιμονίους* ως επιθετικοί προσδιορισμοί στο *ἀνθρώπους*, (593A): *θείους καὶ θεοφιλεῖς* ως επιθετικοί προσδιορισμοί στο *ἀνθρώπους*, αλλά και κάποια που μπορεί να παίζουν ρόλο κατηγορηματικού προσδιορισμού, όπως το επίθετο (589D): *νήνεμον* που πιθανόν λειτουργεί ως κατηγορηματικός προσδιορισμός στο *τὴν ψυχὴν*.

Στο ακόλουθο χωρίο, στο οποίο φαίνεται ότι οι θεοί επιλέγουν να καθοδηγούν ξεχωριστές ανθρώπινες υπάρξεις (593D): «θεοὶ μὲν γὰρ οὖν ὀλίγων ἀνθρώπων κοσμοῦσι βίον, οὓς ἂν ἄκρως μακαρίους τε καὶ θείους ὡς ἀληθῶς ἀπεργάσασθαι

¹⁷⁶ Guthrie, 2005: 179.

βουληθῶσιν», ο Χαιρώνειος στοχαστής βλέπουμε ότι, πέρα από το επίθετο *ολίγων* που ίσως λειτουργεί ως επιθετικός προσδιορισμός στο *άνθρωπων*, κάνει και χρήση των επιθέτων *μακαρίους* και *θείους*, τα οποία πιθανόν να παίζουν ρόλο κατηγορουμένων εξαιτίας του συνδετικού ρήματος *ἀπεργάζομαι*.

Το επίθετο *μακάριος* μας παραπέμπει στις νήσους των μακάρων, στις οποίες φαίνεται να γίνεται υπαινιγμός και στο *Φαίδωνα* του Πλάτωνα (111a6-7): «τοὺς δὲ περὶ τὸν ἄερα ὥσπερ ἡμεῖς περὶ τὴν θάλατταν, τοὺς δ' ἐν νήσοις ἄς περιῤῥεῖν τὸν ἄερα πρὸς τῇ ἡπεύρω οὐσας» και μάλιστα παρουσιάζεται η παλιά εκδοχή γι' αυτές, την οποία συναντάμε και στον Πίνδαρο (2^{ος} *Ολυμπιονίκος*, 70-72): «ἔνθα μακάρων / νᾶσος ὠκεανίδες / αὔραι περιπνέουσιν»¹⁷⁷.

Για αυτά τα νησιά γίνεται λόγος και στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα (519c): «ἡγούμενοι ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι ἀποκίσθαι;». Εκεί παρουσιάζονται σαν ένα τόπος όπου κατοικούν οι χαρισματικές φυσιογνωμίες. Στη χριστιανική θρησκεία τόπος κατοικίας των μακάρων ψυχών που απελευθερώθηκαν από το σώμα είναι ο Παράδεισος. Αξίζει να σημειωθεί ότι το επίθετο *μακάριος* το συναντάμε και στη χριστιανική θρησκεία, χαρακτηριστική μάλιστα είναι και η ακόλουθη φράση (Ματθ. 5:3): «μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι». Με αυτόν τον χαρακτηρισμό πιθανό να εννοούνται οι ταπεινές ανθρώπινες υπάρξεις, που αναγνώρισαν την παντοδυναμία του θεού, σεβάστηκαν τους συνανθρώπους τους και μ' αυτόν τον τρόπο έγιναν μακάριες.

Ο Πλούταρχος λοιπόν θέλησε να προβάλλει τον ηθικό ήρωα¹⁷⁸ της αρχαιότητας σαν ένα μακάριο άνθρωπο με τεράστιο μεγαλείο ψυχής. Τον είδαμε να χρησιμοποιεί διάφορα επίθετα, τα οποία μπορεί να μην αναφέρεται πουθενά μέσα στο κείμενο ότι αποδίδονται συγκεκριμένα στο Σωκράτη, αλλά σίγουρα αποτέλεσαν πολύτιμα εργαλεία, προκειμένου να αποδώσει πιστά τον ανεκτίμητο θησαυρό του Σωκράτη, που δεν ήταν άλλος από την προσωπικότητά του.

Βέβαια στην εγκωμιαστική αναφορά που κάνει ο Πολύμνης για τον Σωκράτη, εκεί κάποια επίθετα χρησιμοποιούνται ξεκάθαρα για να σκιαγραφήσουν το πολύτιμο ήθος του, όπως το επίθετο (581B): *μέγαν*, το οποίο καταδεικνύει τη θέση του ως κορυφαίου ανθρωπιστή, αλλά και το επίθετο *ἄτρεπτος* σε πτώση δοτική και σε θέση επιθετικού προσδιορισμού (581D): «ἀτρέπτω τῷ λογισμῷ», προκειμένου να δείξει

¹⁷⁷ Πετράκης, 2014: 305.

¹⁷⁸ Waterfield, 2013: 17.

ότι ήταν ένας άνθρωπος σκληραγωγημένος¹⁷⁹, που δε δειλίαζε μπροστά στις δυσκολίες.

Τα επίθετα αυτά με τα οποία ήταν διανθισμένος ο λόγος του Πλουτάρχου, συνεργάζονται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους για να σκιαγραφήσουν την ανεκτίμητη προσωπικότητα του Σωκράτη, στον οποίο πραγματικός και πνευματικός κόσμος συναντώνται¹⁸⁰, αλλά και για να τονίσουν ότι τέτοιας ποιότητας άνθρωποι επιλέγονται από τα ανώτερα όντα για καθοδήγηση.

Ο Πλούταρχος λοιπόν μέσα από το *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* θέλησε να αποτίσει ένα φόρο τιμής στο Σωκράτη, αλλά και στο ουράνιο πνεύμα που κατοικούσε μέσα στη σκέψη του. Οι κεντρικοί πρωταγωνιστές του Πλουτάρχου, ενώ καθώς ο καθένας με τη σειρά του προσπαθούσε να βρει τον κατάλληλο ορισμό για το δαιμόνιο του μέντορα της ηθικής φιλοσοφίας, παράλληλα θα μπορούσαμε να πούμε ότι σκιαγραφούσαν και την προσωπικότητά του.

¹⁷⁹ Gottlieb, 2001: 12.

¹⁸⁰ Riley, 1977: 272.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι κεντρικοί πρωταγωνιστές στο *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* προσπάθησαν να βρουν τον κατάλληλο δρόμο που θα τους οδηγούσε στην αλήθεια σχετικά με το δαιμόνιο του Σωκράτη. Ήταν φιλοσοφημένα και ενάρετα άτομα, τα οποία πάσχισαν να προσδιορίσουν την ταυτότητα του δαιμονίου, αλλά και να αποσαφηνίσουν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του μεγάλου φιλοσόφου αλλά και των ενάρετων ατόμων που γοήτευαν τα ουράνια πνεύματα και για αυτό το λόγο λάμβαναν το προνόμιο να γνωρίζουν τις σκέψεις τους, αλλά και να καθοδηγούνται από αυτά.

Το ταξίδι στο μαγικό κόσμο του δαιμονίου, στην πραγματεία του Πλουτάρχου, ξεκίνησε με τον μάντη Θεόκριτο, ο οποίος θεωρούσε ότι το δαιμόνιο προσέφερε στον Σωκράτη μια όραση (*ὄψις*), προκειμένου να φωτίζει τους δύσκολους δρόμους στη ζωή του (580D): «τοιαύτην ἔοικε Σωκράτει τοῦ βίου προποδηγὸν ἐξ ἀρχῆς τινα συνάψαι τὸ δαιμόνιον ὄψιν, ἥ μόνη οἱ πρόσθεν ἰοῦσα τίθει φάος ἐν πράγμασιν ἀδήλοις καὶ πρὸς ἀνθρωπίνην ἀσυλλογίστοις φρόνησιν, ἐν οἷς αὐτῶ συνεφθέγγετο πολλάκις τὸ δαιμόνιον ἐπιθειάζον ταῖς αὐτοῦ προαιρέσεσι».

Ο ίδιος μάλιστα έφερε στο προσκήνιο και μια προσωπική του μαρτυρία, σύμφωνα με την οποία κάποιοι παράκουσαν το δαιμόνιο, με αποτέλεσμα να πέσουν σε μια αγέλη χοίρων και να γεμίσουν ακαθαρσίες. Το χιουμοριστικό αυτό περιστατικό δεν είχε στόχο να μειώσει το δαιμόνιο, αλλά να τονίσει τη δύναμή του, καθώς και τη θεϊκή του καταβολή. Εδώ μάλιστα βλέπουμε να υπάρχουν επιδράσεις τόσο από τον Πλάτωνα, στα έργα του οποίου συνήθως το δαιμόνιο λειτουργεί αποτρεπτικά, αλλά και από τον Ξενοφώντα, όπου το δαιμόνιο παρουσιάζεται πέρα από τη γνώριμη αποτρεπτική του δράση να έχει και προτρεπτικές ιδιότητες, τις οποίες ο φιλόσοφος δεν κρατούσε μόνο για τον εαυτό του, αλλά τις μοιραζόταν και με του φίλους του, προκειμένου να τους σώζει από επικίνδυνες καταστάσεις¹⁸¹.

Η άποψη του Θεόκριτου θεωρήθηκε από κάποιους μελετητές αρκετά ρηχή και ότι η πρώτη ουσιαστική ερμηνευτική απόπειρα, έγινε από το Γαλαξίδωρο. Ο Θηβαίος πολιτικός αρχικά ανέπτυξε μια ορθολογιστική ερμηνεία σύμφωνα με την οποία ο μεγάλος διδάσκαλος της αρετής, όπως και οι περισσότεροι άνθρωποι, στηριζόταν σε φταρνίσματα ή τυχαίες κουβέντες, προκειμένου να κάνει προβλέψεις για το μέλλον

¹⁸¹ Adam, 2000: 18.

(580F): «καὶ ὁ Γαλαξίδωρος ‘οἶει γάρ,’ ἔφη ‘Θεόκριτε, τὸ Σωκράτους δαιμόνιον ἰδίαν καὶ περιττὴν ἐσχικέναι δύναμιν, οὐχὶ τῆς κοινῆς μόριόν τι ἀνάγκης τὸν ἄνδρα πείρα βεβαιωσάμενον ἐν τοῖς ἀδήλοις καὶ ἀτεκμάρτοις τῷ λογισμῷ ῥοπήν ἐπάγειν;’». Τον βλέπουμε λοιπὸν νὰ υποτιμᾷ κατὰ κάποιον τρόπο τὴ σημασία που ἐπαίξε το δαιμόνιο στὴ ζωὴ του μεγάλου φιλοσόφου, γιατί φοβόταν μήπως αὐτὸ μείωνε τὸ ρόλο του Σωκράτη ὡς σπουδαίου ὀρθολογιστῆ¹⁸².

Ὁ Πολύμνης, ὁ πατέρας του Ἐπαμεινώνδα, φαίνεται ἀρχικὰ νὰ ἀσπάζεται τὴ θέση του Γαλαξίδωρου καὶ μάλιστα επικαλέστηκε τὴν ἱστορία του μαθητῆ του Σωκράτη, του Τερψίωνα, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε ὅτι τὸ δαιμόνιο του ἀγίου τῆς ἀρχαιότητος ἦταν φτάρνισμα (581D): «ἀλλὰ μὴν’ ἔφη ‘καὶ αὐτός, ὦ Γαλαξίδωρε, Μεγαρικῷ τινος ἤκουσα, Τερψίωνος δὲ ἐκεῖνος, ὅτι τὸ Σωκράτους δαιμόνιον πταρμὸς ἦν, ὃ τε παρ’ αὐτοῦ καὶ ὁ παρ’ ἄλλων’».

Αὐτὴ ὅμως ἡ ἀποδοχὴ τῆς θέσης του Γαλαξίδωρου, ἀπὸ τὴν πλευρὰ του Πολύμνιος, ἦταν πρόσκαιρη, καθὼς σύντομα παρουσίασε τὴν πραγματικὴ του ἀποψη σχετικά με τὸ δαιμόνιο. Ὁ ἴδιος ζωγράφησε τὸ προφίλ του Σωκράτη με τέτοιο τρόπο, προκειμένου νὰ δείξει ὅτι ἓνας τόσο ἠθικὰ σπουδαῖος ἄνθρωπος δε γινόταν νὰ στηρίζεται σε στοιχεῖα καθημερινῆς μαντικῆς γιὰ νὰ προβλέπει τὸ μέλλον. Μάλιστα ἀναφέρει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης ἰσχυριζόταν ὅτι τὸ δαιμόνιο ἦταν αὐτὸ που τον καθοδηγοῦσε (581D): «δαιμόνιον εἶναι τὸ κωλῶν ἢ κελεῦον ἔλεγε». Ὁ Πολύμνης, λοιπὸν, φαίνεται νὰ ἐρμηνεύει τὸ δαιμόνιο ὡς μιὰ ἀνώτερη ἀρχὴ καὶ δύναμη (581D): «ὑπὸ μείζονος ἐπιστασίας καὶ ἀρχῆς ἀγομένου πρὸς τὸ καλόν».

Ὁ πατέρας του Ἐπαμεινώνδα, ὅπως καὶ ὁ Θεόκριτος, ἔφερε στο προσκήνιο μιὰ μαρτυρία, στὴν ὁποία μπορεῖ νὰ μὴ συμμετεῖχε ὁ ἴδιος, εἶχε ὅμως σχέση με τὴν ἐπίσκεψη του δαιμονίου στὴ σκέψη του Σωκράτη. Μέσα στο πλαίσιο λοιπὸν τῆς μάχης στο Δῆλιο (423 π.Χ.), στὴν ὁποία συμμετεῖχε καὶ ὁ Σωκράτης, καὶ κατὰ τὴν ἀποχώρηση των Ἀθηναίων στὴν Πάρνηθα, κάποιον παράκουσαν τὸ δαιμόνιο με ἀποτέλεσμα νὰ ἀκολουθήσουν λάθος δρόμο, κάτι τὸ ὁποῖο εἶχε ολέθριες συνέπειες γιὰ τους ἴδιους, διότι αὐτὴ τους ἡ ἀπρονοησία τους οδήγησε στο θάνατο. Ἀκόμα προκειμένου νὰ τονίσει τὴ δύναμη του δαιμονίου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπίδραση που ἀσκούσε στο Σωκράτη, ἀνέφερε ὅτι ὁ μέγας φιλόσοφος εἶχε προβλέψει τὴν πανωλεθρία, που υπέστησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὴ Σικελία (581D): «ἀκούω δὲ καὶ τὴν ἐν Σικελίᾳ τῆς Ἀθηναίων δυνάμεως φθορὰν προειπεῖν αὐτὸν ἐνίοις τῶν φίλων».

¹⁸² Schröder, 2010: 159.

Μέσα λοιπόν σ' αυτό το πλαίσιο του διαλόγου και των αντίθετων απόψεων του Γαλαξίδωρου και του Πολύμνιος, που μπορεί κατά κάποιο τρόπο να μας φέρνουν στο νου και τις αντιθετικές-ζευγαρωτές δημηγορίες του Θουκυδίδη, εντάχθηκε και μια ενδιαφέρουσα άποψη για το δαιμόνιο από τον Φειδόλαο, ένα πρόσωπο του οποίου δεν ακούσαμε πολύ τη φωνή μέσα στο έργο. Σύμφωνα με τον ίδιο, το δαιμόνιο είναι ένα μεγάλο κατόρθωμα της μαντικής (581E): «Τί οὖν, ὁ Φειδόλαος εἶπεν ὅ Σιμμία; Γαλαξίδωρον ἐάσωμεν παίζοντα καταβάλλειν τοσοῦτο μαντείας ἔργον εἰς πταρμούς καὶ κληδόνας'».

Η αρχική αρνητικότητα του Γαλαξίδωρου σταδιακά υποχώρησε. Μπορεί κάποιο ρόλο —και ας μην το παραδέχεται ο ίδιος— να έπαιξε η δυνατή επιχειρηματολογία του πατέρα του Επαμεινώνδα, η οποία μπορεί να έσβησε τις έντονες αμφιβολίες που είχε ο ίδιος σχετικά με το δαιμόνιο. Ίσως να συνεπικούρησε και κατά ένα μέρος ως προς αυτήν την κατεύθυνση και η άποψη του Φειδολάου. Ο Γαλαξίδωρος πλέον αναγνωρίζει το δαιμόνιο και πιστεύει ότι τα φταρνίσματα και οι τυχαίες κουβέντες αποτελούν απλώς εργαλεία του (582C): «ἐγὼ γὰρ ἂν τοῦναντίον ἐθαύμαζον ἄνδρὸς ἄκρου διαλέγεσθαι καὶ κρατεῖν ὀνομάτων, ὥσπερ Σωκράτης, εἰ μὴ τὸ δαιμόνιον ἀλλὰ τὸν πταρμὸν αὐτῷ σημαίνειν ἔλεγεν», (582C): «ὄργανον δέ τι καὶ τὸ σημεῖον ᾧ χρῆται τὸ σημαῖνον».

Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι οι περισσότεροι ομιλητές θεωρούσαν ως την πλέον αξιόπιστη πηγή πληροφοριών για το δαιμόνιο τον Σιμμία, επειδή ανήκε στον κύκλο του Σωκράτη. Ο Θεόκριτος μάλιστα αναφέρει (580D): «τὰ μὲν οὖν πλείονα καὶ μείζονα Σιμμίου χρῆ καὶ τῶν ἄλλων ἐκπυθάνεσθαι Σωκράτους ἐταίρων», ο Γαλαξίδωρος (580F): «καὶ ὁ Γαλαξίδωρος Ὑμμίου μὲν, ἔφη Φειδόλαε, περὶ τούτων, εἴ τι Σωκράτους αὐτὸς λέγοντος ἤκουσεν, ἔτοιμος ἀκροᾶσθαι καὶ πείθεσθαι μεθ' ὑμῶν'», (582C): «ἀλλ' ὅπερ εἶπον, εἴ τι Σιμμίας ἔχει λέγειν, ἀκουστέον, ὡς εἰδότες ἀκριβέστερον» και ο Πολύμνης (581E): «ταῦτα δ' οἶμαι καὶ Σιμμίαν ἀκηκοέναι».

Ο Σιμμίας στο λογικό κομμάτι της επιχειρηματολογίας του ανέφερε ότι πρέπει να αντιληφθούμε το δαιμόνιο σαν την αίσθηση κάποιας φωνής, χωρίς όμως την ύπαρξή της (588D): «ὄθεν ἡμῖν παρίστατο σκοπούμενοις ἰδία πρὸς ἀλλήλους ὑπονοεῖν μήποτε τὸ Σωκράτους δαιμόνιον οὐκ ὄψις ἀλλὰ φωνῆς τινος αἰσθησις ἢ λόγου νόησις εἴη συνάπτοντος ἀτόπῳ τινὶ τρόπῳ πρὸς αὐτόν». Βέβαια στη συνέχεια ο

ίδιος επιχείρησε μια πιο φιλοσοφική ερμηνεία¹⁸³: τα μηνύματα που έπεφταν πάνω στις σκέψεις του Σωκράτη θα πρέπει να τα εκλάβουμε σαν τις σκέψεις των δαιμόνων, οι οποίες έρχονταν σε επαφή με το νοητό του κομμάτι (588E): «τὸ δὲ προσπίπτον οὐ φθόγγον ἀλλὰ λόγον ἄν τις εἰκάσειε δαίμονος ἄνευ φωνῆς ἐφαπτόμενον αὐτῷ τῷ δηλουμένῳ τοῦ νοοῦντος».

Αυτό που προσπάθησε να τονίσει κυρίως ο Σιμμίας είναι ότι οι δαίμονες επιλέγουν να καθοδηγούν ηθικά συγκροτημένους ανθρώπους με ενάρτετο ήθος και καθαρή ψυχή (589C): «αἰ δὲ τῶν δαιμόνων φέγγος ἔχουσαι τοῖς δυναμένοις ἰδεῖν ἐλλάμπουσιν», (589D): «οὕτως οἱ τῶν δαιμόνων λόγοι διὰ πάντων φερόμενοι μόνοις ἐνηχοῦσι τοῖς ἀθόρυβον τὸ ἦθος καὶ νήνεμον ἔχουσι τὴν ψυχὴν, οὓς δὴ καὶ ἱερούς καὶ δαιμονίους ἀνθρώπους καλοῦμεν». Ένας τέτοιος άνθρωπος ήταν και ο Σωκράτης, που με την ξεχωριστή παρουσία του δεν άφησε ασυγκίνητο τον κόσμο των δαιμόνων.

Στη συνέχεια προχώρησε στο μύθο του Τιμάρχου, όπου όρισε το δαίμονα σαν το νου, το ανώτερο κομμάτι της ανθρώπινης ύπαρξης (591F): «οἱ δ' ἄνω διαφερόμενοι δαίμονές εἰσι τῶν νοῦν ἔχειν λεγομένων ἀνθρώπων». Επίσης και σ' αυτό το δεύτερο κομμάτι του λόγου του υπογράμμισε ότι οι εξαιρετικές φυσιογνωμίες επιλέγονταν από τους δαίμονες για καθοδήγηση (592C): «αὗται μὲν οὖν ὀπὲ ποτε καὶ βραδέως ἄγονται καὶ καθίστανται πρὸς τὸ δέον. ἐκ δὲ τῶν εὐηνίων ἐκείνων καὶ κατηκόνων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ γενέσεως τοῦ οἰκείου δαίμονος καὶ τὸ μαντικόν ἐστι καὶ θεοκλυτούμενον γένος».

Τη διαδρομή σ' αυτόν τον αγώνα αναζήτησης ενός ορισμού για το δαιμόνιο τερμάτισε ο πυθαγόρειος Θεάνορας που όρισε τους δαίμονες σαν τις ψυχές που έχουν απαλλαχτεί από τον κύκλο των γεννήσεων (593D): «αἰ δ' ἀπηλλαγμένοι γενέσεως ψυχαὶ καὶ σχολάζουσαι τὸ λοιπὸν ἀπὸ σώματος, οἷον ἐλεύθεραι πάμπαν ἀφειμένοι, δαίμονές εἰσιν ἀνθρώπων ἐπιμελεῖς καθ' Ἡσίοδον». Το γεγονός λοιπόν ότι δαίμονες έγιναν οι ενάρτετες ψυχές αποτελεί την επιβράβευσή τους για τον κοπιώδη ηθικό αγώνα που έδωσαν πάνω στη γη.

Οι προαναφερθείσες λοιπόν ερμηνείες αποτέλεσαν τα κομμάτια ενός πάζλ, το οποίο ολοκληρώθηκε με τον πυθαγόρειο Θεάνορα. Όλοι οι ομιλητές με τη σειρά τους συνεργάστηκαν ώστε να οδηγηθούμε σ' ένα συμπέρασμα σχετικά με το δαιμόνιο. Οι απόψεις τους ήταν αρκετά ενδιαφέρουσες και ενδεχομένως σ' αυτές να υπάρχει μια κλιμάκωση, ξεκινώντας από τον μάντη Θεόκριτο, από μια ίσως ασθενέστερη

¹⁸³ Roskam, 2010: 103.

επιχειρηματολογία συγκριτικά με τις υπόλοιπες, και φτάνοντας σ' αυτή του Θεάνορα, η οποία λειτούργησε σαν αξιολογικό συμπέρασμα.

Ο Πλούταρχος παρουσίασε όλους τους ρήτορες του να θέλουν να τονίσουν ότι το δαιμόνιο ήταν ένα ανώτερο πνεύμα με θεϊκή καταβολή και ότι αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στη ζωή του σπουδαίου φιλοσόφου. Ένας Σωκράτης άλλωστε χωρίς δαιμόνιο δε θα μπορούσε να είναι Σωκράτης. Ακόμα και ο αντιρρησίας Γαλαξίδωρος δεν μπόρεσε τελικά να μην αναγνωρίσει το δαιμόνιο ως ορόσημο στη ζωή του Σωκράτη.

Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι ο Σιμμίας, ο οικείος του Σωκράτη, πέρα από τον τρόπο που τον είδαμε να ορίζει το δαιμόνιο στα δυο κομμάτια της επιχειρηματολογίας του, προσπάθησε να μας παρουσιάσει το βασίλειο των δαιμόνων, καθώς και το πώς λειτουργούσε, έτσι ώστε να καταλάβουμε καλύτερα τον κόσμο στον οποίο ανήκε και το προσωπικό δαιμόνιο του Σωκράτη. Ο Θεάνορας και αυτός με τη σειρά του μας εξήγησε τον τρόπο που δραστηριοποιούνταν οι δαίμονες και μας έδωσε τον ορισμό τους, ο οποίος γειτνιάζει μ' αυτόν που συναντάμε και στον *Κρατύλο* του Πλάτωνα (397e-398c), καθώς και εκεί δαίμονες γίνονται οι ενάρτετες ψυχές.

Οι κεντρικοί λοιπόν πρωταγωνιστές του έργου σέβονταν βαθύτατα το Σωκράτη και, συνακόλουθα, το ουράνιο πνεύμα που κατοικούσε στη σκέψη του. Αυτός ο πνευματικός καθοδηγητής πιστοποιούσε τη σύνδεση του Σωκράτη με τα θεία. Η επιλογή μάλιστα του μέντορα της φιλοσοφίας από τον κόσμο δαιμόνων δεν ήταν καθόλου τυχαία. Οι ρήτορες του Πλουτάρχου και κυρίως ο Σιμμίας και ο Θεάνορας μας παρουσίασαν και μας κατέστησαν σαφές ότι μόνο οι ηθικά εκπαιδευμένοι πολίτες επιλέγονται για δαιμονική καθοδήγηση. Μόνο οι άνθρωποι με καθαρή ψυχή μπορούσαν να έχουν πρόσβαση στο θεϊκό μερίδιο.

Ο Σωκράτης μπορεί να ανήκε στις ελάχιστες περιπτώσεις στις οποίες η θεϊκή καθοδήγηση γινόταν με το πλέον ενδεδειγμένο τρόπο, καθώς η ομορφιά της ψυχής του ήταν τέτοια που δε μπόρεσε να αφήσει αδιάφορα τα ουράνια όντα. Ο μεγάλος φιλόσοφος ανήκε σε μια ξεχωριστή ομάδα ανθρώπων, καθώς δε χρειαζόταν να αποκρυπτογραφεί χρησμούς, όνειρα ή οιωνούς για να κάνει προβλέψεις, διότι λάμβανε άμεσα τη δαιμονική καθοδήγηση¹⁸⁴, επειδή η ψυχή του ήταν καθαρή και αμόλυντη από πάθη. Τέτοιες ψυχές ήθελαν να καθοδηγούν οι δαίμονες και να τους

¹⁸⁴ Riley, 1977: 264.

αποκαλύπτουν τα μηνύματά τους, αλλά και τέτοιες ψυχές μπορούσαν να γίνουν δαίμονες.

Ένα λοιπόν από τα βασικότερα μηνύματα που πιθανόν ήθελε να περάσει ο Πλούταρχος μέσα από το *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* είναι η δύναμη της αρετής¹⁸⁵. Οι ενάρετες ψυχές απελευθερώθηκαν από τη φυλακή του σώματος και έγιναν δαίμονες, έτσι και οι κεντρικοί πρωταγωνιστές του έργου ήταν ηθικά ενάρετα και φιλοσοφημένα άτομα και γι' αυτό το λόγο μπόρεσαν να επιτύχουν την απελευθέρωση της πόλης τους από τους Σπαρτιάτες το 379 π.Χ.

Ο Ανδρέας Κάλβος μάλιστα στην *Ωδή εις Σάμον*, έχοντας συνειδητοποιήσει τη μεγάλη σημασία της αρετής, γράφει:

α'

Όσοι το χάλκεον χέρι
βαρύ του φόβου αισθάνονται,
ζυγόν δουλείας ας έχωσι.
Θέλει αρετήν και τόλμην
η ελευθερία.

β'

Αυτή (και ο μύθος κρύπτει
νουν αληθείας) επτέρωσε
τον Ίκαρον· και ανέπεσεν
ο πτερωθείς κ' επνίγη
θαλασσωμένος.

γ'

Αφ' υψηλά όμως έπεσε,
και απέθανεν ελεύθερος.
Αν γένης σφάγιον άτιμον
ενός τυράννου, νόμιζε
φρικτόν τον τάφον.

Η αρετή λοιπόν είναι ο μόνος τρόπος μέσα από τον οποίο μπορεί να οδηγηθεί κάποιος στο δρόμο της ελευθερίας. Αυτόν τον δρόμο τον βάδισε ο μεγάλος φιλόσοφος λόγω της ανεκτίμητης προσωπικότητάς του. Ανάμεσα στα αγκάθια είναι δύσκολο να φυτρώσουν τριαντάφυλλα, έτσι λοιπόν και ο Σωκράτης ήταν κάτι σπάνιο

¹⁸⁵ Stoike, 1975: 237.

και μοναδικό τόσο για την εποχή του, αλλά και για τις επερχόμενες γενιές. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι, με την κατάλληλη ηθική εκπαίδευση και κυρίως μέσα από τη φιλοσοφία, μπορεί ο κόσμος να γεμίσει με πολύ περισσότερα τριαντάφυλλα, τα οποία θα τον κάνουν πολύ πιο όμορφο ηθικά και θα φέρουν την αρμονία και την κοινωνική ευταξία.

Οι κεντρικοί πρωταγωνιστές λοιπόν στο *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* μπορούμε να πούμε ότι τελικά έφτασαν στο προορισμό τους, καθώς έδωσαν ενδιαφέρουσες ερμηνείες για το δαιμόνιο, απελευθέρωσαν την πόλη τους και κυρίως μεταλαμπάδευσαν αρχές και αξίες με πανανθρώπινη ισχύ και ακτινοβολία, η σημαντικότερη εκ των οποίων είναι η αρετή, η οποία μπορεί να διαπλάσει ελεύθερους και ηθικά συγκροτημένους ανθρώπους. Τέλος θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Πλούταρχος δεν επέλεξε να παρουσιάσει το Σωκράτη ως πρότυπο ανυπέβλητης ηθικότητας τυχαία, καθώς ήταν ο μεγαλύτερος μύστης της αρετής, της αλήθειας και της αντικειμενικότητας, ο άνθρωπος που νίκησε την αιωνιότητα και συνεχίζει ακόμα και να διδάσκει, αλλά και να εμπνέει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adam, J. (2000), *Σωκράτης, Πλάτων. Εισαγωγή στη Φιλοσοφία τους*, Ιάμβλιχος, Αθήνα.

Αποστολίδης, Π.Δ. (2015), *Σωκράτης Βίος και Πολιτεία*, Gutenberg, Αθήνα.

Brenk, F.E. (1998), *Relighting the Souls, Studies in Plutarch, in Greek Literature, Religion and Philosophy, and in the New Testament Background*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

Colaiaco, J.A. (2004), *Σωκράτης εναντίον Αθηνών. Η Φιλοσοφία στο εδώλιο*, Ενάλιος, Αθήνα.

Corlu, A. (1970), *Plutarque Le démon de Socrate*, Klincksieck, Paris.

Cumont, F. (1942), *Recherches sur le Symbolisme funéraire des Romains*, Geuthner, Paris.

Deuse, W. (2010), “Plutarch’s eschatological myths”, στο Nesselrath, H.-G. (επιμ.) (2010), *Plutarch. On the daimonion of Socrates. Human Liberation, divine guidance and philosophy* (Sapere 16), Mohr Siebeck, Tübingen, σελ. 169-197.

Dillon, J. (2010), “Pythagoreanism in Plutarch”, στο Nesselrath, H.-G. (επιμ.) (2010), *Plutarch. On the daimonion of Socrates. Human Liberation, divine guidance and philosophy* (Sapere 16), Mohr Siebeck, Tübingen, σελ. 139-144.

Gottlieb, A. (2001), *Σωκράτης*, Αθήνα.

Guthrie, W.K.C. (2005), *Σωκράτης*, ΜΙΕΤ, Αθήνα.

Ζαλοκώστας, Χ. (2011), *Σωκράτης*, ΕΣΤΙΑ, Αθήνα.

- Kahn, C.H. (2005), *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, Ενάλιος, Αθήνα.
- Καραβάς, Ο. (2008), “Η Αρχαία Ελληνική Τραγωδία στην Ύστερη Αρχαιότητα”, στο Μαρκαντωνάτος, Α., Τσαγγάλης, Χ. (επιμ.) (2008), *Αρχαία Ελληνική Τραγωδία Θεωρία και Πράξη*, Gutenberg, Αθήνα, σελ. 239-264.
- Lamberton, R. (2001), *Plutarch*, Yale University Press, New Haven and London.
- Long, A.A. (2012), *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, ΜΙΕΤ, Αθήνα.
- Μανουσόπουλος, Γ.Π. (2009), *Πλάτωνος Απολογία Σωκράτους*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- Mattéi, F.J. (1995), *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Méautis, G. (1922), *Recherches sur le pythagorisme*, Faculté Des Lettres, Neuchâtel.
- Pelling, C. (2010), “The liberation of Thebes in Plutarch’s *De genio Socratis* and *Pelopidas*”, στο Nesselrath, H.-G. (επιμ.) (2010), *Plutarch. On the daimonion of Socrates. Human Liberation, divine guidance and philosophy* (Sapere 16), Mohr Siebeck, Tübingen, σελ. 111-127.
- Πετράκης, Ι. (2014), *Πλάτων Φαίδων*, ΕΣΤΙΑ, Αθήνα.
- Riley, M. (1977), “The Purpose and Unity of Plutarch’s *De genio Socratis*”, *Greek Roman and Byzantine Studies*, vol. 18, No 3, σελ. 257-273.
- Roskam, G. (2010), “Socrates’ δαιμόνιον in Maximus of Tyre, Apuleius, and Plutarch”, στο Frazier, F., Leão, D.F. (επιμ.) (2010), *Tyche et Pronoia La marché du monde selon Plutarque*, Coimbra, Centro de Estudos Classicos e Humanisticos da Universidade de Coimbra, σελ. 93-105.

Russell, D.A. (2010), "Introduction", στο Nesselrath, H.-G. (επιμ.) (2010), *Plutarch. On the daimonion of Socrates. Human Liberation, divine guidance and philosophy* (Sapere 16), Mohr Siebeck, Tübingen, σελ. 3-15.

Russell, D.A., Parker, R., Nesselrath, H.-G. (2010), "Notes on the Translation", στο Nesselrath, H.-G. (επιμ.) (2010), *Plutarch. On the daimonion of Socrates. Human Liberation, divine guidance and philosophy* (Sapere 16), Mohr Siebeck, Tübingen, σελ. 82-98.

Schröder, S. (2010), "Plutarch on oracles and divine inspiration", στο Nesselrath, H.-G. (επιμ.) (2010), *Plutarch. On the daimonion of Socrates. Human Liberation, divine guidance and philosophy* (Sapere 16), Mohr Siebeck, Tübingen, σελ. 145-168.

Stoike, D.A. (1975), "De Genio Socrates", στο Betz, H.D. (επιμ.) (1975), *Plutarch's Theological Writings and Early Christian Literature*, Brill, Leiden, σελ. 236-286.

Τσιμπουκίδης, Δ. (1987), *Ο Βιογράφος Πλούταρχος*, Παπαδήμας, Αθήνα.

Waterfield, R. (2013), *Σωκράτης. Η ζωή του, ο θάνατός του*, Ψυχογιός, Αθήνα.